

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΔΙ-ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΗΓΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ»

Μεταναστευτική πολιτική και κοινωνική εργασία: Απόψεις και εμπειρίες
κοινωνικών λειτουργών εργαζόμενων στο πεδίο του προσφυγικού

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ειρήνη Καραγεωργίου

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Βουλγαρίδου, Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας
(Επιβλέπουσα καθηγήτρια)¹

Δήμητρα-Δώρα Τελώνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Στυλιανή Παπαμιχαήλ, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Copyright © Ειρήνη Καραγεωργίου, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

¹ Σοφία Δεδότση, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας (Επιβλέπουσα καθηγήτρια έως τον Δεκέμβριο 2023)

Συντομογραφίες

ΑΜΚΑ: Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΑΦΜ: Αριθμός Φορολογικού Μητρώου
ΔΥΕΠ: Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων
ΔΟΜ: Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης
Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΔΑ: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
ΕΣΥ: Εθνικό Σύστημα Υγείας
ΙΕΠ: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
ΙΝΕΔΙΒΙΜ: Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης
ΚΔΒΜ: Κέντρα Δια Βίου Μάθησης
ΚΕΔ: Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές
ΚΕΣΥ: Κέντρα Εκπαιδευτικής Συμβουλευτικής Υποστήριξης/ ΚΕΔΑΣΥ: Κέντρα Διεπιστημονικής Αξιολόγησης, Συμβουλευτικής και Υποστήριξης
ΚΥΤ: Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης
ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης/ OECD: Organization for Economic Cooperation and Development
ΠΑΑΥΠΑ: Προσωρινός Αριθμός Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού
ΣΚΛΕ: Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδα
Ύπατη Αρμοστεία: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες
ΥΠΕΘ: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
ECCHR: European Center for Constitutional and Human Rights
ECRE: European Council on Refugees and Exiles
FRONTEX: European Border and Coast Guard Agency
GCR: Greek Council for Refugees/ ΕΣΠ: Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
IRC: International Rescue Committee Hellas
NASW: National Association of Social Workers
OHCHR: Office of the High Commissioner for Human Rights
RSA: Refugee Support Aegean
UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees
UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration/ Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής υπήρξε απαιτητικό κεφάλαιο στη μέχρι τώρα ακαδημαϊκή, επαγγελματική και προσωπική πορεία μου, και συνεπώς θα ήταν σχεδόν αδύνατο να ολοκληρωθεί χωρίς την πρακτική και ψυχική υποστήριξη πολλών ανθρώπων τους οποίους νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Σοφία Δεδότση, με την οποία συνεργαστήκαμε το πρώτο εξάμηνο εκπόνησης της διπλωματικής και η οποία μέσα από την ακαδημαϊκή της πορεία αποτέλεσε πηγή έμπνευσης των ζητημάτων που πραγματεύομαι στην παρούσα εργασία. Ακολούθως, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά για την κατανόηση, τη συνέπεια και το ενδιαφέρον της, την κα Μαρία Βουλγαρίδου, επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασίας από τον Δεκέμβριο και έπειτα, η συμβολή της οποίας ήταν καθοριστική για το τελικό αποτέλεσμα της διπλωματικής. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις κα Δώρα-Δήμητρα Τελώνη και κα Στυλιανή Παπαμιχαήλ, μέλη της τριμελούς επιτροπής, για την εποικοδομητική συζήτηση και την ανατροφοδότησή τους ως προς την εργασία μου.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη και την υποχρέωσή μου στους/στις συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας, για τη διαθεσιμότητα και την εμπιστοσύνη που μου επέδειξαν κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Η συμβολή σας αποτελεί σημαντικό «λίθο» τόσο στην παρούσα εργασία, όσο και στην ευρύτερη προώθηση της έρευνας στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας.

Ακολούθως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, τον παππού και τη γιαγιά μου, και φυσικά τον αδερφό μου, Αποστόλη, οι οποίοι όπως πάντα αποτελούν έναυσμα για κάθε πρωτοβουλία μου. Ακόμα, θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους φίλους μου, Βάλια, Νικόλα, Ανθή, Κωνσταντίνα, Κυβέλη, Αλέξη και Γεωργία, οι οποίοι υπήρξαν συναισθηματικό στήριγμα κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς μου, καθώς και στον Γιώργο, που πάντα πιστεύει σε μένα και στους στόχους που βάζω.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να ολοκληρώσω το εγχείρημα αυτό χωρίς τη συμβολή της Ελένης, φίλης, συμφοιτήτριας και συναδέλφου. Παρά το άγχος και πολλές φορές την απογοήτευση κατά τη διάρκεια αυτών των μηνών, η παρουσία της και μόνο, έκανε την ερευνητική διαδικασία πιο ξεκούραστη. Η συντροφιά της συνετέλεσε σημαντικά στη διατήρηση και ενίσχυση της προσπάθειάς μου σε ένα εγχείρημα που φαντάζει πολύ μοναχικό, κι όμως όπως αποδείχθηκε, δεν ήταν.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	12
Α' Μέρος: Θεωρητικό.....	14
1ο Κεφάλαιο: Μεταναστευτική πολιτική.....	14
1.1 Σύνοψη ευρωπαϊκής και εθνικής νομοθεσίας	17
1.1.1 Ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη μετανάστευση.....	17
1.1.2 Εθνικό πλαίσιο για τη μετανάστευση.....	20
1.2 Ασφαλειοποίηση συνόρων και διαδικασίες ελέγχου	22
1.3 Διαδικασίες υποδοχής και ένταξης.....	26
1.3.1 Διαδικασίες και συνθήκες υποδοχής.....	26
1.3.2 Διαδικασίες ένταξης.....	28
1.4 Σύνοψη κεφαλαίου.....	46
2ο Κεφάλαιο: Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας στο προσφυγικό και η διάσταση της καταπίεσης	48
2.1 Η έννοια της καταπίεσης	48
2.2 Τυπολογία της καταπίεσης	49
2.3 Η άσκηση της κοινωνικής εργασίας στο πεδίο του προσφυγικού	51
2.4 Η επιρροή της καταπίεσης στην άσκηση της κοινωνικής εργασίας.....	53
2.5 Σύνοψη κεφαλαίου.....	55
Β' Μέρος: Ερευνητικό	57
3ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας	57
3.1 Είδος έρευνας.....	57
3.2 Σκοπός και στόχοι.....	57
3.3 Ερευνητικά ερωτήματα	58
3.4 Δείγμα.....	58
3.5 Μέθοδος συλλογής δεδομένων.....	59
3.6 Δειγματοληψία	59
3.7 Αξιοπιστία και εγκυρότητα	60
3.8 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας	61
3.9 Περιορισμοί έρευνας.....	62
4ο Κεφάλαιο: Ανάλυση δεδομένων.....	63
4.1 Εισαγωγή.....	63

4.2 Αποψη των κοινωνικών λειτουργών για τη μεταναστευτική πολιτική	64
4.3 Εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών από τον ρόλο τους στο πεδίο	78
4.4 Συνηγορία στο πεδίο του προσφυγικού	86
5^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα και προτάσεις.....	91
5.1 Συμπεράσματα	91
5.2 Προτάσεις.....	94
Βιβλιογραφία	97
Ελληνόγλωσση.....	97
Ξενόγλωσση	109
Παραρτήματα.....	123
Παράρτημα 1 Ενημερωτικό Έντυπο Συμμετεχόντων/ουσών	123
Παράρτημα 2 Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης	126

Πίνακες

Πίνακας 1. Ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη μετανάστευση	18
Πίνακας 2. Χαρακτηριστικά του δείγματος	58
Πίνακας 3. Θεματικές ενότητες και κωδικοί	63

Περίληψη

Διαχρονικά, η διαχείριση του φαινομένου της μετανάστευσης από τα κράτη που αποτελούν ενδιάμεσο ή τελικό προορισμό των ανθρώπων που μετακινούνται, έχει απομακρυνθεί από την αξία της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και με την επικράτηση νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων έχει μετουσιωθεί σε ανάγκη για προστασία και ασφαλειοποίηση. Η ερμηνεία των κρατών ότι η μετανάστευση αποτελεί πρόβλημα ή κρίση, η οποία χρήζει άμεσης επίλυσης, έχει οδηγήσει στη χάραξη αποτρεπτικών και εξαντλητικών για τα άτομα πολιτικών, τόσο κατά την προσπάθεια άφιξης στις χώρες υποδοχής όσο και μετά την εγκατάστασή τους. Στην παρούσα εργασία αναλύονται τα βασικά σημεία της μεταναστευτικής πολιτικής που εφαρμόζονται από το ελληνικό κράτος, σε συνδυασμό με τα μέτρα που ορίζονται από την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Οι πολιτικές αυτές αφορούν τους τομείς της ασφαλειοποίησης των συνόρων, και τις διαδικασίες υποδοχής και ένταξης των ατόμων. Παράλληλα, επιχειρείται η ανάδειξη του αντίκτυπου που έχουν οι εν λόγω πολιτικές στους/στις πρόσφυγες/μετανάστες/ριες, αλλά και στους/στις επαγγελματίες που καλούνται να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ατόμων, όπως είναι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί. Λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο καταπίεσης που διαμορφώνεται μέσα από την εφαρμογή αντιμεταναστευτικών πολιτικών, αντίστοιχη καταπίεση μπορεί να βιώνουν και οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, οι οποίοι/ες, βέβαια, ενδέχεται να συμβάλλουν στη διατήρηση και αναπαραγωγή της. Έτσι, στα πλαίσια της εργασίας διεξήχθη ποιοτική έρευνα με σκοπό την εις βάθος κατανόηση των απόψεων και των εμπειριών των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται στο πεδίο του προσφυγικού στην Ελλάδα, αναφορικά με τη μεταναστευτική πολιτική, αλλά και τον ρόλο τους. Πραγματοποιήθηκαν οκτώ (8) συνεντεύξεις με κοινωνικούς/ές λειτουργούς οι οποίοι/ες εργάζονται σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) που δραστηριοποιούνται στο εν λόγω πεδίο, και όπως διαφάνηκε από τα δεδομένα της έρευνας, οι συνεντευξιζόμενοι/ες εκφράζουν αρνητική γνώμη για τις πολιτικές μετανάστευσης που εφαρμόζονται, οι οποίες εκτός από το ότι φέρουν αρνητικές συνέπειες για τα εξυπηρετούμενα άτομα, επηρεάζουν σημαντικά τον τρόπο εργασίας των κοινωνικών λειτουργών. Ο τερματισμός προγραμμάτων ένταξης, το κλείσιμο οργανώσεων, η μείωση στις χρηματοδοτήσεις για το προσφυγικό, έχουν ως αποτέλεσμα την περιορισμένη δυνατότητα ανταπόκρισης των κοινωνικών λειτουργών στις ανάγκες των ατόμων. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας δεν αναγνωρίζουν ή δεν βιώνουν τον ρόλο τους ως καταπιεστικό, αφού περιγράφουν ότι κάνουν το καλύτερο που μπορούν για τα άτομα που εξυπηρετούν. Μάλιστα, προβαίνουν σε δράσεις συνηγορίας και διεκδίκησης των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, οι οποίες όμως δεν λαμβάνονται υπόψη από τους θεσμούς χάραξης

πολιτικών. Μέσα από την παρούσα εργασία προτείνεται η χρησιμότητα της αντικαταπιεστικής προσέγγισης στην κοινωνική εργασία, η οποία προϋποθέτει την κριτική συνειδητοποίηση των κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τον ρόλο τους, και προωθεί την ανάληψη δράσεων με σκοπό την κοινωνική αλλαγή και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Λέξεις-κλειδιά: μεταναστευτική πολιτική, καταπίεση, κοινωνική εργασία, αντικαταπιεστική προσέγγιση

Migration policy and social work: Views and experiences of social workers working in the refugee field

Eirini Karageorgiou

Abstract

Over the years, states that have been considered as transit or final destination for people on the move, have moved away from the value of protecting human rights and, due to the prevalence of neoliberal concepts, they have been implementing migration policies based on the assumption that migration management is a matter of protection and security. States' interpretation of migration as a problem or crisis that needs immediate resolution, has led to the formulation of policies that are deterrent and exhausting for individuals, both when they attempt to arrive in host countries and after their settlement. In this thesis, the author analyzes the main aspects of the migration policy implemented by the Greek state, in combination with the measures defined by the European migration policy. These policies focus on the areas of border security, and the procedures for reception and integration of persons. At the same time, an attempt is made to highlight the impact of these policies on refugees/migrants, but also on professionals who are called upon to respond to the needs of individuals, such as social workers. Considering the context of oppression that is formed through these anti-immigration policies, social workers may also experience similar oppression, but at the same time may contribute to its maintenance and reproduction. Thus, qualitative research was conducted to gain an in-depth understanding of the views and experiences of social workers working in the refugee field in Greece, regarding the migration policies and their role. Eight (8) interviews were held with social workers who work in Non-Governmental Organizations (NGOs) that are active in this field, and the results of the research have shown that, the interviewees expressed negative opinions about the migration policies that are implemented, which apart from having negative consequences for the services users, significantly affect the way social workers carry out their work. The termination of integration programmes, the closure of organizations, the reduction in funding for the refugee issue, have resulted in a limited ability of social workers to respond to the needs of individuals. However, the participants do not identify or experience their role as oppressive, as they describe doing “the best they can” for the people they work with. Indeed, they advocate and assert the rights of the beneficiaries, even though these actions are not considered by the policymakers. Therefore, the author proposes the adoption of an anti-

oppressive approach to social work, which requires social workers to raise their critical consciousness, and promotes actions aimed at social change and social justice.

Keywords: migration policy, oppression, social work, anti-oppressive approach

Εισαγωγή

Η μετακίνηση πληθυσμών δεν αποτελεί καινούριο φαινόμενο, αλλά θεωρείται κομμάτι της ιστορίας της ανθρωπότητας, που έχει επηρεάσει σχεδόν όλες τις κοινωνίες (McAuliffe & Triandafyllidou, 2022). Η παγκοσμιοποίηση, και η προώθηση και καθιέρωση του καπιταλιστικού συστήματος, τα οποία αναδιαμορφώνουν όλο το κοινωνικό-οικονομικό-πολιτισμικό πλαίσιο, έχουν άμεση σύνδεση και με τη μετανάστευση των ανθρώπων, η οποία αποτελεί το πλέον καλύτερο παράδειγμα της ρευστότητας που επικρατεί σε όλο το φάσμα των σύγχρονων κοινωνιών (Munck, 2022). Παρά τη διαχρονικότητα της μετανάστευσης, οι αναπαραστάσεις, που διαμορφώνονται από τις χώρες/κοινωνίες υποδοχής, για τα άτομα που μετακινούνται, συνήθως έχουν αρνητική χροιά. Τα άτομα χαρακτηρίζονται ως διακινητές παράνομων ουσιών, υπεύθυνοι για τη μετάδοση ασθενειών, και ως κίνδυνος για την ασφάλεια, εθνική κυριαρχία και τον πολιτισμό των χωρών που καταφθάνουν (Munck, 2022). Οι χώρες αυτές της Δύσης, παρά το γεγονός ότι έχουν συμβάλλει, άμεσα ή έμμεσα, στην δημιουργία και εξέλιξη των ανθρωπιστικών κρίσεων, έχουν διαμορφώσει, παράλληλα, πολιτικές διαχωρισμού και επιλεκτικής μετανάστευσης, εκμεταλλευόμενες το προνόμιο του σφραγίσματος των συνόρων τους, όπως συνέβη με χώρες εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), ως απάντηση στις προσφυγικές ροές από τη Συρία το 2015 (Murakami & Akilova, 2023). Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι οι άνθρωποι που μετακινούνται, δεν έρχονται αντιμέτωποι μόνο με τις δύσκολες και τις επικίνδυνες συνθήκες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους, αλλά έχουν να διαχειριστούν την περίοδο μετά την εγκατάστασή τους στις χώρες υποδοχής, η οποία μπορεί να αποβεί τραυματική και με σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στην υγεία των ατόμων (Murakami & Akilova, 2023).

Στην παρούσα εργασία, επιχειρήθηκε, η αναζήτηση των προβλημάτων και του αντίκτυπου που φέρουν στα άτομα που μετακινούνται οι πολιτικές μετανάστευσης, όπως τα αντιλαμβάνονται οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί που εργάζονται στο πεδίο. Η έρευνα επικεντρώνεται στην Ελλάδα η οποία, ως χώρα εισόδου, έχει δεχτεί σημαντικό αριθμό μεταναστών και προσφύγων ιδιαίτερα από το 2015 και μετά.

Στο 1^ο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης αναλύεται η έννοια της μεταναστευτικής πολιτικής, στη συνέχεια, παρατίθεται μια σύνοψη των βασικών νομοθετημάτων που αφορούν την Ε.Ε. και την Ελλάδα σε σχέση με τις πολιτικές μετανάστευσης, και ακολούθως, με βάση τους άξονες της μεταναστευτικής πολιτικής παρουσιάζονται τα βασικότερα προγράμματα και μέτρα που εφαρμόστηκαν, και εφαρμόζονται από το ελληνικό κράτος, και ο αντίκτυπος που αυτά φέρουν στους/στις άμεσα

ενδιαφερόμενους/μενες, ήτοι τους/τις πρόσφυγες/μετανάστες/ριες. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι στην παρούσα εργασία η έννοια του/τις «πρόσφυγα²» και του «μετανάστη/ριες³», αν και στη βιβλιογραφία μπορεί να διαχωρίζονται, επιλέγεται να χρησιμοποιούνται εναλλάξ, αφού οι πολιτικές που θα παρουσιαστούν αφορούν όλο το φάσμα των ανθρώπων που μετακινούνται.

Στο 2^ο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, επιχειρείται η σύνδεση των πολιτικών μετανάστευσης με την έννοια της καταπίεσης, και παράλληλα με το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας και συγκεκριμένα το πεδίο του προσφυγικού. Η σχέση που εντοπίζεται στο τρίπτυχο «μεταναστευτική πολιτική-καταπίεση-κοινωνική εργασία» αποτελεί και το εφαλτήριο για το δεύτερο και ερευνητικό μέρος της διπλωματικής εργασίας.

Στο 3^ο κεφάλαιο, αναλύεται η μεθοδολογία της έρευνας που διεξήχθη με σκοπό την κατανόηση των απόψεων και των εμπειριών που φέρουν κοινωνικοί λειτουργοί, εργαζόμενοι σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) στο πεδίο του προσφυγικού, και στο 4^ο κεφάλαιο, αναλύονται τα κύρια δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η ουσιαστική σύνδεση με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Στο 5^ο και τελευταίο κεφάλαιο, συνοψίζονται τα βασικότερα συμπεράσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και των ερευνητικών δεδομένων, και διατυπώνονται προτάσεις για τον τρόπο εργασίας των κοινωνικών λειτουργών στο πεδίο του προσφυγικού, αλλά και ευρύτερα στο επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας.

² Στο διεθνές δίκαιο η έννοια του πρόσφυγα επικυρώνεται με την Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες το 1951. Έτσι, πρόσφυγας είναι κάθε άτομο που εξαιτίας διώξεων ή του φόβου πιθανών διώξεων λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί να επιστρέψει στην χώρα προέλευσης (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες [Υπατη Αρμοστεία], 1951).

³ Ο άνθρωπος που μετακινείται από την χώρα διαμονής και τα αίτια εγκατάλειψης μπορεί να αφορούν την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, όπως καλύτερες συνθήκες εργασίας, καλύτερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, ένωση με μέλη της οικογένειας, και γενικότερα ό,τι σύμφωνα με το άτομο μπορεί να του προσφέρει μια καλύτερη ζωή (Edwards, 2016).

Α' Μέρος: Θεωρητικό

1ο Κεφάλαιο: Μεταναστευτική πολιτική

Η κινητικότητα των ανθρώπων αποτελεί φαινόμενο που μπορεί να εντοπιστεί κατά τη διάρκεια της ιστορίας της ανθρωπότητας, με ποικίλες διαστάσεις και έντονες μεταβολές, τις οποίες τα κράτη οφείλουν να μελετούν, με σκοπό την κατανόησή του και τη χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών (McAuliffe & Triandafyllidou, 2022). Διαχρονικά, παρατηρείται ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι εντονότερο σε περιόδους που μπορεί να χαρακτηρίζονται από πολεμικές συρράξεις στις χώρες καταγωγής των ατόμων που μετακινούνται, από τις κλιματικές αλλαγές που καθιστούν μια περιοχή μη βιώσιμη, αλλά και λόγω της συνεχούς φτωχοποίησης που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες χώρες (Murakami & Akilova, 2023). Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, ιδιαίτερα από τον εικοστό αιώνα και μετά τους Παγκόσμιους Πολέμους, όταν οι κοινωνικές αστάθειες ήταν εντονότερες, φαίνεται να εντείνεται η διεθνής κινητικότητα. Οι συνηθέστεροι προορισμοί των ανθρώπων που εγκαταλείπουν τις χώρες τους, είναι οι ευρωπαϊκές χώρες και συγκεκριμένα αυτές της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (π.χ Γερμανία, Γαλλία), οι ΗΠΑ, κυρίως για άτομα από την Κεντρική και Λατινική Αμερική, και χώρες της Ασίας (π.χ Τουρκία, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Ιράν) (McAuliffe & Triandafyllidou, 2022; United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2022). Έτσι, οι χώρες προορισμού κλήθηκαν να αναλάβουν τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών και πρακτικών διαχείρισης του φαινομένου.

Οι ως άνω πολιτικές συνοψίζονται στην έννοια της «μεταναστευτικής πολιτικής», που βέβαια μπορεί να ποικίλει από χώρα σε χώρα (Stalker, 2002), και να διαφοροποιείται βάσει του επιστημονικού κλάδου που τη μελετά (Καψάλης, 2017). Ανατρέχοντας στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, είναι δυνατό να εντοπιστεί κάποια ευρύτερη σύγκλιση στον προσδιορισμό των πολιτικών μετανάστευσης. Σύμφωνα με τον Schnapper (1992) (όπως αναφέρεται στο Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2006), η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται ως το σύνολο των πολιτικών και των πρακτικών που σχεδιάζονται με βάση δύο άξονες. Ο πρώτος εστιάζει κυρίως σε πολιτικές που αφορούν την ασφαλειοποίηση και αστυνόμευση των συνόρων, την ρύθμιση των εισόδων και την επιδίωξη της μη διαμονής των ατόμων. Ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στις πρακτικές εκείνες που αφορούν τα άτομα αφού έχουν εγκατασταθεί νόμιμα στη χώρα υποδοχής, δηλαδή πολιτικές στέγασης, υγείας και κοινωνικής ασφάλισης, εκπαίδευσης, απασχόλησης. Αντίστοιχα, σύμφωνα με τους Czaika & de Haas (2011), η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται ως οι νόμοι, τα μέτρα και οι πρακτικές που επιλέγονται από τα κράτη, με

σκοπό να επηρεάσουν τον όγκο, την εθνική προέλευση και την εσωτερική σύνθεση των ανθρώπων που μετακινούνται. Ακόμα, οι ίδιοι αναφέρουν ότι η μεταναστευτική πολιτική επηρεάζει και επηρεάζεται, άμεσα ή έμμεσα διάφορους άλλους τομείς, που εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαίνεται ότι δεν σχετίζονται με το φαινόμενο της μετανάστευσης, όπως η αγορά εργασίας, η εκπαίδευση, το σύστημα κοινωνικής φροντίδας, στα οποία μπορεί να παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στη βάση της ιθαγένειας. Τέλος, οι πολιτικές αυτές αφορούν τόσο τους/τις μετανάστες/ριες, όσο και τους/τις δικαιούχους διεθνούς προστασίας και τους/τις αιτούντες/ούσες άσυλο (Αλεξανδρίδου, 2022).

Δεδομένου ότι η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο που συνδέεται με το διεθνές δίκαιο, διεθνείς οργανισμοί (π.χ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών [ΟΗΕ]), αλλά και η Ε.Ε., έχουν διαμορφώσει πολλαπλά κείμενα, που αφορούν είτε γενικότερα τα δικαιώματα των ανθρώπων και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών (π.χ Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), είτε αμιγώς προσανατολισμένα στη μετανάστευση (με έμφαση στην εργασία των μεταναστών) και στην προστασία των μετακινούμενων πληθυσμών (π.χ Συνθήκη του ΟΗΕ για τη Μετανάστευση). Πιο συγκεκριμένα, η Ε.Ε. θέτει ως σκοπό της μεταναστευτικής της πολιτικής τη διαχείριση και ισορροπία μεταξύ νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης με μέτρα που βασίζονται στην «αρχή της αλληλεγγύης» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Εντούτοις, η περιορισμένη ή αργοπορημένη επικύρωση των ευρωπαϊκών οδηγιών από τα διάφορα κράτη, αποτελεί απόδειξη ότι μάλλον υπερισχύει η επιθυμία για χάραξη εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής με όρους και υποχρεώσεις που ορίζονται από το κάθε κράτος ξεχωριστά, και όχι η αποδοχή κοινών υπερεθνικών κανόνων (Μαγκλιβέρας, 2007). Πιο συγκεκριμένα, κάθε κράτος σχεδιάζει πολιτικές οι οποίες ανάλογα το πολιτικό-κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο, μπορεί να είναι πιο ευνοϊκές για τους πληθυσμούς που μεταναστεύουν, και άλλοτε να λειτουργούν περισσότερο απωθητικά και καταπιεστικά (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2006).

Τέλος, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στη συνέχεια, η ευχέρεια των Κρατών να σχεδιάζουν πολιτικές μετανάστευσης και να εφαρμόζουν πρακτικές, μπορεί να ενέχει κινδύνους για τα άτομα που αναζητούν άσυλο και αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Σύμφωνα με τις Triandafyllidou & Mantanika (2017), (αναφέρεται στο Tsitselikis, 2019), το πρόσχημα των κρατών ότι η μετανάστευση αποτελεί «πρόβλημα», μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο στα δικαιώματα των μετακινούμενων πληθυσμών. Διαφαίνεται, δηλαδή, ότι πολλές φορές οι αποφάσεις και οι πολιτικές που σχεδιάζουν οι κυβερνήσεις σε σχέση με τους/τις πρόσφυγες, στοχεύουν στην εξάντληση τους μέσα από περίπλοκες διαδικασίες και συχνά τιμωρητικού τύπου πρακτικές (Cambridge & Williams, 2004).

Παρά την ασυμφωνία των κρατών ως προς τον σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών μετανάστευσης, φαίνεται ότι τελικά τα μέτρα που λαμβάνονται, σχετίζονται περισσότερο με την ασφαλειοποίηση και τον έλεγχο των εθνικών συνόρων, που όπως έχει αναφέρει ο Carling ήδη από το 2002 (αναφέρεται στο Pratsinakis, 2022), συχνά αποτελούν το πιο σημαντικό εμπόδιο στη μετανάστευση των ανθρώπων. Αυτό, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, εγείρει ερωτήματα γύρω από το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κατά πόσο αυτά προστατεύονται, κατά την εφαρμογή τέτοιου είδους πολιτικών (Cerami, 2011). Ακόμα, παρά τη δέσμευση της Ε.Ε. για νομοθεσίες που βασίζονται στην αλληλεγγύη απέναντι στους μετακινούμενους πληθυσμούς, οι εθνικές πολιτικές που χαράσσονται, συχνά με γνώμονα ξενοφοβικές και ρατσιστικές ιδεολογίες (Carmel & Cerami, 2011), μπορούν να επηρεάσουν άμεσα, όχι μόνο την είσοδο των ατόμων σε μια χώρα, αλλά και τις διαδικασίες ένταξής τους, μέσα από τη θέσπιση μέτρων που υποκρύπτουν τη λογική του κοινωνικού αποκλεισμού. Φυσικά, για να γίνει αντιληπτό το πλαίσιο της ανάλυσης που θα επιχειρηθεί, είναι σημαντικό να αποτυπωθούν οι βασικότερες συμβάσεις, προγράμματα και νομοθετήματα που αφορούν τις πολιτικές μετανάστευσης της Ε.Ε. και της Ελλάδας.

1.1 Σύνοψη ευρωπαϊκής και εθνικής νομοθεσίας

1.1.1 Ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη μετανάστευση.

Η Ε.Ε., ήδη από τη δεκαετία του 1990, όταν και άρχισαν να παρατηρούνται πιο έντονα μεταναστευτικές ροές, έθεσε ως βασικό στόχο την ενίσχυση και αναδιαμόρφωση της μεταναστευτικής της πολιτικής (Σαρρή, 2014), με κύριο στόχο την επίτευξη «ισορροπίας» μεταξύ νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Βασικός γνώμονας των πολιτικών που προτάθηκαν αποτέλεσε η διαμόρφωση μιας κοινής μεταναστευτικής πολιτικής μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε., με βασικές κατευθύνσεις τον περιορισμό της παράνομης μετανάστευσης μέσα από τον έλεγχο των συνόρων, και τη διαχείριση όσων νομίμως φτάνουν και διαμένουν εντός της Ε.Ε., μέσα από τη δημιουργία ενός κοινού συστήματος ασύλου (Ζύγουρα, 2018), καθώς και την εφαρμογή πολιτικών ένταξης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Τα βασικά ορόσημα σχετικά με το ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη μετανάστευση συνοψίζονται στον Πίνακα 1:

Πίνακας 1. Ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη μετανάστευση		
Συνθήκες/Προγράμματα ορόσημα	Ημερομηνία	Βασικά σημεία
Συνθήκη του Άμστερνταμ	1999	Ζητήματα μετανάστευσης, πολιτικής ασύλου, διέλευσης συνόρων, βλέψεις για τη διαμόρφωση κοινών πολιτικών εντός Ε.Ε.
Πρόγραμμα του Τάμπερε	1999 (ισχύ για 2003-2005)	Έμφαση στο τρίπτυχο «ελευθερία, ασφάλεια, δικαιοσύνη», ενσωμάτωση προσφύγων μέσω παροχής δικαιωμάτων (αρχή της «μη διάκρισης»), μέτρα για διαμονή ατόμων εντός Ε.Ε., προστασία από απέλαση, σημασία διαμόρφωσης συντονισμένου/αποτελεσματικού συστήματος ασύλου
Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ε.Ε.	2000 (νομική ισχύ 2009 με τη Συνθήκη της Λισαβόνας)	Προστασία αλλοδαπών μέσω θέσπισης άρθρων για απαγόρευση της δουλείας, καταναγκαστικής/ υποχρεωτικής εργασίας, των μαζικών απελάσεων και των διακρίσεων με αφορμή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (π.χ φυλή, εθνικότητα, κλπ.)
Πρόγραμμα της Χάγης	2004 (ισχύ για 2005-2009)	Συνεργασία κρατών μελών Ε.Ε. για τη διαχείριση της μετανάστευσης, έλεγχος συνόρων μέσω ενιαίου Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου
Πρόγραμμα της Στοκχόλμης	2010 (ισχύ για 2010-2014)	Έμφαση στη ανάγκη θέσπισης μακροπρόθεσμων πολιτικών, με σκοπό την ελευθερία σε ένα «ασφαλέστερον περιβάλλον», εστίαση στην εργασία και ένταξη μεταναστών προς όφελος της οικονομίας των κρατών μελών και των κοινωνιών υποδοχής

Συνθήκη της Λισαβόνας	2009	Θεσμικές/διοικητικές αλλαγές, εστίαση στην κοινή μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε., με βάση την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αρχή της αλληλεγγύης (που όμως τα κράτη δεν δεσμεύονται νομικά), ενίσχυση των κρατών μελών από την Ε.Ε. για πολιτική ασύλου και πρακτικές ένταξης
Κανονισμοί Δουβλίνου I, II, III	1990 (σε ισχύ το 1997), 2003, 2013	· Καθορισμός ενός κράτους ως υπεύθυνο για την εξέταση του αιτήματος ασύλου · Διαδικασία οικογενειακής επανένωσης · Καθορισμός χώρας «πρώτης υποδοχής» του αλλοδαπού αιτούντα ως υπεύθυνη για την εξέταση του αιτήματος του (Δουβλίνο I) · Θέσπιση διαδικασίας δακτυλοσκόπησης για τον εντοπισμό των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη της Ε.Ε. (Δουβλίνο II) · Αυστηροποίηση προϋποθέσεων για τη διαδικασία οικογενειακής επανένωσης (Δουβλίνο III)
Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δράσης για τη Μετανάστευση («Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση»)	2015	Ενίσχυση προστασίας συνόρων, αντιμετώπιση παράνομης διακίνησης, αναγκαιότητα διάσωσης ατόμων από ναυάγια, καθιέρωση συστημάτων μετεγκατάστασης και επανεγκατάστασης ατόμων στις χώρες άφιξης
Κοινή Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας	2016	· Κάθε άτομο που καταφθάνει στα ελληνικά νησιά, χωρίς πρόθεση για υποβολή αιτήματος ασύλου ή με αβάσιμο αίτημα, θα επιστρέφεται στην Τουρκία (ασφαλής Τρίτη Χώρα) · Για κάθε Σύριο που θα επιστρέφεται στην Τουρκία, ένας θα μεταφέρεται σε κάποια χώρα της Ε.Ε.
Νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο	2020 (αναμένεται να ολοκληρωθεί και να εγκριθεί μέχρι το 2024)	Συμπλήρωση προηγούμενων προγραμμάτων (σε θέματα κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής, διαχείρισης/ασφαλειοποίησης των συνόρων, ένταξης των μεταναστών), μέτρα για αποτελεσματικότερη ανταπόκριση σε καταστάσεις κρίσης, προσέλκυση εν δυνάμει εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού

Πηγές: (Σαρρής, 2014; Παπαγεωργίου, 2020; Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 1999; Μάρκου, 2015; Ζύγουρα, 2018; Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016; Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2009; Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023; Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.γ; Κουραχάνης, 2019; EUR-LEX, 2011; Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015; European Council, 2016; Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020; European Council, 2023)

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, οι ως άνω συνθήκες και τα προγράμματα που χαρακτήθηκαν, έχουν ως γνώμονα την επίτευξη ενός κοινού συστήματος επιβολής της μεταναστευτικής πολιτικής, σε επίπεδο ασφαλειοποίησης της Ε.Ε., διαδικασιών ασύλου, αλλά και πολιτικών ένταξης. Ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί ο Κανονισμός του Δουβλίνου, τόσο για το ελληνικό κράτος αλλά και για όλες τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, αφού αυτές κλήθηκαν να διαχειριστούν αυξημένα αιτήματα ασύλου, με τρόπο δυσανάλογο σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη μέλη (UNHCR, 2001). Αντίστοιχης σημασίας είναι η Κοινή συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας, η οποία αποτελεί κομβικό σημείο στη διαχείριση των προσφυγικών ροών, με σημαντικό αντίκτυπο στους/στις πρόσφυγες, οι οποίοι/ες υποχρεώθηκαν να παραμένουν σε δομές στην Ελλάδα, εγκλωβισμένοι στην αβεβαιότητα για το νομικό τους καθεστώς και παράλληλα σε ακατάλληλες συνθήκες διαμονής. Επιπλέον, η Συμφωνία δημιούργησε προβλήματα στο ελληνικό κράτος, συγκεκριμένα στη διαχείριση των πολλαπλών αιτημάτων ασύλου που αναγκάστηκε να αναλάβει, για τα οποία δεν ήταν προετοιμασμένο (Παπαγεωργίου, 2020).

1.1.2 Εθνικό πλαίσιο για τη μετανάστευση.

Όπως εντοπίζεται βιβλιογραφικά, το ελληνικό κράτος κινητοποιήθηκε για τη θεσμική διαχείριση του φαινομένου της μετανάστευσης, από τη δεκαετία του 1990 όταν και παρατηρήθηκε η μεταστροφή του από κράτος εκκίνησης της μετανάστευσης σε κράτος υποδοχής (Μάρκου, 2015; Σαρρής, 2014). Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 2000, η μετανάστευση είχε τον χαρακτήρα φαινομένου που χρήζει «αντιμετώπισης», και συγκεκριμένα με τον νόμο 1975/1991, τέθηκε για πρώτη φορά το πλαίσιο για «την είσοδο, τη διαμονή και την εργασία» (σ. 162) των ατόμων που κατέφθαναν στην Ελλάδα (Μάρκου, 2015). Παράλληλα, η ελληνική μεταναστευτική πολιτική, και συγκεκριμένα, η διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών/ριών διαχρονικά βασιζόταν σε μια «εργασιοκεντρική λογική», σύμφωνα με την οποία η νόμιμη διαμονή εξασφαλιζόταν μέσω της απόδειξης της νόμιμης εργασίας, γεγονός που συχνά δημιουργούσε ζητήματα απονομιμοποίησης των ατόμων (Καψάλης, 2017). Σημαντικό σημείο που αποτέλεσε και ίσως την πρώτη απόπειρα κωδικοποίησης της νομοθεσίας για τις διαδικασίες εισόδου, διαμονής και ένταξης, είναι ο νόμος 3386/2005, ο οποίος συμπληρώθηκε με τον 3536/2007 (Σαρρής, 2014), διατηρώντας

όμως την εργασιοκεντρική λογική που αναφέρθηκε, και τις γραφειοκρατικές κωλυσιεργίες, παρά τη διευκόλυνση για την απόδοση νόμιμης διαμονής στους/στις μετανάστες/ριες (π.χ απαίτηση επίδειξης μικρότερου αριθμού ενσήμων, προβλέψεις για επί μακρόν διαμένοντες/ουσες) (Καψάλης, 2017). Ακόμα, οι μεγάλες καθυστερήσεις που αντιμετώπιζαν οι αιτούντες/ούσες διεθνούς προστασίας, στην εξέταση των αιτημάτων για απόδοση του νομικού καθεστώτος τους, οδήγησαν στη δημιουργία της Υπηρεσίας Ασύλου το 2011⁴ (Ν. 3907/2011), η οποία είχε ως αποτέλεσμα την απόσπαση της εξέτασης των ως άνω αιτημάτων από τις αστυνομικές αρχές (Σαρρής, 2014).

Σημείο αναφοράς για την εθνική μεταναστευτική πολιτική αποτέλεσε ο «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» (Ν. 4251/2014), στον οποίο συμπεριλήφθηκαν όλες οι σχετικές με τη μετανάστευση αποφάσεις των προηγούμενων ετών. Ο εν λόγω Κώδικας επικεντρωνόταν στη διευκόλυνση απόκτησης ή ανανέωσης αδειών διαμονής για τα άτομα, την απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών για κατόχους συγκεκριμένου τύπου αδειών, αλλά παράλληλα καθιέρωσε την αποφυγή μαζικών νομιμοποιήσεων (Καψάλης, 2017). Ακόμα, ο 4251/2014 εκκίνησε την αποδέσμευση του καθεστώτος διαμονής βάσει της εργασίας των μεταναστών/ριών, η οποία «επικυρώθηκε» με τον Ν. 4332/2015, και έτσι βασικός παράγοντας στην απόκτηση νόμιμου καθεστώτος θα ήταν η διαμονή των ατόμων (Καψάλης, 2017). Από το 2015 και έπειτα, σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας, θεσμοθετήθηκαν διάφορες αλλαγές τόσο σε πρακτικό επίπεδο (π.χ δημιουργία “hot spot” [αναλύεται παρακάτω]), αλλά και σε επίπεδο κοινωνικής ένταξης των νόμιμα διαμενόντων/ουσών (π.χ Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη 2019, 2021 [παρουσιάζονται επιμέρους στη συνέχεια]). Η πιο πρόσφατη και σημαντική απόφαση αναφορικά με τη μεταναστευτική πολιτική αποτελεί η ψήφιση του Νέου Κώδικα Μετανάστευσης (Ν. 5038/2023), ο οποίος εγείρει πολλαπλά ερωτήματα για τις διοικητικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν μέχρι τη δημοσίευσή του, αλλά και για τις συνέπειες που μπορεί να έχει στα άμεσα ενδιαφερόμενα άτομα, λόγω της ενδεχόμενης δυσκολίας πρόσβασης σε νόμιμο καθεστώς διαμονής των αιτούντων, και της πιθανής απονομιμοποίησης κατόχων συγκεκριμένου τύπου αδειών (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου [ΕΕΔΑ], 2023).

⁴ η λειτουργία της ξεκίνησε το έτος 2013

1.2 Ασφαλειοποίηση συνόρων και διαδικασίες ελέγχου

Προτού αναλυθεί η πρακτική της ασφαλειοποίησης, είναι σημαντικό να προσδιοριστεί, εν συντομία, η έννοια των συνόρων. Σύμφωνα με τον Kaya (2012), τα σύνορα σχετίζονται άμεσα με την έννοια της κυριαρχίας, αφού με αυτόν τον τρόπο τα κράτη οριοθετούν αρχικά την γεωγραφική τους έκταση, και κατοχυρώνουν την εθνική τους κυριαρχία. Διάφορες διχογνωμίες εντοπίζονται στην έννοια των συνόρων, και τον χαρακτηρισμό της ως «καλή»/«χρήσιμη», ή ως «προβληματική». Ενώ ακόμα, παρατηρείται ότι το φαινόμενο της ανθρώπινης κινητικότητας σχετίζεται και αποτελεί παράγοντα που δυνητικά επηρεάζει και αναπροσαρμόζει την έννοια και τη σημασία των συνόρων (Kaya, 2012).

Δεδομένης της γεωγραφικής θέσης της Ελλάδας, ευρωπαϊκό σύνορο στην ανατολική πλευρά της Ε.Ε., αλλά και λόγω της αυξημένης εισόδου μεταναστών ήδη από τη δεκαετία του 1990, το ελληνικό κράτος επέλεξε μια μεταναστευτική πολιτική προσανατολισμένη στην ασφαλειοποίηση των συνόρων της (Karyotis & Skleparis, 2013; Lazaridis & Skleparis, 2016), όπως μάλιστα όριζε και η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική (Asderaki & Markozani, 2021). Οι πρακτικές της Ε.Ε. όπως αναφέρει η Parkin (2013), μπορούν να συνοψιστούν στους αυξημένους συνοριακούς ελέγχους, στην αυστηροποίηση των κριτηρίων εισόδου, στις συχνότερες κρατήσεις και απελάσεις, και στην αύξηση των περιστατικών ποινικών κυρώσεων για αδικήματα σχετικά με τη μετανάστευση. Αυτά αποδεικνύουν την τάση της Ε.Ε. για «ποινικοποίηση της μετανάστευσης», που οδηγεί στην στρατικοποίηση των συνόρων και στην επιλογή πιο τιμωρητικών πρακτικών για τους πληθυσμούς που φτάνουν στις χώρες της (Asderaki & Markozani, 2021).

Η διαχείριση των ευρωπαϊκών συνόρων αποτελεί κύρια προτεραιότητα της Ε.Ε. σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μεταναστευτικής πολιτικής με σκοπό τον περιορισμό της μετανάστευσης (Ceccorulli, 2019). Οι πρακτικές διαλογής που ακολουθεί η Ε.Ε. (π.χ εταιρικές σχέσεις κινητικότητας, διμερείς συμβάσεις με τρίτες χώρες), αποφασίζοντας στη βάση της «χρησιμότητας» των μεταναστών/ριών, ποιοι/ες θα εισέρχονται εντός συνόρων της και ποιοι/ες θα αποκλείονται, αποτελεί εύληπτο παράδειγμα προσπάθειας διαχείρισης των συνόρων και περιορισμού των εισόδων (Καλαντζή, 2017). Ακόμα, η έντονη στρατικοποίηση των συνόρων, η οποία ακολουθείται ως πρακτική για αρκετά χρόνια από τις ΗΠΑ με σκοπό τον περιορισμό των μετακινήσεων ανθρώπων από την Κεντρική και Νότια Αμερική, φαίνεται να αποτελεί πιο καινούρια «λύση» για την Ευρώπη (Καλαντζή, 2017). Εκτός από τις εθνικές αρχές των κρατών, από το 2004, οπότε και δημιουργήθηκε (βάσει του 2007/2004), την επιτήρηση των ευρωπαϊκών συνόρων ανέλαβε η FRONTEX (European Border and Coast

Guard Agency) (FRONTEX, n.d.). Βασικός πυλώνας της αποτελεί η ασφαλειοποίηση των συνόρων με επιτηρήσεις σε χερσαία και θαλάσσια σύνορα, ενώ ακόμα είναι υπεύθυνη για τον έλεγχο παράνομων δραστηριοτήτων (π.χ λαθρεμπόριο, διακίνηση ναρκωτικών/ όπλων, εμπορία ανθρώπων), και αναλαμβάνει επιχειρήσεις επιστροφών παράτυπων μεταναστών/ριών (FRONTEX, χ.χ.). Παρόλα αυτά, η FRONTEX, όπως διάφορες έρευνες αποδεικνύουν, έχει ενεργό ρόλο στα λεγόμενα “pushbacks”⁵. Συγκεκριμένα σύμφωνα με έρευνα του Lighthouse Reports (2022), για το διάστημα Μάρτιος 2020 - Σεπτέμβριος 2021, επιβεβαιώθηκαν 22 περιστατικά παράνομων επαναπροωθήσεων στα οποία είχε άμεση συμμετοχή η FRONTEX, μέσα από την τοποθέτηση των ανθρώπων σε σωσίβια λέμβους και την επιστροφή τους στα τουρκικά θαλάσσια ύδατα, ενώ σε δύο περιπτώσεις οι άνθρωποι που υπέστησαν την πρακτική αυτή, είχαν αποβιβαστεί πριν σε ελληνικά νησιά. Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των pushbacks στα οποία συμμετείχε η FRONTEX, μάλλον είναι μεγαλύτερος, και ανέρχεται στα 222 περιστατικά, όπως εντοπίζεται στις καταγραφές της FRONTEX, η οποία αναφέρεται σε «αποτροπές εισόδου/άφιξης». Ακόμα, σε αντίστοιχη έρευνα της Forensic Architecture, για το διάστημα Μάρτιος 2020 - Μάρτιος 2022, εντοπίστηκαν 122 περιπτώσεις pushbacks στις οποίες η Frontex είχε άμεση εμπλοκή, και ακόμη 417 περιπτώσεις για τις οποίες γνώριζε (Γαγάνης, 2022). Οι έρευνες αυτές, αλλά και η αποτυχία της FRONTEX, να εφαρμόσει τις προτάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και να διερευνήσει τα περιστατικά παράνομων επαναπροωθήσεων και παραβιάσεων στα σύνορα για τα οποία κατηγορήθηκε το ελληνικό κράτος, οδήγησαν στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για καθυστέρηση της έγκρισης χρηματοδότησης της FRONTEX για το έτος 2021 (Greek Council for Refugees [GCR], 2023).

Επιπροσθέτως, η αυξημένη τεχνολογικοποίηση του ελέγχου των συνόρων συμπληρώνει τα παραπάνω, δημιουργώντας μια αίσθηση ασφάλειας για τα κράτη. Τα βιομετρικά μέσα, όπως για παράδειγμα το σύστημα Eurodac⁶, παρά την προώθηση τους ως αξιόπιστη λύση στο ζήτημα του ελέγχου, μπορεί να ενέχει κινδύνους όχι μόνο για τους/τις αιτούντες/ούσες άσυλο/ μετανάστες/ριες, αλλά και για τους/τις Ευρωπαίους/ες πολίτες, αφού τα δικαιώματα διαχείρισης των δεδομένων παραχωρούνται εύκολα σε ιδιωτικές εταιρείες εγείροντας αμφιβολίες ως προς τη χρήση τους (Καλαντζή, 2017).

⁵ Σύμφωνα με τον ορισμό του European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) (n.d.), “pushback” είναι οι πρακτικές που υιοθετεί ένα κράτος με σκοπό την αποτροπή των προσφύγων και μεταναστών/ριών από το να εισέλθουν στα σύνορά του, και την παρεμπόδιση τους ώστε να έχουν πρόσβαση στις διαδικασίες απόδοσης νομικού καθεστώτος. Οι πρακτικές αυτές αφορούν σε κράτηση ή επιτήρηση, και χρήση βίας, παρακάμπτοντας τις εγγυήσεις που σχετίζονται με τη διεθνή προστασία των ατόμων που μεταναστεύουν (συμπεριλαμβανομένων και των ανηλίκων)

⁶ βάση δεδομένων δακτυλικών αποτυπωμάτων, και πληροφοριών των αιτούντων άσυλο (THALES, 2023)

Ίσως η πιο έντονη μορφή ασφαλειοποίησης των συνόρων που οπτικοποιεί εύκολα την παρούσα κατάσταση, είναι η ανέγερση έργων αποτροπής των μετακινούμενων πληθυσμών. Το ελληνικό παράδειγμα του φράχτη στον Έβρο⁷, αποτυπώνει ρητά τη διάθεση του ελληνικού κράτους για τον περιορισμό της μετανάστευσης, μέσα από το κλείσιμο της ασφαλέστερης και συντομότερης για τα άτομα διόδου προς την Ευρώπη (Leivada, 2016). Βέβαια, η ανέγερση του φράχτη κρίνεται αμφιβόλου αποτελεσματικότητας, τόσο ως προς τον έλεγχο των εισόδων, όσο και ως προς τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ταυτόχρονα με την κατασκευή του φράχτη, το έτος 2012, το ελληνικό κράτος ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την στρατικοποίηση των συνόρων θέτοντας σε ισχύ το σχέδιο «Ασπίδα», σύμφωνα με το οποίο 1.800 συνοριοφύλακες τοποθετήθηκαν στα σύνορα του Έβρου με σκοπό την προστασία τους (Grigoriadis & Dilek, 2018).

Τέλος, εκτός από την FRONTEX, για αρκετά χρόνια έως και σήμερα, οι ελληνικές αρχές συστηματικά προβαίνουν σε παράνομες αποτροπές μεταναστών, παραβιάζοντας το δικαίωμα της «μη επαναπροώθησης». Όπως πολλάκις έχουν σημειώσει οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, αλλά και επιβεβαιώνει ο Συνήγορος του Πολίτη με έκθεση το 2020, η πρακτική των επαναπροωθήσεων ανθρώπων που φτάνουν στην Ελλάδα, δεν αποτελεί μόνο η επιστροφή τους στην Τουρκία, αλλά πρόκειται για μια πολύπλοκη διαδικασία κατά την οποία οι αρχές, χωρίς διακριτικά και με τη χρήση βίας, συλλαμβάνουν τα άτομα που φτάνουν στη χώρα, τους αφαιρούν προσωπικά αντικείμενα, συχνά τους κρατούν σε κρυφές εγκαταστάσεις και έπειτα τους επιστρέφουν πίσω στην Τουρκία (Συνήγορος του Πολίτη, 2020).

Συνοψίζοντας, τα ως άνω αποδεικνύουν ότι η επικέντρωση της μεταναστευτικής πολιτικής στην ασφαλειοποίηση των συνόρων, αποτελεί σημείο αμφιλεγόμενης αποτελεσματικότητας, και συνήθως εφαρμόζεται στη βάση της αντίληψης της μετανάστευσης ως απειλής ή κρίσης (Bello, 2020). Όπως αναφέρει η Anderson (2017), βασιζόμενη στο άρθρο του Castles (2004), οι πολιτικές μετανάστευσης μπορούν να αξιολογηθούν ως αποτυχημένες αναφορικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πετυχημένες όμως, στο επίπεδο που καταφέρνουν να κατευθύνουν μεγάλα χρηματικά ποσά προς τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό επιβεβαιώνεται αφού ποσά από τα κρατικά ταμεία διοχετεύονται σε ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες αναλαμβάνουν τον έλεγχο της κινητικότητας στα σύνορα, την συγκράτηση των «ροών», καθώς και τη συντήρηση ή και επέκταση των χώρων κράτησης/ «φιλοξενίας» των ατόμων που φτάνουν στις χώρες υποδοχής. Σύμφωνα με τους Karyotis & Skleparis (2013), η περίπτωση της Ελλάδας δείχνει ότι στην πραγματικότητα δεν επιτεύχθηκε ποτέ κάποια

⁷ η κατασκευή του οποίου ξεκίνησε το 2011, ανάμεσα στο χωριό Καστανιές και στη Νέα Βύσσα

αποτελεσματική ανταπόκριση στις απαιτήσεις της προσφυγικής «κρίσης». Η διαρκής ενασχόληση με τη διαχείριση των συνόρων δεν συνέβαλε στον σχεδιασμό μακροπρόθεσμων και βιώσιμων πολιτικών, αλλά πιο πολύ συνδέεται με την εφαρμογή σπασμωδικών μέτρων.

Τέλος, έχει φανεί ότι αδιαμφισβήτητα «χαμένοι» για ακόμη μια φορά είναι οι άνθρωποι που μεταναστεύουν, αφού επανατραυματίζονται από τις περιοριστικές πολιτικές μετανάστευσης, οι οποίες αποσκοπούν στην εξάντλησή τους μέσα από βίαιες πρακτικές και δυσνόητες διαδικασίες ασύλου (Karyotis & Skleparis, 2013; Tsitselikis, 2019). Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι όπως και στο παράδειγμα των ΗΠΑ, όπου παρατηρήθηκαν αυξημένοι θάνατοι μεταναστών/ριών στα σύνορα λόγω της εχθρικής μεταναστευτικής πολιτικής (Guerette, 2007), αντίστοιχα η ανέγερση του φράχτη στον Έβρο οδηγεί τα άτομα στην αναζήτηση και επιλογή διαδρομών που τα εκθέτουν σε συνθήκες αυξημένου κινδύνου (European Council on Refugees and Exiles [ECRE], 2022).

1.3 Διαδικασίες υποδοχής και ένταξης

Όπως προαναφέρθηκε, δεύτερος άξονας της μεταναστευτικής πολιτικής αποτελεί η διαδικασία της ένταξης, η οποία αφορά τα άτομα αφού περάσουν επιτυχώς τα σύνορα της χώρας πρώτης υποδοχής. Προτού αναλυθούν οι διαδικασίες ένταξης, σημαντικό είναι να γίνει αναφορά στις διαδικασίες και συνθήκες υποδοχής των ανθρώπων που καταφθάνουν στη χώρα, δεδομένου ότι αυτές αποτελούν σημαντικό προάγγελο, με καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική ένταξη των ατόμων (UNHCR, 2014).

1.3.1 Διαδικασίες και συνθήκες υποδοχής.

Ταυτόχρονα με τα μέτρα ασφαλειοποίησης των συνόρων, η Ε.Ε., και συνεπώς η Ελλάδα ως εκτελεστικό όργανο, σχεδίασε την «Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Ατζέντα», μέρος της οποίας αποτέλεσε η προτροπή/απόφαση για τη δημιουργία κέντρων τα οποία τοποθετήθηκαν κοντά στα σύνορα των χωρών υποδοχής με σκοπό την πιο άμεση και γρήγορη ταυτοποίηση, καταγραφή και λήψη δακτυλικών αποτυπωμάτων από τα άτομα που έφταναν στα σύνορα της Ε.Ε. (Παπαγεωργίου, 2020). Τα hotspots, όπως ονομάστηκαν, ή Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (KYT), δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα από το 2015, στα νησιά Λέσβο, Χίο, Σάμο, Κω και Λέρο, καθώς αυτά αποτελούσαν τα συνηθέστερα σημεία εισόδου στην ελληνική επικράτεια (Κουραχάνης, 2019). Τα εν λόγω κέντρα, εκτός από την καταγραφή και δακτυλοσκόπηση των νεοαφιχθέντων, σχεδιάστηκαν με σκοπό τη βραχυπρόθεσμη φιλοξενία τους, την παροχή πληροφοριών για τις διαδικασίες ασύλου/μετεγκατάστασης (Γαστεράτος, 2020), ενώ ακόμη ανέλαβαν τον συντονισμό της διαδικασίας μετεγκατάστασης των αιτούντων/ουσών άσυλο σε άλλες χώρες της Ε.Ε. ή την επιστροφή τους σε περίπτωση που λάμβαναν απορριπτική απόφαση ασύλου (Luyten & Orav, 2020).

Αυτό που συνέβαλε καθοριστικά στον τρόπο λειτουργίας των KYT, ήταν η Συμφωνία Ε.Ε. -Τουρκίας (2016), η οποία όπως προαναφέρθηκε δημιούργησε ποικίλες αλλαγές (ECRE, 2016). Σε σχέση με τα KYT, η συμφωνία είχε ως αποτέλεσμα την μετατροπή τους σε δομές προσωρινής προστασίας/φιλοξενίας των νεοαφιχθέντων ενόψει της ενδεχόμενης απόρριψης τους αιτήματός τους και της επιστροφής τους στην Τουρκία (Παπαγεωργίου, 2020). Όμως, παρά τις αρχικές προβλέψεις, η πραγματικότητα απέδειξε ότι οι εν λόγω δομές αποτέλεσαν πιο πολύ κέντρα μακροπρόθεσμης διαμονής/κράτησης των ατόμων σε απάνθρωπες συνθήκες (UNHCR, 2020), και όχι ως σημεία transit. Η υπερπληρότητα των δομών, οι ακατάλληλες υγειονομικές συνθήκες, η έλλειψη ασφάλειας και προστασίας για τους/τις διαμένοντες/ουσες, η περιορισμένη έως ελάχιστη παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αλλά και

ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό από τα αστικά κέντρα, δημιουργούσε ένα κλίμα παραβίασης και εξευτελισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Γαστεράτος, 2020; ECRE, 2016). Παράλληλα, η επιβολή του γεωγραφικού περιορισμού⁸ των αιτούντων/ουσών στις ως άνω δομές, συνεπάγεται τον εγκλωβισμό τους, καθώς αναμένουν τις χρονοβόρες και πολύπλοκες διαδικασίες ασύλου (Κουραχάνης, 2019).

Από την αρχή της λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου, μέχρι και σήμερα, που διαφέρει ως προς τις αρμοδιότητές της συγκριτικά με την αρχική μορφή, και παρά τις πολλαπλές αλλαγές στην εθνική νομοθεσία με σκοπό την ομαλότερη λειτουργία των διαδικασιών ασύλου (Παπαδογιωργάκη, 2020), φαίνεται ότι τα προβλήματα εξακολουθούν να υφίστανται. Εξαιτίας της μεγάλης αναμονής που παρατηρείται μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία απόδοσης ή μη κάποιου τύπου άδειας διαμονής, τα άτομα παραμένουν εγκλωβισμένα στην αβεβαιότητα. Τα γραφειοκρατικά κολλήματα που υπαινίσσεται το ελληνικό κράτος, σύνηθες φαινόμενο για τα δεδομένα της Ελλάδας, αλλά και οι ελλείψεις σε προσωπικό και πόρους (Tsitselikis, 2019), παράλληλα με τις πολύπλοκες διαδικασίες ασύλου που έχουν επιβληθεί από την Ε.Ε., επιβαρύνουν τελικά τα ίδια τα άτομα που αναζητούν προστασία. Όλα παραπάνω έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των προσφύγων οι οποίοι/ες σε συνδυασμό με τις εμπειρίες τους από το ταξίδι, εκδηλώνουν αυξημένο άγχος, κατάθλιψη, αλλά και σωματικοποίηση των προαναφερθέντων, ήτοι προβλήματα ύπνου, σωματικούς πόνους, ενώ ακόμα, αναπτύσσονται αισθήματα ανασφάλειας και αμφιβολίας για το μέλλον (Ξυπολυτάς, 2019).

Οι συνέπειες αυτές όμως φαίνεται ότι δεν δημιουργούνται τυχαία, αλλά μάλλον καλλιεργούνται, με σκοπό την καθιέρωση μιας σχέσης υποτέλειας και πειθαρχίας των μεταναστών/ριών απέναντι στο κράτος, αφού όπως αναφέρει η Lîpatova (2022), ο έλεγχος του χρόνου αναμονής στις διαδικασίες ασύλου αποτελεί βασικό εργαλείο του κράτους στη διαχείριση των πολιτικών ασύλου. Αντίστοιχα, ο Ξυπολυτάς (2019) αναφέρει ότι, η επιβεβλημένη αναμονή κατά τη διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, υπονοεί την εξουσιαστική λειτουργία του κρατικού μηχανισμού που μπορεί να ελέγχει τον χρόνο ολοκλήρωσης των διαδικασιών, ενώ ταυτόχρονα δεσμεύει τα άτομα να παραμένουν σε δομές με επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Ο ίδιος προσθέτει ότι, ο συνδυασμός αυτών των δύο επιβεβαιώνει την διάθεση της Ε.Ε. για αποτροπή της μετανάστευσης, αφού θεωρείται ότι οι χρονοβόρες συνθήκες ασύλου και οι ακατάλληλες συνθήκες διαμονής στα ΚΥΤ λειτουργούν

⁸ ήτοι η υποχρεωτική παραμονή των αιτούντων έως ότου τελεσιδικήσει η απόφαση για απόδοση ή μη διεθνούς προστασίας

ανασταλτικά στην επιθυμία και την προσπάθεια των ατόμων να περάσουν τα ελληνοτουρκικά σύνορα.

1.3.2 Διαδικασίες ένταξης.

Η έννοια της κοινωνικής ένταξης εξακολουθεί να αποτελεί σημείο διχογνωμιών, παρά τις προσπάθειες πολλών θεωρητικών για απόδοση ενός ολοκληρωμένου ορισμού (Kourachanis, 2018). Η ένταξη ως όρος μπορεί να προσδιοριστεί διαφορετικά ανάλογα το επιστημονικό πεδίο, αλλά και τις αντιλήψεις του/τις εκάστοτε συγγραφέα. Σύμφωνα με ορισμό που αναφέρεται σε κείμενο της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003), η ένταξη είναι μια αμφίπλευρη διαδικασία που αφορά τόσο τις υποχρεώσεις της κοινωνίας υποδοχής ως προς την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών/ριών και τη δημιουργία ίσων ευκαιριών για αυτούς/ές, όσο και στον σεβασμό από τη μεριά των μεταναστών/ριών προς τις αξίες που επικρατούν στη χώρα υποδοχής. Η διαδικασία αυτή, δηλαδή, υποδηλώνει αμοιβαίες υποχρεώσεις και δικαιώματα, καθώς και την προσπάθεια και των δύο μερών, με σκοπό την ομαλή κοινωνική, εργασιακή, οικονομική, πολιτισμική ένταξη και συμβίωση στο καινούριο για τους/τις μετανάστες/ριες περιβάλλον.

Αντίστοιχα, ο Penninx (2004, σ. 3), συνοψίζει την έννοια της ένταξης ως «τη διαδικασία κατά την οποία κάποιος άνθρωπος γίνεται αποδεκτό κομμάτι της κοινωνίας». Εκτός όμως από τους μετανάστες/ριες και την κοινωνία υποδοχής, ο Penninx κάνει λόγο και για τον ρόλο του κράτους στην ως άνω διαδικασία σημειώνοντας τις ενέργειες που πρέπει να γίνονται σε θεσμικό επίπεδο. Ενώ, ακόμα, σημειώνει ότι στην αλληλεπίδραση που δημιουργείται, η κοινωνία υποδοχής έχει το πλεονέκτημα να αναλαμβάνει πιο αποφασιστικό ρόλο, λόγω της συνήθους απαξιοτικής αντιμετώπισης των μεταναστών/ριών και προσφύγων. Ακόμα, η Valtonen (2008) προσθέτει στην έννοια της ένταξης τη σημαντικότητα διατήρησης της πολιτιστικής ταυτότητας των ατόμων που καλούνται να ενταχθούν στη χώρα υποδοχής, ενώ ο Kourachanis (2018), χαρακτηρίζει την ένταξη ως πολύπλοκη αφού στοιχεία/παραδόσεις των πολιτισμών που έρχονται σε επαφή (της χώρας υποδοχής και της χώρας εκκίνησης της μετανάστευσης), μπορεί να «συγκρούονται».

Οι Ager & Strang (2008) μέσα από τη δική τους έρευνα θέτουν ως βασικούς παράγοντες για την κοινωνική ένταξη, την πρόσβαση στα βασικά αγαθά (εργασία, στέγαση, εκπαίδευση, υγεία), τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων που αναπτύσσουν τα άτομα με την κοινωνία υποδοχής, την γνώση της κουλτούρας υποδοχής, που λειτουργεί ενισχυτικά και μπορεί να αναπτύξει στα άτομα το αίσθημα της ασφάλειας, και την απόδοση της ιδιότητας του/της νόμιμου/ης πολίτη που μπορεί να καθορίσει την πορεία της ένταξης.

Σύμφωνα με τις Εθνικές Στρατηγικές για την Ένταξη (2013, 2019), η ελληνική ενταξιακή πολιτική για τους/τις αλλοεθνείς, επικεντρώνεται στην πρόσβαση σε υπηρεσίες με σκοπό την κάλυψη των βασικών αναγκών των ατόμων, ώστε να επιτευχθεί η ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία υποδοχής, και έχει εκφραστεί ως κύρια πρόκληση για το ελληνικό κράτος. Η κάλυψη των βασικών αγαθών τίθεται ως «πρώτο επίπεδο» στη διαδικασία ένταξης, ενώ ως δεύτερο ορίζεται η «εξοικείωση» με το πολιτισμικό πλαίσιο/κουλτούρα της κοινωνίας υποδοχής, που σε μεταγενέστερο στάδιο μπορεί να οδηγήσει στην πλήρη ένταξη των ατόμων (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής⁹, 2019).

Στην παρούσα εργασία η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης θα εξεταστεί σε θεσμικό επίπεδο, με βάση τις πολιτικές που αποφασίζονται για την κάλυψη των βασικών αναγκών των ατόμων, δηλαδή τη στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση και την εργασία (Ager & Strang, 2008). Φυσικά, όπως αναφέρει και ο Κουραχάνης (2019), η κάλυψη απλώς των βασικών αναγκών, που προσομοιάζει σε μια μονοδιάστατη αντίληψη της ένταξης, δε συνεπάγεται την επιτυχή ένταξη των μεταναστών/ριών στη χώρα υποδοχής. Για αυτό, απαιτείται η ταυτόχρονη μέριμνα και για την πολιτισμική γνωριμία και αποδοχή μεταξύ των διαφορετικών πληθυσμών. Παρά όλα αυτά, λόγω των απαιτήσεων και της περιορισμένης έκτασης της εν λόγω μεταπτυχιακής εργασίας, θα αναλυθούν οι τομείς της στέγασης, της υγείας, της εκπαίδευσης και της εργασίας, ως βασικοί πυλώνες στο πρώτο στάδιο κοινωνικής ένταξης των ατόμων, με την προοπτική να αποτελέσει εφαλτήριο για περαιτέρω έρευνα αναφορικά με άλλες πτυχές των πολιτικών ένταξης.

Στέγαση.

Η στέγαση αποτελεί σημείο αναφοράς στη ένταξη των ατόμων, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει αυτοτελές θέμα ερευνητικού έργου. Σύμφωνα με τη UNHCR (n.d.a), η πρόσβαση στην αξιοπρεπή στέγαση, εκτός από το γεγονός ότι αποτελεί βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, έχει κομβικό ρόλο στην ευημερία και ευρύτερη ένταξη των προσφύγων στη χώρα εγκατάστασης. Όπως αναφέρει ο Κουραχάνης (2019), οι πολιτικές στέγασης του ελληνικού κράτους οι οποίες διαχρονικά λάμβαναν τη μορφή ανταπόκρισης σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, και, κυρίως μαζικής στέγασης των ατόμων, διατηρήθηκαν ιδιαίτερα μετά το 2015, και ταυτόχρονα με τα μέτρα λιτότητας που αντιμετώπιζε η ελληνική κοινωνία ευρύτερα.

Την πρώτη μορφή στέγασης για τους/τις νεοαφιχθέντες/είσες αποτέλεσαν τα ΚΥΤ, που εκτός από σημεία υποδοχής έλαβαν, ιδιαίτερα μετά τη Συμφωνία Ε.Ε.-Τουρκίας, μια πιο

⁹ Νυν Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

μακροπρόθεσμη αίσθηση φιλοξενίας των ανθρώπων. Παράλληλα με τα KYT, είχαν δημιουργηθεί περίπου 30 Ανοιχτές Δομές Φιλοξενίας (camps) σε Αττική, Κεντρική Ελλάδα, Μακεδονία & Ανατολική Θράκη, Ήπειρο, Δυτική Ελλάδα, Λέσβο και Λέρο, ο αριθμός των οποίων αυξομειωνόταν ανά καιρούς (Γαστεράτος, 2020), φτάνοντας στο σήμερα, με τις περισσότερες δομές που υπήρχαν, εντός ή εκτός αστικού ιστού, να έχουν σταματήσει τη λειτουργία τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση για τον τερματισμό της λειτουργίας της δομής του Ελαιώνα το έτος 2022, και η παράδοση της έκτασης που κάλυπτε στον Δήμο Αθηναίων (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022γ). Η εκκένωση του Ελαιώνα, η οποία επιχειρήθηκε και με τη χρήση βίας από τις Αρχές, φέρει σημαντικές συνέπειες για τα μέχρι τότε διαμένοντα άτομα, και ιδιαίτερα για τις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες και τα παιδιά (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες [ΕΣΠ], 2022γ), αφού δεν υπήρξε πρόβλεψη για την παραπομπή τους σε κάποιο στεγαστικό πρόγραμμα, με τον κίνδυνο της έκθεσής τους σε συνθήκες αστεγίας να ελλοχεύει (Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2022).

Αναφορικά με τα camps, η τοποθέτησή τους εκτός του αστικού ιστού, δεν αποτελεί σύμπτωση αλλά στοχευμένη κρατική επιλογή αποκλεισμού των ατόμων, εντείνοντας τη δυσκολία πρόσβασης τους σε βασικά αγαθά, υπηρεσίες και γενικότερα περιορίζοντας τις δυνατότητες κοινωνικής ένταξης. Όπως αναφέρει ο Γαστεράτος (2020), ακόμη και εντός των δομών, προβληματική χαρακτηρίζεται η πρόσβαση των φιλοξενούμενων σε βασικά αγαθά, σε απαραίτητες ιατρικές υπηρεσίες, μορφές άτυπης εκπαίδευσης και υπηρεσίες νομικής βοήθειας. Επίσης, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των φιλοξενούμενων, οι κοινωνικές υπηρεσίες αδυνατούν να διαχειριστούν τα πολλαπλά αιτήματα, με αποτέλεσμα οι διαμένοντες/ουσες να παραμένουν τις περισσότερες φορές ψυχοκοινωνικά απλαιοί/ες (Γαστεράτος, 2020). Αυτά, μπορεί να επιφέρουν ανησυχητικές επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία των αιτούντων/ουσών άσυλο, καθιστώντας απαραίτητη τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση των ήδη υπάρχουσών δομών, αλλά και τον σχεδιασμό μακροπρόθεσμων πολιτικών στέγασης (Refugee Support Aegean [RSA], 2018).

Παράλληλα με τα camps, από το 2021, όταν και εγκαινιάστηκαν οι πρώτες δύο δομές (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2021), λειτουργούν στα νησιά Σάμο, Λέρο, Κω, Λέσβο και Χίο οι Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές (ΚΕΔ) (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.δ). Στις εν λόγω δομές, τα προβλήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω και αφορούν τα camps εξακολουθούν να ισχύουν (ΕΣΠ, 2022β). Ταυτόχρονα όμως, εφαρμόζονται διαδικασίες αυξημένου ελέγχου των διαμενόντων, όπως για παράδειγμα αυστηρό σύστημα χρήσης ηλεκτρονικής κάρτας εισόδου-εξόδου των ατόμων, σύστημα τουρνικέ, μαγνητικές

πύλες, ακτίνες X, καθώς και κλειστό κύκλωμα παρακολούθησης και εποπτείας της λειτουργίας της δομής, και της συμπεριφορά των διαμενόντων (ΕΣΠ, 2022β). Συνεπώς, φαίνεται ότι η προώθηση και η επέκταση τέτοιου τύπου δομών εντείνει την ανησυχία για τη διάθεση του ελληνικού κράτους στη διατήρηση δομών που πιο πολύ θυμίζουν κέντρα κράτησης και εγκλεισμού των προσφύγων.

Ίσως το πιο αξιοπρεπές στεγαστικό/ένταξιακό, πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα είναι το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τη λογική και τις συνθήκες στέγασης που επικρατούν στα camps (Kourachanis, 2018). Το ΕΣΤΙΑ δημιουργήθηκε το 2015 με πρωτοβουλία της Ύπατης Αρμοστείας και χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022β), ώστε να στηριχθεί το ελληνικό κράτος στην κάλυψη των αναγκών στέγασης των αιτούντων/ουσών άσυλο. Συγκεκριμένα, σκοπός του προγράμματος ήταν η φιλοξενία των ατόμων σε πιο ασφαλή καταλύματα, όπως διαμερίσματα και σε λίγες περιπτώσεις κτήρια (Ρετζάι, 2019), αλλά και η διευκόλυνση των αιτούντων/ουσών στη διαδικασία ένταξης τους στην χώρα υποδοχής (Υπατη Αρμοστεία, 2020α). Εκτός από τη στέγαση το πρόγραμμα προέβλεπε την παροχή οικονομικού βοηθήματος στα συμμετέχοντα άτομα, μέσω προπληρωμένων καρτών, καθώς και την ψυχοκοινωνική τους υποστήριξη μέσω ειδικών επαγγελματιών, συνήθως κοινωνικών λειτουργών (Ρετζάι, 2019).

Από το έτος δημιουργίας του ΕΣΤΙΑ, διάφορες αλλαγές πραγματοποιήθηκαν ως προς τη δομή του, τα κριτήρια επιλογής και τον αριθμό φιλοξενίας των διαμενόντων/ουσών, με σημαντικότερη τροποποίηση, τη σταδιακή μεταβίβαση της διαχείρισης του στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου το 2020 και τη μετονομασία του σε ΕΣΤΙΑ II (Υπατη Αρμοστεία, 2020β). Η αλλαγή στη διαχείριση είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των διαθέσιμων θέσεων φιλοξενίας σε κοινωνικά διαμερίσματα και την προβληματική παροχή του οικονομικού βοηθήματος (Menegus, 2022).

Στις αρχές του 2022, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου ανακοίνωσε τη σταδιακή μείωση των θέσεων στέγασης του προγράμματος και τον οριστικό τερματισμό του μέχρι τα τέλη του ίδιου έτους (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022β). Η ολοκλήρωση του ΕΣΤΙΑ είχε ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση όσων διέμεναν στα διαμερίσματα του προγράμματος σε δομές εκτός αστικού ιστού, οι οποίες δεν εξασφάλιζαν την αξιοπρεπή τους διαβίωση, ενώ παράλληλα ανεστάλη η διαδικασία ένταξης των ατόμων στην ελληνική κοινωνία (ΕΣΠ, 2022α; FENIX, 2022).

Αναφορικά με τους/τις αναγνωρισμένους/νες πρόσφυγες, το μοναδικό πρόγραμμα στέγασης-ένταξης που εφαρμόστηκε από το ελληνικό κράτος είναι το HELIOS, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του το 2019, με σκοπό την ένταξη των ατόμων, που έχουν λάβει

προσφυγικό καθεστώς, στην ελληνική κοινωνία. Το εν λόγω πρόγραμμα σχεδιάστηκε ώστε να ενισχυθεί η αυτόνομη διαβίωση των ατόμων, μέσα από την παροχή οικονομική στήριξη για τη στέγασή τους, μαθήματα εκμάθησης γλωσσών (ελληνικά, αγγλικά), υποστήριξη στη διαδικασία εύρεσης απασχόλησης μέσω εργασιακής συμβουλευτικής, αλλά και δράσεις με στόχο την ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.στ).

Παρά τις αρχικές βλέψεις, το πρόγραμμα αποδεικνύεται ως αμφιβόλου αποτελεσματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με άρθρο του Kourachanis (2022), στο οποίο επιχειρείται μια κριτική ανάλυση του HELIOS, εντοπίζεται ότι η έμφαση του εν λόγω προγράμματος στην ατομική ευθύνη των συμμετεχόντων/ουσών για την εύρεση στέγασης, κρίνεται προβληματική αφού παραβλέπονται οι αντικειμενικές δυσκολίες που μπορεί να συναντούν τα άτομα λόγω μη γνώσης της ελληνικής γλώσσας, αποφυγής του ντόπιου πληθυσμού να εκμισθώσει διαμερίσματα σε μετανάστες, κ.α. Έτσι, οι πρόσφυγες οδηγούνται στην επιλογή μίσθωσης ακατάλληλων διαμερισμάτων, με συχνή τη συγκατοίκηση με πολλά άτομα, ώστε να εξασφαλίζουν οικονομικότερο ενοίκιο. Αυτά, αποδεικνύουν, ότι τουλάχιστον ως προς τον πυλώνα της στέγασης το πρόγραμμα χαρακτηρίζεται από ανεπάρκεια, ειδικά αν ληφθεί υπόψη το περιορισμένο χρονικό διάστημα δυνατότητας συμμετοχής των ατόμων σε αυτό (έως 6 με 12 μήνες). Αυτό, και τα υπόλοιπα προβλήματα που παρουσίασε το HELIOS (βλ. Kourachanis, 2022), οδηγούν σε περιορισμένη εμπιστοσύνη των ατόμων στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, αλλά και στην ευρύτερη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης (Cerednicenco, 2020).

Η ελλειμματική ανταπόκριση του κρατικού μηχανισμού στις στεγαστικές ανάγκες μεταναστών/ριών και προσφύγων, έχει ως απόρροια την έκτακτη παρέμβαση οργανώσεων και αυτο-οργανωμένων πρωτοβουλιών, που σκοπό έχουν να προσφέρουν κάποια εναλλακτική λύση στα αιτήματα στέγασης. Η δημιουργία ξενώνων φιλοξενίας, όπως για παράδειγμα ο «A Step Forward» των Γιατρών του Κόσμου, τα υπνωτήρια της UNESCO σε Πειραιά και Νίκαια, κ.α., αποσκοπούν στην πρόσκαιρη τουλάχιστον ανακούφιση των ατόμων. Παρά όλα αυτά, τα κριτήρια επιλεξιμότητας, οι περιορισμένες θέσεις και ο βραχυπρόθεσμος χαρακτήρας των προγραμμάτων, στην πραγματικότητα δεν οδηγεί στην κάλυψη των στεγαστικών αναγκών των ατόμων (Γαστεράτος, 2020).

Έτσι, μεγάλος αριθμός προσφύγων και μεταναστών/ριών εκτίθεται σε συνθήκες αστεγίας¹⁰, όπως καταγράφεται από διάφορες οργανώσεις. Οι συνθήκες διαβίωσης αφορούν σε διαμονή των ατόμων συχνά σε εγκαταλελειμμένα κτήρια όπου επικρατεί επισφάλεια, σε υπερπλήρεις καταλήψεις περιορισμένης χωρητικότητας, αλλά και στον δρόμο (rough sleepers) (ΕΣΠ, 2022α).

Τα παραπάνω φανερώνουν ότι οι πρόσφυγες δεν προστατεύονται, αντιθέτως εκτίθενται διαρκώς σε επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης που δεν επιτρέπουν την ένταξή τους στη χώρα υποδοχής και τη βελτίωση της κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης. Παράλληλα, αποδεικνύεται η συνεχής παραβίαση του ανθρώπινου δικαιώματος στη στέγαση μέσα από υποβόσκουσες διαδικασίες του κράτους, το οποίο θα έπρεπε να εγγυάται την προστασία των ατόμων, όπως ορίζεται σύμφωνα με το Ελληνικό Σύνταγμα, αρ. 21 παρ. 4¹¹. Τέλος, παρά τις οδηγίες που η Ε.Ε. έχει ορίσει για το ζήτημα της στέγασης και προτρέπει τα κράτη-μέλη να τις υιοθετήσουν, η ελληνική πολιτεία φαίνεται να μην το έχει θέσει ως προτεραιότητα στις πολιτικές που σχεδιάζει, παρά μόνο με τη μορφή βραχυπρόθεσμων παρεμβάσεων (Δημητριάδη, 2023).

Υγεία.

Η πρόσβαση στην υγεία αποτελεί θεμελιωμένο ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο έχει κατοχυρωθεί μέσα από διεθνείς συμβάσεις, ευρωπαϊκά κείμενα, και εθνικές νομοθεσίες. Συμπληρωματικά, η παροχή των καλύτερων δυνατών υπηρεσιών υγείας στα άτομα υπογραμμίζεται ως βασική υποχρέωση των εθνικών κρατών (Καμέκης & Σπυριδάκης, 2020· Σιώμου, 2022). Η εξασφάλιση της πρόσβασης και της προστασίας της υγείας των προσφύγων, είναι βασικός άξονας στη διαδικασία της ένταξής τους στη χώρα υποδοχής (UNHCR, n.d.c), αφού μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη καλύτερης ποιότητας ζωής, όχι μόνο για αυτούς αλλά για τον ευρύτερο πληθυσμό, διασφαλίζοντας τη δημόσια υγεία (Γαλάνης κ.α., 2022).

Ανατρέχοντας στις τρεις Εθνικές Στρατηγικές που σχεδιάστηκαν, το 2013, το 2019 και το 2021, εντοπίζεται η αναφορά στον τομέα της υγείας και στην πρόσβαση που το κράτος οφείλει να δεσμεύεται. Σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική του 2013, προωθούνται η ενημέρωση των πολιτών Τρίτων Χωρών σε θέματα υγείας, η διευκόλυνση της πρόσβασης σε

¹⁰ Σύμφωνα με τον ορισμό της FEANTSA (2005), άστεγα άτομα δεν είναι μόνο όσα ζουν στον δρόμο (rough sleepers), αλλά και όσα ζουν ως προσωρινά φιλοξενούμενα (π.χ σε σπίτι γνωστών, σε ξενώνες, υπνωτήρια), όσα διαβιούν σε επισφαλείς συνθήκες (π.χ σε σπίτι με κίνδυνο έξωσης, χωρίς τις απαραίτητες παροχές, όπως νερό, ρεύμα) ή σε καταλύματα ακατάλληλα όπως αυτοσχέδια παραπήγματα, καταλήψεις, camps.

¹¹ Φ.Ε.Κ. 187/Α'28.11.2019 «Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς/ές που την στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους.»

δομές υγείας ιδιαίτερα των μεταναστευτικών πληθυσμών στα σύνορα και σε μέρη όπου συνωστίζονται, η ενίσχυση της παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στα κέντρα φιλοξενίας, η αναγκαιότητα της πολιτισμικής διαμεσολάβησης σε υπηρεσίες υγείας, και της επιμόρφωσης των εργαζόμενων σε αυτές στην παροχή υπηρεσιών σε αλλοεθνείς πληθυσμούς (Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής Υπουργείο Εσωτερικών, 2013). Αντίστοιχα και στην Εθνική Στρατηγική του 2019, συμπεριλαμβάνεται κυρίως η επέκταση ορισμένων προγραμμάτων ιατροφαρμακευτικής και ψυχοκοινωνικής περίθαλψης στους/στις αιτούντες/ούσες και δικαιούχους/ες διεθνούς προστασίας (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2019). Τέλος, στη Στρατηγική του 2021, αναφέρεται ως επιδίωξη η «Προώθηση της σωματικής και ψυχικής ευεξίας», με δράσεις για την κατάρτιση του προσωπικού υγείας στην παροχή υπηρεσιών σε πρόσφυγες, και για πρώτη φορά δράσεις στοχευμένες σε ζητήματα ψυχικής υγείας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022α).

Η πρόσβαση των μεταναστών/ριών και προσφύγων στο ελληνικό σύστημα υγείας μπορεί να εντοπιστεί ήδη από τη δεκαετία του 1990. Βέβαια, ενώ στο παρελθόν κριτήριο πρόσβασης αποτελούσε η οικονομική κατάσταση και το επίπεδο ένδειας των ανθρώπων, με τα χρόνια η κατεύθυνση άλλαξε, θέτοντας ως παράγοντας πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, το νομικό καθεστώς και τη δυνατότητα κοινωνικής ασφάλισης (Καψής, 2022). Σημείο αναφοράς για το ζήτημα της πρόσβασης στην υγεία αποτελεί ο Νόμος 3386/2005, άρθρο 84 παρ. 1¹², σύμφωνα με τον οποίο, απαγορεύεται η παροχή υπηρεσιών από κρατικές δομές στα άτομα που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων, πρόβλεψη που ισχύει έως και σήμερα, και μόνο σε περιπτώσεις έκτακτων περιστατικών μπορεί να παρακαμφθεί στη βάση της αναγνώρισης της πρόσβασης στην υγεία ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα.

Διαχρονικά, φαίνεται ότι η πρόσβαση των προσφύγων στη δημόσια υγεία συγκλίνει με τις πολιτικές που εφαρμόζονται και για τον ευρύτερο πληθυσμό, με κύριο άξονα την κοινωνική ασφάλιση. Από το 2015 και έπειτα, όταν και το ελληνικό κράτος κλήθηκε να διαχειριστεί αυξημένο αριθμό αφίξεων από άτομα με σημαντικές ανάγκες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης λόγω της ευαλωτότητάς τους (Καψής, 2022), η διαδικασία πρόσβασης των νόμιμα διαμενόντων εξισώθηκε με την αντίστοιχη των ημεδαπών. Έκτοτε, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας προϋποθέτει την κατοχή του Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ), για τα άτομα που έχουν εξασφαλίσει τη νόμιμη διαμονή τους στην Ελλάδα.

¹² όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 26 παρ.1 του 4251/2014, και έπειτα από το άρθρο 21 παρ. 1 του 5038/2023

Σε σχέση με την πρόσβαση των αιτούντων/ουσών άσυλο στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας, αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την έκδοση του Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (ΠΑΑΥΠΑ), όπως ορίζεται από το άρθρο 19 του Νόμου 4825/2021¹³. Μέσω του εν λόγω αριθμού παρέχεται στους/στις αιτούντες/ούσες δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αντίστοιχη με αυτή των δικαιούχων άδειας παραμονής, για όσο διάστημα έχουν ενεργό αίτημα ασύλου. Σε περίπτωση θετικής απόφασης στο αίτημα τους, απαιτείται η μετατροπή του ΠΑΑΥΠΑ σε ΑΜΚΑ, ενώ σε περίπτωση απόρριψης του αιτήματος απόδοσης ασύλου, η λειτουργία του διακόπτεται με την παύση ισχύος του δελτίου αιτούντος/ούσας άσυλο. Αυτό συνεπάγεται τον αποκλεισμό των ατόμων με απορριπτικές αποφάσεις από τις δημόσιες υπηρεσίες υγείας και την έκθεσή τους σε επισφαλείς συνθήκες (Καψής, 2022).

Όπως και σε άλλους τομείς, έτσι στον τομέα τη υγείας, το κενό αυτό καλούνται να καλύψουν ορισμένες ΜΚΟ παρέχοντας εξειδικευμένες ιατρικές υπηρεσίες. Διαπιστώνεται, ωστόσο, ότι εκτός από τα άτομα που δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα, σε ΜΚΟ απευθύνεται ένας ευρύτερος πληθυσμός προσφύγων (Καψής, 2022). Παραδείγματα των οργανώσεων αυτών είναι, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα, οι Γιατροί του Κόσμου, η ActionAid, η Praksis, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, το Χαμόγελο του Παιδιού. Οι δυσκολίες κατά τις διοικητικές διαδικασίες, όπως είναι ο προγραμματισμός των ιατρικών ραντεβού, σε συνδυασμό με τα γλωσσικά εμπόδια και την έλλειψη πολιτισμικής εξοικείωσης του προσωπικού που απασχολείται στο Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ), κατευθύνει ακόμη και άτομα που δικαιούνται πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας, στην επιλογή των ΜΚΟ (Αγγελακάκη, 2017).

Παρά όλα αυτά, βιβλιογραφικά εντοπίζονται διάφοροι λόγοι που μπορεί να επηρεάζουν την ποιότητα της υγείας των μεταναστών/ριών, καθώς και την πρόσβασή τους στο σύστημα υγείας. Η κατάσταση της υγείας των ανθρώπων που μεταναστεύουν μπορεί να επηρεαστεί από τις διαδρομές που επιλέγουν τα άτομα να ακολουθήσουν, τις απαιτήσεις του ταξιδιού και τα επισφαλή μέσα μεταφοράς στα οποία αναγκάζονται να προσφύγουν (Καζαντζίδου, 2022· Σιώμου, 2022). Αλλά ακόμη και αφού φτάσουν στην χώρα υποδοχής, ο συνωστισμός τους σε ακατάλληλες δομές, με σημαντικές ελλείψεις στη διασφάλιση των βασικών υγειονομικών κανόνων, αυξάνει την ανησυχία για μετάδοση μολυσματικών ασθενειών, και την επιδείνωση της σωματικής και ψυχικής υγείας των ανθρώπων (Καμέκης & Σπυριδάκης, 2020). Σε έκθεση

¹³ τροποποίηση του Νόμου 4636/2019 άρθρο 55 παρ. 2

που δημοσιεύθηκε από το ΕΣΠ (2021α)¹⁴, εντοπίζεται ότι στη διερεύνηση της κατάστασης της υγείας των προσφύγων τη χρονική περίοδο της έρευνας σε σχέση με την αντίστοιχη όταν έφτασαν στην Ελλάδα, το 69,47% αποκρίθηκε ότι είναι η ίδια ή χειρότερη, ενώ μόνο το 27,89% απάντησε πως έχει βελτιωθεί, αποδεικνύοντας τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν τα άτομα ακόμα και μετά την εγκατάστασή τους στη χώρα υποδοχής.

Όπως προαναφέρθηκε, δυσκολίες πρόσβασης αντιμετωπίζουν τα άτομα λόγω έλλειψης νομικού καθεστώτος, ή καθυστέρησης υποβολής αιτήματος και απόδοσης ασύλου (Σιώμου, 2022). Όμως αυτό που παρατηρείται ευρύτερα στον προσφυγικό πληθυσμό, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος, είναι η έλλειψη ή ανεπαρκής ενημέρωση σε σχέση με τα δικαιώματά τους στην υγεία, και τις διαδικασίες πρόσβασης. Έτσι, συχνά άτομα δεν κάνουν χρήση των υπηρεσιών αφού δε γνωρίζουν αν και πώς δικαιούνται την πρόσβαση στο σύστημα υγείας. Επιπρόσθετα, ίσως η σημαντικότερη και συνηθέστερη δυσκολία που φαίνεται να βιώνουν τα άτομα, είναι η επικοινωνία. Τα γλωσσικά εμπόδια προκύπτουν στην ενημέρωση των ατόμων για ζητήματα υγείας ή για τις διαδικασίες πρόσβασης, στη διαδικασία προγραμματισμού των ιατρικών τους επισκέψεων, και κατά τη λήψη των υπηρεσιών υγείας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να αποθαρρύνονται από το να απευθυνθούν σε υπηρεσίες υγείας και έτσι να προκύπτουν ανησυχίες για την κατάσταση της υγείας τους (Αγγελακάκη, 2017· Καζαντζίδου, 2022).

Το εμπόδιο της επικοινωνίας οφείλει να γεφυρώνει το κράτος μέσα από υπηρεσίες διερμηνείας και πολιτισμικής διαμεσολάβησης. Η ύπαρξη επαγγελματιών πολιτισμικής διαμεσολάβησης κρίνεται απαραίτητη όχι απλώς ως διαδικασία μετάφρασης (Angelelli, 2019; Salavati et al, 2019), αλλά ως μέσο για την ποιοτική επικοινωνία μεταξύ γιατρού και ασθενή, αφού εκτός από τον προφορικό λόγο μεταφέρονται πολιτισμικές διαφορές και ομοιότητες που αφορούν θέματα κομβικά στην παροχή υπηρεσιών. Παράλληλα, από τη βιβλιογραφία έχει αναδειχθεί η σημασία των διερμηνέων στο σύστημα υγείας, ο ρόλος των οποίων λειτουργεί ενισχυτικά για τη βελτίωση της υγείας των ανθρώπων/ασθενών (Jaeger et al., 2019).

Το ελληνικό κράτος από το 2011 και έπειτα, μέσω συγχρηματοδοτούμενων από την Ε.Ε. προγραμμάτων έλαβε υπόψη τη σημαντικότητα της παραπάνω διαδικασία και προχώρησε σε προσλήψεις σε ορισμένα νοσοκομεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης (Αποστόλου, 2015). Παρά όλα αυτά, καθώς οι ανάγκες υγείας του προσφυγικού πληθυσμού είναι αυξημένες, λόγω των επισφαλών και πολλές φορές επιβλαβών συνθηκών διαβίωσης, φαίνεται ότι οι

¹⁴ με τη συνδρομή των ΜΚΟ: ΔΙΟΤΙΜΑ - Κέντρο για τα Έμφυλα Δικαιώματα και την Ισότητα και International Rescue Committee Hellas (IRC)

κρατικές παρεμβάσεις δεν αρκούν, με αποτέλεσμα ΜΚΟ όπως η ΜΕΤΑΔΡΑΣΗ, ή ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, να παρέχουν αντίστοιχες υπηρεσίες πολιτισμικής διαμεσολάβησης, είτε δια ζώσης στους χώρους νοσοκομείων και υπηρεσιών υγείας, είτε μέσω τηλεδιερμηνείας (Καψής, 2022).

Εκτός από τη σωματική υγεία των προσφύγων, ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί η ψυχική υγεία σε αυτή την πληθυσμιακή ομάδα. Η εγκατάλειψη των οικογενειών τους στις χώρες καταγωγής, οι λόγοι που τους οδηγούν στη μετανάστευση, η εμπειρία του ταξιδιού, αλλά και οι συνθήκες υποδοχής, σε συνδυασμό με την αναμονή για απόδοση νομικού καθεστώτος, μπορεί να είναι κάποιοι από τους λόγους, για τους οποίους ένα μεγάλο ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού αντιμετωπίζει προκλήσεις ψυχικής υγείας (Καμέκης & Σπυριδάκης, 2020). Αυτά μαζί με τις δυσκολίες πρόσβασης στο σύστημα υγείας που αναφέρθηκαν, μπορούν να εξηγήσουν τα ποσοστά επιπολασμού των ψυχικών διαταραχών¹⁵, όπως για παράδειγμα της κατάθλιψης από 5% έως 44% που παρατηρείται στον πληθυσμό αυτό, και των αγχωδών διαταραχών από 4% έως 40%, σε αντίθεση με τον επιπολασμό στον γηγενή πληθυσμό, 8% έως 12% και 5%, αντίστοιχα. Ακόμα, ίσως η μεγαλύτερη διαφορά εντοπίζεται στον επιπολασμό του μετατραυματικού στρες, το οποίο φαίνεται να συνδέεται κυρίως με την εμπειρία του ταξιδιού, και κυμαίνεται από 9% έως 36%, σε αντίθεση με το ποσοστό του γηγενή πληθυσμού στο 1% έως 2% (Καζαντζίδου, 2022). Με αφορμή αυτά, τα τελευταία χρόνια, όπως φάνηκε και από την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη του 2021, παρατηρείται μια στροφή προς την ψυχική υγεία, με ευρωπαϊκά προγράμματα εστιασμένα σε αυτήν, και υπηρεσίες παροχής ψυχιατρικής και ψυχολογικής παρακολούθησης, κυρίως από ΜΚΟ.

Συνοψίζοντας, η πρόσβαση στην υγεία αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα που όλοι οι άνθρωποι δικαιούνται να απολαμβάνουν, όπως κατοχυρώνεται μέσα από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ηνωμένα Έθνη, 1948), άρθρο 25, αλλά και τη Συνθήκη της Γενεύης, άρθρο 23, (Υπατη Αρμοστεία, 1951). Παρά την πρόβλεψη του ελληνικού κράτους ήδη από τη δεκαετία του 1990, για την πρόσβαση των μεταναστών/ριών σε υπηρεσίες υγείας, η οικονομική κρίση που βίωσε η ελληνική κοινωνία από το 2008, είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές περικοπές στη χρηματοδότηση του ΕΣΥ, γεγονός που έφερε σοβαρές συνέπειες στον πιο αδύναμο οικονομικά πληθυσμό, γηγενή και μη (Yarwood et al., 2021). Η συρρίκνωση του ΕΣΥ, σε συνδυασμό με τα εμπόδια που προαναφέρθηκαν φέρουν ως αποτέλεσμα την επιδείνωση τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής υγείας των

¹⁵ σύμφωνα με μελέτες που αφορούν την Ευρώπη

μεταναστών/ριών, καθώς και την περιορισμένη απόλαυση του βασικού δικαιώματος της υγείας.

Εκπαίδευση.

Η εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να λειτουργήσει ενδυναμωτικά και να συμβάλλει σημαντικά στην κοινωνικοοικονομική ένταξη των ατόμων (Gropas & Triandafyllidou, 2011), αφού μέσω της εκμάθησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής, οι πρόσφυγες έχουν τη δυνατότητα για μεγαλύτερη συμμετοχή στο κοινωνικό σύνολο και, όπως αναφέρουν οι Androulakis et al. (2016), δύναται να ανελιχθούν κοινωνικά. Η ανέλιξη αυτή, μπορεί παράλληλα να φέρει θετικά αποτελέσματα και στην οικονομική κατάσταση των ατόμων μέσα από την ευκολότερη πρόσβαση στην απασχόληση (Vergou, 2019). Παράλληλα, η ενίσχυση της ένταξης των ανήλικων αλλά και ενήλικων μεταναστών/ριών στην τυπική και μη εκπαίδευση, αποτελεί έναν από τους παράγοντες της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2019).

Η εκπαίδευση ενήλικων μεταναστών/ριών και προσφύγων αποτελεί αναγκαιότητα για τη διευκόλυνσή τους στη διαδικασία εύρεσης εργασίας, ιδιαίτερα στο ελληνικό παράδειγμα, αφού η γνώση της ελληνικής γλώσσας είναι σχεδόν απαραίτητη για την πρόσληψή τους (Αββανίδου, 2021). Εκτός όμως από το κίνητρο για εργασιακή ένταξη, οι πρόσφυγες μέσω της γνώσης της επικρατούσας γλώσσας, μπορούν να επιτύχουν μεγαλύτερη και πιο ποιοτική πρόσβαση σε υπηρεσίες, δημόσιες και μη, από τις οποίες συχνά αποκλείονται λόγω δυσκολίας επικοινωνίας (Στάθη, 2020). Επιπλέον, η εκπαίδευση των προσφύγων είναι δυνατό να συμβάλλει στην ομαλή ένταξη τους στην κοινωνία υποδοχής και στην αποφυγή της κοινωνικής τους περιθωριοποίησης (Αββανίδου, 2021).

Βέβαια, βιβλιογραφικά έχουν εντοπιστεί διάφοροι λόγοι που μπορεί να αποτελέσουν εμπόδια στην απόφαση των προσφύγων και μεταναστών/ριών ώστε να μάθουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Όπως αναλύει η Στάθη (2020) βάσει επισκόπησης ερευνών, το επίπεδο δυσκολίας της γλώσσας μπορεί να λειτουργεί αποθαρρυντικά στην κινητοποίηση των προσφύγων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Παράλληλα, η έλλειψη χρόνου λόγω καθημερινών υποχρεώσεων, όπως η αναζήτηση εργασίας, οι αυξημένες ώρες απασχόλησης, το «κυνήγι» για την κάλυψη βασικών βιοποριστικών αναγκών, μπορεί να εμποδίζει τα άτομα από την εκμάθηση της γλώσσας. Ακόμα, σύμφωνα με την ως άνω επισκόπηση, έχει φανεί ότι συχνά τα άτομα μπορεί να μην έχουν την κατάλληλη πληροφόρηση σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα, είτε αυτά να μην ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους (Στάθη, 2020).

Σε σχέση με την εκπαίδευση ενηλίκων, η ελληνική πολιτεία παρέχει μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, μέσα από τα Κέντρα Ένταξης Μεταναστών, που εντάσσονται στα Κέντρα Κοινότητας των δήμων. Επιπλέον, μαθήματα ελληνομάθειας παρέχονται ανά διαστήματα από τα Κέντρα Δια Βίου Μάθησης (ΚΔΒΜ), τα οποία ανήκουν στη μη τυπική εκπαίδευση που παρέχεται από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, ενώ ταυτόχρονα προσφέρουν εκπαίδευση σε προγράμματα επιχειρηματικότητας, οικονομίας, κ.α. (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.α). Το πιο διαδεδομένο πρόγραμμα ελληνομάθειας μέσω των ΚΔΒΜ υπήρξε το πρόγραμμα «Οδυσσέας», το οποίο λειτουργούσε σε δήμους σε όλη την Ελλάδα προσφέροντας μαθήματα ελληνικής γλώσσας, ιστορίας, και ελληνικού πολιτισμού, ενώ οι μαθητές/τριες είχαν το δικαίωμα με το πέρας των μαθημάτων και ανάλογα το επίπεδό τους, να συμμετέχουν στις εξετάσεις ελληνομάθειας με σκοπό να λάβουν πιστοποίηση (Ιδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης [INEΔΙΒΙΜ], χ.χ.α). Το εν λόγω πρόγραμμα αν και όπως αναφέρουν οι Θεοδωρακοπούλου & Ρεντίφης (2017), υπήρξε επιτυχές, σταμάτησε τη λειτουργία του στο τέλος του 2015, χωρίς προοπτικές επαναλειτουργίας. Παράλληλα, οι ενήλικες πρόσφυγες που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση στη χώρα καταγωγής, μπορούν να έχουν πρόσβαση στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, με σκοπό την απόκτηση απολυτηρίου Λυκείου, αλλά και τη συνολικότερη ένταξή τους στην κοινωνική, οικονομική, εργασιακή και πολιτισμική σφαίρα (INEΔΙΒΙΜ, χ.χ.β).

Το πιο ολοκληρωμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων προσανατολισμένο σε προσφυγικό/μεταναστευτικό πληθυσμό, που εφαρμόστηκε από το ελληνικό κράτος, ήταν μέσω του προγράμματος HELIOS, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το οποίο εφαρμόζεται από τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ) μέσω χρηματοδότησης του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.στ). Η παροχή μαθημάτων δεν περιορίζεται μόνο στα μαθήματα ελληνικών, αλλά προσφέρονται επιπλέον μαθήματα κοινωνικών δεξιοτήτων, κ.α. Το πλαίσιο εκμάθησης κατά την αρχική του μορφή περιλάμβανε τρία μαθήματα σε καθημερινή βάση (Kourachanis, 2022). Παρά την αρχική σύλληψη του προγράμματος και παρά το γεγονός ότι η διενέργεια των μαθημάτων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πιο επιτυχημένη δράση του προγράμματος, μπορούν να εντοπιστούν αρκετά προβλήματα στην εφαρμογή του. Όπως διαπιστώνει ο Kourachanis (2022), ένας από τους βασικούς παράγοντες περιορισμένης αποτελεσματικότητας του HELIOS είναι η μικρή επιθυμία των προσφύγων να παραμείνουν στην Ελλάδα. Το όνειρο για μετεγκατάσταση σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή χώρα και η συντομότερη εγκατάλειψη της Ελλάδας, λειτουργεί αποτρεπτικά για τα άτομα ώστε να μάθουν την ελληνική γλώσσα, σε

συνδυασμό με τον αυξημένο βαθμό δυσκολίας της. Ακόμα, αυτό που παρατηρήθηκε είναι ότι οι εκπαιδευτικοί που ανέλαβαν την πραγματοποίηση των μαθημάτων, φάνηκε ότι δεν κατείχαν εξειδικευμένες γνώσεις εκπαίδευσης σε διαπολιτισμικά περιβάλλοντα, αλλά ούτε και το κίνητρο για εκπαίδευση επί του αντικειμένου. Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την αυξημένη εκπαιδευτική διαρροή των εξυπηρετούμενων του προγράμματος.

Σε σχέση με την εκπαίδευση των ανήλικων προσφύγων, στόχος του Υπουργείου Παιδείας, αποτελεί η πλήρης ένταξη των παιδιών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, με το όραμα διαμόρφωσης ενός «διαπολιτισμικού και συμπεριληπτικού σχολείου του 21ου αιώνα» (Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, χ.χ.). Έτσι, σημαντική κρίθηκε η συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας, με άλλα υπουργεία, φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, και με Διεθνείς Οργανισμούς και ΜΚΟ, με σκοπό την οργάνωση, τον συντονισμό και τον έλεγχο προγραμμάτων τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης (Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων [ΥΠΕΘ], 2017).

Πιο συγκεκριμένα, βάσει της ελληνικής νομοθεσίας¹⁶, προβλέπεται η εγγραφή των ανήλικων προσφύγων και μεταναστών/ριών στην υποχρεωτική εκπαίδευση, ήτοι από το Νηπιαγωγείο μέχρι και το Γυμνάσιο, ισότιμα με τα παιδιά ημεδαπών, ενώ σε περιπτώσεις γραφειοκρατικών εμποδίων ορίζεται η κατ' εξαίρεση εγγραφή τους με ελλιπή δικαιολογητικά. Στις περιπτώσεις των Δομών Φιλοξενίας (camps), η προσχολική εκπαίδευση αφορούσε σε δομές εντός των camps, οι οποίες ξεκίνησαν τη λειτουργία τους με χρονοκαθυστέρηση (Συνήγορος του Πολίτη, 2018). Στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση δημιουργήθηκαν Τάξεις Υποδοχής για μαθητές/τριες που δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, και λειτουργούν εντός σχολικού ωραρίου (ΕΣΠ, 2021β), με σκοπό την υποστήριξη των ανήλικων προσφύγων στην εκμάθηση της γλώσσας, ώστε να ενταχθούν πιο άμεσα στις τάξεις που έχουν εγγραφεί (Μάνεσης, 2020). Αναφορικά με τη λειτουργία τους, όπως αναφέρει πρόσφατη έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (2024¹⁷), παρατηρήθηκε καθυστέρηση στη δημιουργία τους και στην τοποθέτηση εκπαιδευτικών σε αυτές, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των προσφύγων μαθητών/τριών από την εκπαίδευση, ή και την εγκατάλειψη φοίτησης λόγω δυσκολίας παρακολούθησης των μαθημάτων.

Παράλληλα, το Υπουργείο προέβη στον σχεδιασμό των Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ), όπως ορίστηκαν με την ΚΥΑ 180647/ΓΔ4. Οι εν λόγω αποτελούν μέρος της τυπικής εκπαίδευσης και λειτουργούν εντός των σχολικών μονάδων,

¹⁶ Βλ. σχετική νομοθεσία: άρθρο 21 του Ν. 4251/2014, άρθρο 33 του Ν. 4521/2018, άρθρο 34 του Ν. 4704/2020

¹⁷ Συνήγορος του Πολίτη, Έκθεση προς Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου & Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, Ημερ. 21/02/2024, Αρ. Πρωτ. 345638/9104/2024. cr@synigoros.gr

αλλά και εντός των Δομών φιλοξενίας, και απευθύνονται σε μαθητές/τριες που δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Τα εντατικά μαθήματα διενεργούνται εκτός σχολικού ωραρίου και περιλαμβάνουν την εκμάθηση ελληνικών, όπως και άλλων μαθημάτων που διδάσκονται οι μαθητές/τριες στις κανονικές τους τάξεις (ΥΠΕΘ, 2017).

Στην πράξη, σύμφωνα με την Επιστημονική Επιτροπή Προσφύγων¹⁸, αποδείχθηκε ότι οι ως άνω δομές δεν ανταποκρίθηκαν αποτελεσματικά στις ανάγκες του προσφυγικού πληθυσμού, και διάφορα προβλήματα αναδύθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν κενά και συχνές αλλαγές στο προσωπικό (αναπληρωτές/τριες εκπαιδευτικοί) που κάλυπτε τις θέσεις των ΔΥΕΠ, παρατηρήθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί δεν κατείχαν εξειδικευμένες γνώσεις διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, ενώ ακόμη και οι επιμορφώσεις που πραγματοποιήθηκαν από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) δεν κάλυψαν τις ανάγκες των νέων καθηγητών/ριών. Εκτός αυτών, κωλύματα εκδηλώθηκαν και στη λειτουργία των Τάξεων Υποδοχής, λόγω της πολυπλοκότητας του εκπαιδευτικού συστήματος και γραφειοκρατικών εμποδίων, που σχετίζονται με τις διαδικασίες εγγραφής, μετεγγραφής, με τη δήλωση ηλικιών των μαθητών/τριών, κ.α. (ΥΠΕΘ, 2017).

Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, προβλήματα, παρουσιάστηκαν και στη συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας με υπουργεία, όπως το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, αλλά και το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, αφού με ευθύνη του τελευταίου πραγματοποιούνταν συχνά μετακινήσεις των προσφύγων από camp σε camp, χωρίς την απαραίτητη ενημέρωση του Υπουργείου Παιδείας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία Τάξεων Υποδοχής που τελικά δεν λειτουργούσαν, λόγω της παραπάνω απρόβλεπτης κινητικότητας των ανθρώπων. Επίσης, με ευθύνη του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, η ιδέα δημιουργίας Νηπιαγωγείων εντός των camps που προτάθηκε από το ΥΠΕΘ, δεν δρομολογήθηκε σε όλα τα camps, ενώ ακόμα το πρώτο εκδήλωσε διάθεση αποτροπής δημιουργίας εκπαιδευτικών δομών στα νησιά (ΥΠΕΘ, 2017). Αλλά, ακόμα και στις δομές στις οποίες δημιουργήθηκαν Νηπιαγωγεία, παρατηρήθηκαν ελλείψεις στη στελέχωσή τους με αρνητικές συνέπειες στη συμπερίληψη όλων των νηπίων σε αυτά (Συνήγορος του πολίτη, 2024¹⁹).

Συνοψίζοντας, η εκπαίδευση τόσο για τους/τις ανηλίκους όσο και για τους/τις ενήλικες μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στη διαδικασία ένταξής τους. Παρά την υποχρεωτικότητα

¹⁸ Μια από τις επιτροπές που οργανώθηκαν προς υποστήριξη του Υπουργείου Παιδείας. Η εν λόγω αφορά μια διεπιστημονική ομάδα, με σκοπό την υποβολή προτάσεων σχετικών με την ένταξη των προσφύγων στην εκπαίδευση

¹⁹ Συνήγορος του Πολίτη, Έκθεση προς Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου & Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, Ημερ. 21/02/2024, Αρ. Πρωτ. 345638/9104/2024. cr@synigoros.gr

εγγραφής και φοίτησης των ανήλικων προσφύγων στην τυπική εκπαίδευση, σε πολλές περιπτώσεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μπορούν να εντοπιστούν καθυστερήσεις και δυσκολίες ένταξης. Αναφορικά με τα παιδιά που διαμένουν σε δομές φιλοξενίας, η μεταφορά τους σε σχολεία τυπικής εκπαίδευσης στα αστικά κέντρα, αποδεικνύεται ελλειμματική (Συνήγορος του Πολίτη, 2021). Παράλληλα, οι ελλείψεις θέσεων στα σχολεία (κυρίως εντός αστικού ιστού), οι καθυστερήσεις στον σχηματισμό Τάξεων Υποδοχής, παραλείψεις που αφορούν τις ΔΥΕΠ, τα κενά σε προσλήψεις εκπαιδευτικών αλλά και η ελλειμματική επιμόρφωση τους σε ζητήματα διαπολιτισμικότητας, σε συνδυασμό με τις αντιρρήσεις της τοπικής κοινότητας για την ένταξη παιδιών προσφύγων στα σχολεία, αποτελούν κάποια από τα προβλήματα της ομαλής πρόσβασης στην τυπική εκπαίδευση των ανήλικων προσφύγων (Συνήγορος του Πολίτη, 2018). Αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να παρατηρείται το φαινόμενο της σχολικής διαρροής (Μάνεσης, 2020) και της παραβίασης του δικαιώματος στην ισότιμη εκπαίδευση για όλα τα παιδιά, όπως επικυρώνεται μέσα από το άρθρο 28 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών (Office of the High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 1989). Τοιουτοτρόπως, τα παιδιά χάνουν την ευκαιρία εκπαιδευτικής προόδου και κοινωνικοποίησης, και συνεπώς αναστέλλεται η διαδικασία της ευρύτερης ένταξης, ενώ ταυτόχρονα βάλλεται η ψυχική τους υγεία, ειδικά σε περιπτώσεις ανηλίκων που είχαν προηγούμενη φοίτηση σε σχολεία στις χώρες καταγωγής. Σε σχέση με την εκπαίδευση ενηλίκων, ποικίλα προγράμματα από ΜΚΟ δημιουργήθηκαν για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, με μοναδικό αντίστοιχο που παρέχεται από το Κράτος το HELIOS. Κύριο εμπόδιο, όμως, στη συμμετοχή των προσφύγων σε εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί η επιθυμία τους για εγκατάλειψη της χώρας μόλις λάβουν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα, και η μετεγκατάστασή τους σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή χώρα, όπου η εκμάθηση της ελληνικής θα είναι περιττή. Έτσι, τα παραπάνω φέρουν δυσκολίες εργασιακής ένταξης και κάλυψη βιοποριστικών αναγκών, και καθυστέρηση στην ευρύτερη ένταξη στην κοινωνία υποδοχής.

Εργασία.

Σύμφωνα με εγχειρίδιο της UNHCR (n.d.b), μια από τις βασικές αρχές της ενταξιακής διαδικασίας αποτελεί η απασχόληση των μεταναστών/ριών στις χώρες εγκατάστασης, αφού έτσι δίνεται η δυνατότητα στα άτομα να συνεισφέρουν στην κοινωνία υποδοχής, και ταυτόχρονα να ανεξαρτητοποιηθούν καλύπτοντας μόνα τους τις βιοποριστικές και κοινωνικές τους ανάγκες. Επιπλέον, μέσω της εργασίας ενισχύονται οι υπόλοιποι τομείς της ένταξης, αλλά και καλλιεργείται η σχέση/ αλληλεπίδραση μεταξύ γηγενών και μεταναστών/ριών (UNHCR, n.d.b).

Από τη δεκαετία του 1990, αλλά κυρίως μετά το 2004 και έπειτα, έχει φανεί ότι η νομιμοποίηση των μεταναστών/ριών υπήρξε άρρηκτα συνδεδεμένη με την πρόσβαση στην εργασία, αφού η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική επικεντρώνεται στην «επιλεκτική μετανάστευση» (Σαρρής, 2014). Στο ελληνικό κράτος επιλέχθηκε μια εργασιοκεντρική λογική της μετανάστευσης, με τα άτομα που κατέφθαναν και επιθυμούσαν να αποκτήσουν καθεστώς νομιμότητας να υποβάλλονται σε διαδικασίες απόδειξης νόμιμης εργασίας (Τσούπου, 2016). Οι δύο μοναδικές μαζικές νομιμοποιήσεις στις οποίες προχώρησε το ελληνικό κράτος, το 1998-2001 και το 2005-2007, έθεσαν ως προαπαιτούμενα την επίδειξη συγκεκριμένου αριθμού ενσήμων, και τη δέσμευση εργασίας σε συγκεκριμένους/ες εργοδότες/ριες (Καψάλης, 2017). Με αυτόν τον τρόπο δινόταν στους/στις τελευταίους/ες αυξημένη εξουσία και δημιουργούσε ένα πλαίσιο ενδεχόμενης εκμετάλλευσης και επισφάλειας, τόσο στην εργασία, όσο και στη διασφάλιση του νομικού καθεστώτος των μεταναστών/ριών. Μόνο το 2014, με τον Κώδικα Μετανάστευσης (Ν. 4251/2014), αποφασίζεται η διάρρηξη της εργασιοκεντρικής λογικής, και εφαρμόζεται ένα πλαίσιο διατήρησης του καθεστώτος νομιμότητας, βάσει της επί μακρόν διαμονής των ατόμων (Καψάλης, 2017).

Τα τελευταία χρόνια, η πρόσβαση των μεταναστών/ριών και προσφύγων στην ελληνική αγορά εργασίας εξασφαλίζεται μέσα από το νομικό τους καθεστώς. Έτσι, αυτοί που μπορούν να ενταχθούν νόμιμα στο εργατικό δυναμικό είναι οι κάτοχοι κάποιου τύπου άδειας διαμονής, που να τους εξασφαλίζει την πρόσβαση στην απασχόληση, και οι αιτούντες/ούσες διεθνούς προστασίας (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, χ.χ.). Μέχρι τον Δεκέμβριο του 2023, οι αιτούντες/ούσες άσυλο αποκτούσαν το δικαίωμα πρόσβασης στην εργασία μόνο έξι (6) μήνες μετά την κατάθεση του αιτήματος ασύλου, και με την προϋπόθεση κατοχής του Δελτίου Αιτούντος/ούσας Διεθνούς Προστασίας και Αριθμού Φορολογικού Μητρώου (ΑΦΜ) (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, χ.χ.ε), γεγονός που τους/τις απέκλειε από την αγορά εργασίας το πρώτο εξάμηνο της διαμονής τους στην Ελλάδα. Εντούτοις, με το άρθρο 192 του νόμου 5078/2023, το διάστημα που απαιτείται για την πρόσβαση στην εργασία μειώνεται στις εξήντα (60) ημέρες από την ολοκλήρωση της διαδικασίας υποβολής του αιτήματος ασύλου και την παραλαβή του δελτίου αιτούντος/ούσας άσυλο. Έτσι, φαίνεται ότι για τους πρώτους δύο μήνες οι αιτούντες/ούσες άσυλο, αλλά ακόμα περισσότερο τα άτομα που δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα, αποκλείονται από την εργασία με αποτέλεσμα να ελλοχεύουν δυσκολίες βιοπορισμού λόγω έλλειψης πόρων, και κίνδυνοι για την κατεύθυνση τους σε επιλογές παράτυπης απασχόλησης, μέσω της οποίας δημιουργούνται προϋποθέσεις εργασιακής επισφάλειας και πιθανής εκμετάλλευσης.

Συνολικά, όμως, όπως αναφέρει η Μπούπη (2019), ο μεταναστευτικός πληθυσμός εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προβλήματα πρόσβασης στην απασχόληση και επισφάλεια, ακόμα και όταν την εξασφαλίσει. Τα εμπόδια μπορεί να σχετίζονται αρχικά με την περιορισμένη εξοικείωση των προσφύγων με το υφιστάμενο σύστημα ένταξης στην απασχόληση. Ακόμα, πρόβλημα αποτελεί η έλλειψη γνώσης της γλώσσας της χώρας υποδοχής, ειδικά στην Ελλάδα όπου η ένταξη στο εργατικό δυναμικό προϋποθέτει σχεδόν πάντα την γνώση της ελληνικής γλώσσας. Επιπλέον, τα άτομα μπορεί να συναντήσουν εμπόδια λόγω έλλειψης πιστοποιητικών εκπαίδευσης/κατάρτισης, όπως και απόδειξης των τυπικών τους προσόντων. Σε συνδυασμό, μάλιστα με τις πολύπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες αντιστοίχισης ή αναγνώρισης των εγγράφων που μπορεί να φέρουν τα άτομα από τις χώρες καταγωγής, αποθαρρύνει τα άτομα από το να επιδιώξουν επαγγέλματα που ενδεχομένως ασκούσαν στις χώρες καταγωγής (Μπούπη, 2019). Συμπληρωματικά, μπορεί να εντοπίζονται εμπόδια που σχετίζονται με τις προκαταλήψεις της κοινωνίας υποδοχής για τους πρόσφυγες, με αποτέλεσμα την αποφυγή πρόσληψής τους ακόμα και σε θέσεις για τις οποίες κατέχουν τα απαιτούμενα προσόντα (Μπούπη, 2019).

Επιπροσθέτως, φαίνεται ότι παρά το γεγονός ότι τα άτομα έχουν το δικαίωμα ισότιμης πρόσβασης στην αγορά εργασίας, η πραγματικότητα αποδεικνύει το αντίθετο. Οι μετανάστες/ριες και οι πρόσφυγες συνήθως προσλαμβάνονται σε θέσεις χαμηλής ειδίκευσης, αφού όπως αποδεικνύεται σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το έτος 2019, το 38,6% των μεταναστών/ριών προσλαμβάνονται σε θέσεις χαμηλών απαιτήσεων παρά την εκπαίδευση και τα αυξημένα προσόντα που διαθέτουν (European Commission, 2020). Ακόμα, παρατηρείται ότι οι αμοιβές που λαμβάνουν δεν αντιστοιχούν στις αυξημένες ώρες εργασίας τους, και συχνά αποφεύγεται από τους/τις εργοδότες/ριες η πλήρης κοινωνική ασφάλιση. Παράλληλα, εκτίθενται σε απαιτητικές και πολλές φορές επικίνδυνες συνθήκες εργασίας, αλλά και εκμετάλλευσης από την εργοδοτική πλευρά (Μπούπη, 2019; Skleparis, 2018). Αυτό σε συνδυασμό με την άγνοια των ατόμων σε σχέση με τα εργασιακά τους δικαιώματα, ενισχύουν τις υπερεξουσίες που ήδη διαθέτουν οι εργοδότες/ριες. Γνωστό παράδειγμα εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας, αποτελεί η περίπτωση των 35 εργατών γης στην περιοχή της Μανωλάδας, οι οποίοι εργάζονταν σε συνθήκες ομηρίας υπό την απειλή όπλων και χωρίς να λαμβάνουν τα συμφωνηθέντα ποσά (Καψάλης, 2017). Τέλος, πολλοί πρόσφυγες καταφεύγουν στην παράνομη εργασία, η οποία εγκυμονεί ακόμα περισσότερους κινδύνους εκμετάλλευσης, ή παραμένουν άνεργοι/ες και εξαρτημένοι/ες από κρατικές ή παρεχόμενες από οργανώσεις υπηρεσίες με σκοπό την κάλυψη των αναγκών τους (Skleparis, 2018).

Σε θεσμικό επίπεδο, το ελληνικό κράτος από το 2013 έχει συμπεριλάβει ως άξονα της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη, βάσει των οδηγιών της Ε.Ε., την ενίσχυση την ένταξης στην αγορά εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, τα μέτρα αφορούν κυρίως την αναγνώριση των προσόντων/ δεξιοτήτων των μεταναστών/ριών, την απλοποίηση των διαδικασιών εργασιακής απορρόφησης και την προώθηση της επιχειρηματικότητας (Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής Υπουργείο Εσωτερικών, 2013· Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022α· Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2019). Βάσει της Στρατηγικής του 2021, παρουσιάζεται ακόμα η έννοια της απασχολησιμότητας, μέσα από την καταγραφή των δεξιοτήτων των μεταναστών/ριών και την κατεύθυνσή τους σε τομείς που υπολείπονται γηγενή ανθρώπινου εργατικού δυναμικού. Ακόμα, φαίνεται ότι βασικές αρμοδιότητες σχετικά με την εργασιακή ένταξη των μεταναστών/ριών ανατίθενται σε τοπικό επίπεδο. Ειδικότερα, μέσα από προγράμματα επαγγελματικής συμβουλευτικής, το κράτος αποβλέπει αρχικά στη στήριξη των ατόμων στη διαδικασία εύρεσης εργασίας. Προγράμματα όπως το HELIOS, αλλά και συναντήσεις επαγγελματικής συμβουλευτικής στα Κέντρα Ένταξης Μεταναστών των Δήμων, υποστηρίζουν τα άτομα στη σύνταξη βιογραφικού σημειώματος, στην καταγραφή των δεξιοτήτων και των φιλοδοξιών των ατόμων, και στη διασύνδεσή τους με πιθανούς/ές εργοδότες/ριες. Σε σχέση με το πρόγραμμα HELIOS, όπως έχει ήδη αναφερθεί, και με αφορμή τη λογική του προγράμματος για ανεξαρτητοποίηση των ατόμων, η υποστήριξη περιορίζεται στη συμβουλευτική και όχι στην προσφορά και προώθηση συγκεκριμένων θέσεων εργασίας (Kourachanis, 2022). Ακόμα, λόγω του ελλιπούς σχεδιασμού του προγράμματος απασχολησιμότητας και της έλλειψης μηχανισμών αναζήτησης εργασίας, αποδεικνύεται ότι τα άτομα δεν κατευθύνονται σε θέσεις βάσει των δεξιοτήτων που διαθέτουν, αντίθετα οδηγούνται σε θέσεις με συνθήκες εργασιακής επισφάλειας (Kourachanis, 2022). Τέλος, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των προγραμμάτων απασχολησιμότητας και από τις υπάρχουσες ΜΚΟ, η παρέμβαση των οποίων περιορίζεται συχνά, στην σύνταξη του βιογραφικού των εξυπηρετούμενων και στην προετοιμασία τους για μια συνέντευξη για δουλειά, χωρίς να συνδέουν άμεσα τα άτομα με την αγορά εργασίας και με διαθέσιμους/ες εργοδότες/ριες. Αυτό αποδεικνύει τη δυσκολία των υπηρεσιών απασχολησιμότητας από ΜΚΟ, στην επίτευξη της ένταξης των εξυπηρετούμενων στην απασχόληση, γεγονός που συνδέεται και με τις παθογένειες του ευρύτερου συστήματος στη διαδικασία αναζήτησης και εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα (Bagavos & Kourachanis, 2022).

Συνοψίζοντας, η ανάγκη και η επιθυμία των μεταναστών/ριών για την ένταξη τους στην εργασία αποτελεί βασικό βήμα στην ευρύτερη διαδικασία κοινωνικής ένταξης, που ωφελεί όχι μόνο τους/τις ίδιους/ες, αλλά τη χώρα υποδοχής. Η πλήρης ένταξη των προσφύγων και των

μεταναστών/ριών στην απασχόληση μπορεί να επιφέρει πολλαπλά οφέλη τόσο στο πεδίο της οικονομίας, του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και συνταξιοδότησης, αλλά και ευρύτερα στο κοινωνικό κράτος (European Commission, 2020). Μάλιστα, σε έρευνα για τον δημοσιονομικό αντίκτυπο της μετανάστευσης στην Ε.Ε., φάνηκε ότι μετανάστες/ριες ενταγμένοι/ες πλήρως στο εργατικό δυναμικό μπορούν να συνεισφέρουν έως 3.500 ευρώ ο/η καθένas/καθεμία ξεχωριστά, στα δημοσιονομικά ταμεία της Ε.Ε. μέχρι το έτος 2035 (Belanger et al., 2020). Αυτά αποδεικνύουν ότι οι μετανάστες/ριες πιο πολύ αποτελούν χρήσιμη εργατική και παραγωγική δύναμη, παρά κίνδυνο για τους/τις γηγενείς εργαζόμενους/ες και εργοδότες/ριες. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα ενότητα, το ελληνικό κράτος έχει δείξει διαχρονικά κωλυσιεργία σε ζητήματα μαζικών νομιμοποιήσεων που θα επέτρεπαν τη νόμιμη απασχόληση των μεταναστών/ριών και θα ενίσχυαν την ελληνική αγορά εργασίας και την οικονομία. Αποδεικνύεται, επομένως, ότι παρά την ισχύουσα ευρωπαϊκή νομοθεσία, η οποία συμπεριλαμβάνει την πρόσβαση προσφύγων και μεταναστών/ριών στην απασχόληση, σε πολλές περιπτώσεις η εθνική νομοθεσία των κρατών μελών δεν μπορεί να εγγυηθεί την εξάλειψη των πρακτικών εμποδίων (γραφειοκρατικών, διοικητικών, θεσμικών, κ.α.) (European Commission, 2016), με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των ατόμων από ευκαιρίες εργασίας, την έκθεσή τους σε επισφαλείς συνθήκες απασχόλησης και την αμφισβήτηση των νομοθετικών προβλέψεων περί ισότητας πρόσβασης στο δικαίωμα της απασχόλησης.

1.4 Σύνοψη κεφαλαίου

Συνοψίζοντας, στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε μια σύντομη ανασκόπηση της μεταναστευτικής πολιτικής, επικεντρωμένη σε δύο άξονες, την ασφαλειοποίηση των συνόρων, και τις διαδικασίες υποδοχής και ένταξης προσφύγων και μεταναστών/ριών. Όπως διαπιστώνεται, τόσο από την υφιστάμενη βιβλιογραφία αλλά και από την παρούσα εργασία, το ελληνικό κράτος παρά τις νομοθεσίες και τις στρατηγικές που σχεδιάζει για τη μετανάστευση και την ένταξη των ατόμων, στην πράξη υπολείπεται αποτελεσματικότητας (Tramountanis, 2022).

Η μεγαλύτερη σημασία, δίνεται στη στρατικοποίηση των εθνικών και ευρωπαϊκών συνόρων με γνώμονα την αποτροπή της μετανάστευσης, και πολύ λιγότερο, έως καθόλου, στην εφαρμογή ενταξιακών πολιτικών. Τα προβλήματα στους βασικούς τομείς της στέγασης, της υγείας, της εκπαίδευσης και της εργασίας, όπως αναλύθηκαν παραπάνω, αναδεικνύουν τη δυσκολία της Πολιτείας να ανταποκριθεί επαρκώς στις ανάγκες των ατόμων που φτάνουν στην Ελλάδα. Έτσι, όπως αναφέρει και ο Tramountanis (2022), ιστορικά αποδεικνύεται ότι η ένταξη

των προσφύγων και μεταναστών/ριών, όταν επιτυγχάνεται, οφείλεται στην προσπάθεια που καταβάλλουν οι ίδιοι/ες, και όχι στις κρατικές πρωτοβουλίες.

Εν κατακλείδι, η ανάθεση της ευθύνης για την ένταξη στα ίδια τα άτομα, σε συνδυασμό με την αδιαφορία του κρατικού μηχανισμού για ανάληψη σχετικών δράσεων και την έλλειψη πολιτικής βούλησης των κυβερνήσεων, έχει οδηγήσει στον σχεδιασμό και την επιβολή ατελέσφορων και συχνά άδικων μέτρων που συνθέτουν τη μεταναστευτική πολιτική. Κλείνοντας, όλα αυτά έχουν άμεσο αντίκτυπο στα άτομα που απαρτίζουν τις προσφυγικές και μεταναστευτικές ομάδες, τα οποία έρχονται αντιμέτωπα με καταπιεστικές πολιτικές μετανάστευσης, οι οποίες παραβιάζουν τα δικαιώματά τους σε όλη τη διάρκεια της μεταναστευτικής εμπειρίας και τα εκθέτουν σε συνθήκες αυξημένου κινδύνου για τη ζωή τους. Άλλωστε, όπως αναφέρεται σε έρευνα του ΔΟΜ (2024), το 2023 υπήρξε το πιο θανατηφόρο έτος για τους ανθρώπους που μεταναστεύουν, με το μεγαλύτερο ποσοστό των θανάτων να οφείλεται σε πνιγμούς ιδιαίτερα στη θάλασσα της Μεσογείου, οι οποίοι έχουν άμεση σχέση με τις πρακτικές αποτροπής που υιοθετούνται από τα ευρωπαϊκά κράτη.

2ο Κεφάλαιο: Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας στο προσφυγικό και η διάσταση της καταπίεσης

Με βάση τα όσα αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, φαίνεται ότι η μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί το ελληνικό κράτος, η οποία είναι αλληλένδετη με τις πολιτικές της Ε.Ε., όχι μόνο κρίνεται ελλιπής ως προς την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων/μεταναστών/ριών, αλλά μάλλον επιβεβαιώνει την πρόθεση για τη δημιουργία ενός αφιλόξενου και καταπιεστικού περιβάλλοντος για τα άτομα, μέσα από τον σχεδιασμό μέτρων που αποσκοπούν στην αποτροπή της μετανάστευσης και την περιορισμένη ένταξη των ατόμων. Όπως άλλωστε σημειώνει και η Provine (2013) οι μεταναστευτικές πολιτικές μπορούν να αποτελέσουν χαρακτηριστικό παράδειγμα των θεσμικών διακρίσεων, οι οποίες σύμφωνα με τον Thompson (2003) έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πλαισίων καταπίεσης (αναφέρεται στο Torres et al., 2022). Στο πλαίσιο αυτό, επαγγελματίες που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή, όπως είναι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να ανταποκριθούν στις ανάγκες των προσφύγων και να εργαστούν σε ένα σύστημα που δύναται να λειτουργεί καταπιεστικά και για τους/τις ίδιους/ες, αντιμετωπίζοντας συχνά διλήμματα που συνδέονται με τον ρόλο τους και τις αρχές και αξίες του επαγγέλματος (Gustafsson & Johansson, 2018; Ottosdottir & Evans, 2014; Teloni et al., 2021).

2.1 Η έννοια της καταπίεσης

Για να γίνει αντιληπτό πώς οι πολιτικές και τα μέτρα μετανάστευσης μπορούν να καταπιέζουν τον προσφυγικό – μεταναστευτικό πληθυσμό, αλλά και γενικότερα τα άτομα που εμπλέκονται σε αυτήν, είναι απαραίτητος ο εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας της καταπίεσης. Διαχρονικά, έχει παρατηρηθεί ότι η καταπίεση μπορεί να εντοπιστεί σε ένα μεγάλο φάσμα της κοινωνικής πραγματικότητας. Δεδομένου ότι η έννοια της καταπίεσης εμπεριέχει μια εκ των προτέρων ιδεολογική φόρτιση, αλλά και λόγω της πολυπλοκότητάς της (Dominelli, 2002), έχει φανεί ότι βιβλιογραφικά δεν υπάρχει σύγκλιση σε έναν ενιαίο ορισμό (Tedam, 2021). Όροι όπως η δύναμη, η εξουσία, τα προνόμια, είναι συνήθως κοινά στις διάφορες προσπάθειες εννοιολόγησης της καταπίεσης.

Σύμφωνα με τον Deutsch (2006, p. 10) καταπίεση είναι η «συνεχής, γενικευμένη και συστημική αδικία» που υφίστανται τα άτομα, και μπορεί να αναπαράγεται από τα ίδια τα άτομα, τους θεσμούς, τη νομοθεσία, τον πολιτισμό, κ.α. Σύμφωνα με τους Glasberg & Shannon (2011) (αναφέρεται στο Liedauer, 2021), στόχος της καταπίεσης είναι να διατηρείται μια ξεκάθαρη ανισότητα μεταξύ καταπιεστή και καταπιεζόμενου. Οι καταπιεστές, δηλαδή,

κατέχουν τα προνόμια με στόχο να διατηρούν το κοινωνικό τους status, ενώ οι καταπιεζόμενοι τα στερούνται, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζονται κοινωνικά, να παθητικοποιούνται, να αποκλείονται από τα κοινωνικά αγαθά και να φτωχοποιούνται αδικώς (Dominelli, 2002; Liedauer, 2021).

Η καταπίεση, όμως, δεν περιορίζεται μόνο στη σχέση μεταξύ προνομιούχων και μη, αλλά αφορά και στη νομιμοποίηση της άνισης αυτής σχέσης μέσα από τους θεσμούς (Sensoy & DiAngelo, 2017). Σύμφωνα με τον Deutsch (2006), τα προνομιούχα στρώματα μέσα από τη δυνατότητα επιρροής που έχουν σε μεγαλύτερους θεσμούς (π.χ. Κράτος, νόμοι, ΜΜΕ), ελέγχουν το πολιτικό σύστημα, σε αντίθεση με τα μη προνομιούχα που έχουν περιορισμένη δυνατότητα επιρροής των θεσμών. Έτσι, φαίνεται ότι το Κράτος, παρά την πρόφαση περί ουδετερότητας, αναπαράγει την ιδεολογία των «δυνατών» και θεσμοθετεί με βάση τα δικά τους συμφέροντα, καταπιέζοντας τις μη προνομιούχες ομάδες (Baines, 2011, σ. 16).

2.2 Τυπολογία της καταπίεσης

Βιβλιογραφικά εντοπίζεται ότι υπάρχουν διαφορετικές τυπολογίες και ταξινομήσεις για την έννοια της καταπίεσης. Για παράδειγμα, η Tedaam (2021) αναφέρει στο βιβλίο της τέσσερα είδη της καταπίεσης: ιδεολογική, θεσμική, διαπροσωπική, εσωτερικευμένη. Παράλληλα, η Young (2014), παρουσιάζει τις «5 Όψεις της Καταπίεσης», πέντε χαρακτηριστικά δηλαδή που εντοπίζονται σε πλαίσια καταπίεσης και σημειώνει ότι η ύπαρξη ενός χαρακτηριστικού αρκεί, ώστε να υφίσταται η καταπίεση. Τα πέντε αυτά χαρακτηριστικά αφορούν:

- την εκμετάλλευση, η οποία συνήθως εντοπίζεται στη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος αφού μέσω αυτού προωθείται η αύξηση του πλούτου των «εχόντων» και η εκμετάλλευση της εργασίας των «μη εχόντων» με αποτέλεσμα την περαιτέρω φτωχοποίησή τους,
- την περιθωριοποίηση, τη διαδικασία, δηλαδή, κατά την οποία τα άτομα υποβαθμίζονται/υποβιβάζονται σε κατώτερη κοινωνική θέση, ή/και αποκλείονται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο,
- την αποδυνάμωση, δηλαδή την άνιση σχέση μεταξύ ισχυρών και αδύναμων, κατά την οποία οι πρώτοι αποφασίζουν για τους δεύτερους, οι οποίοι έχουν ελάχιστη πρόσβαση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,
- τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό, δηλαδή την κανονικοποίηση και επιβολή της ιδεολογίας, των απόψεων και των συνηθειών της κυρίαρχης ομάδας μέσα από τους θεσμούς, και τον χαρακτηρισμό όσων παρεκκλίνουν ως «Άλλοι», και

- τη βία, που αφορά την πρόθεση, τον φόβο, όπως και την πραγματοποίηση βίαιων επιθέσεων (συνήθως με ρατσιστικά, σεξιστικά, ομοφοβικά, κ.α. κίνητρα) σε άτομα ή ομάδες που θεωρούνται κατώτερες.

Σημαντική μορφή της καταπίεσης η οποία μπορεί να επηρεάσει τα άτομα άμεσα και έμμεσα, και στην οποία θα εστιάσει η παρούσα εργασία είναι η θεσμική. Σύμφωνα με τις Kelly & Varghese (2018), η θεσμική καταπίεση επιβάλλεται μέσω των νόμων, των πολιτικών, και μέσα από διάφορες πρακτικές του Κράτους ή και ευρύτερων θεσμών (π.χ Ε.Ε.). Οι ίδιες συνεχίζουν αναφέροντας ότι η εν λόγω μορφή καταπίεσης, ιστορικά έχει λάβει διαστάσεις άμεσης, εμφανούς και βίαιης ανισότητας (π.χ Apartheid), πλέον όμως συνήθως επιδιώκεται η πιο κρυφή, ασυνείδητη και εξευγενισμένη μορφή της υπό το μανδύα πολιτικών. Στόχος αυτών που σχεδιάζουν τέτοιου είδους πολιτικές είναι, η διατήρηση των ανισοτήτων που συμφέρουν τα προνομιούχα στρώματα, και του κοινωνικού ελέγχου από το Κράτος (Kelly & Varghese, 2018). Επιπλέον, βιβλιογραφικά σημειώνεται ότι η θεσμική καταπίεση δεδομένου ότι αφορά τα μακρο-συστήματα, εμπεριέχει και την έννοια της νομιμοποίησης ή και κανονικοποίησης της καταπίεσης (Liedauer, 2021). Δηλαδή, μέσα από άδικες και κοινωνικά άνισες πολιτικές, το σύστημα στοχεύει στην κανονικοποίησή τους, που συχνά οδηγεί σε αυτό που ονομάζεται ως εσωτερίκευση της καταπίεσης. Η εσωτερίκευση της καταπίεσης και της κοινωνικής αδικίας αποτελεί συχνό φαινόμενο για τα καταπιεσμένα στρώματα, καθώς η κατώτερη κοινωνική τους θέση είναι θεσμοθετημένη (Liedauer, 2021). Έτσι, συχνά, μπορεί να εντείνεται το αίσθημα κατωτερότητας, και τα καταπιεσμένα άτομα να νιώθουν ότι δικαιολογημένα και με δική τους ευθύνη βρίσκονται στην θέση του κοινωνικά κατώτερου (Liedauer, 2021). Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Freire (αναφέρεται στο Young, 2014), τα άτομα δεν αντιδρούν στην κατάσταση κοινωνικής αδικίας και καταπίεσής τους, γεγονός που χαρακτηρίζει ως «κουλτούρα της σιωπής», την οποία αποδίδει στην έλλειψη συνειδητοποίησης της κοινωνικής θέσης των καταπιεσμένων, και στην εσωτερίκευσή της με αποτέλεσμα να αντίληψή της ως «φυσική». Αυτό φέρει ως αποτέλεσμα την περιορισμένη συνειδητοποίηση του άδικου συστήματος και τη μη-κινητοποίηση για την ανατροπή του (Liedauer, 2021).

Αναφορικά με το πεδίο του προσφυγικού, σύμφωνα με τους Buckingham et al. (2021), κατά τη διαδικασία της μετανάστευσης τα άτομα βιώνουν την καταπίεση σε κάθε στάδιο. Συχνά τα άτομα εγκαταλείπουν τις χώρες καταγωγής τους λόγω των καταπιεστικών συνθηκών που βιώνουν εκεί. Κατά τη διάρκεια της μετανάστευσης, δηλαδή του ταξιδιού, μπορεί να γίνουν «έρμια» καταπίεσης τόσο από τους διακινητές αλλά και από τα μέτρα αποτροπής που λαμβάνουν τα κράτη εναντίον τους. Ενώ, μετά την εγκατάστασή τους βιώνουν εξαντλητικές

πολιτικές και μέτρα που, όπως περιεγράφηκε παραπάνω, αναπαράγουν την καταπίεση, και μπορούν να εντοπιστούν στις διαδικασίες της στέγασης, της εκπαίδευσης, της εργασιακής ένταξης κα. (Torres et al., 2022).

Όλα τα παραπάνω καλλιεργούν στα άτομα το αίσθημα του «κοινωνικού πόνου», όπως αναφέρθηκε και από τον Bourdieu (αναφέρεται στο Allan, 2014, p. 1706), δηλαδή τα αρνητικά εκείνα συναισθήματα που πηγάζουν μέσα από την κοινωνική αδικία και τα συστήματα καταπίεσης και διάκρισης. Σύμφωνα με την Allan (2014), δεδομένης της σύνδεσης που εντοπίζεται μεταξύ του ψυχισμού των ατόμων και του κοινωνικού πλαισίου, τα άτομα βιώνουν και επηρεάζονται αρνητικά από τα προβλήματα που δημιουργούνται λόγω της θεσμικής καταπίεσης. Συναισθήματα όπως για παράδειγμα η θλίψη, το πένθος, η απογοήτευση, η μελαγχολία, αλλά και το αίσθημα της αδικίας και της οργής συχνά εντοπίζονται σε άτομα που ανήκουν σε μη προνομιούχες ομάδες, γεγονός που έχει αποδειχθεί ότι βρίσκεται σε συνάφεια με τις συνθήκες καταπίεσης που βιώνουν (Allan, 2014). Όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με τον Freire (αναφέρεται στο Burnette & Figley, 2016), όταν η θεσμική καταπίεση και ο κοινωνικός αποκλεισμός μιας κοινωνικής ομάδας καλλιεργούνται διαχρονικά, τα άτομα συνηθίζουν την ανασφάλεια και το αίσθημα αβοηθησίας, με αποτέλεσμα να μην προβαίνουν σε δράσεις διεκδίκησης. Έτσι, η διαδικασία κινητοποίησης των ατόμων για δράση από επαγγελματίες μπορεί να αποδειχθεί ως χρήσιμη και απαραίτητη.

2.3 Η άσκηση της κοινωνικής εργασίας στο πεδίο του προσφυγικού

Διαχρονικά, το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας έχει συνδεθεί με διάφορα πεδία όπως και με πολλές πληθυσμιακές/ κοινωνικές ομάδες, που συνήθως περιθωριοποιούνται και αποκλείονται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (Humphries, 2004; Williams & Graham, 2014). Όπως αναφέρουν πολλοί/ές θεωρητικοί, η κοινωνική εργασία από τις ρίζες της ακόμα, συνδέεται με τους μετακινούμενους πληθυσμούς (Boccagni & Righard, 2020), ενώ, σύμφωνα με την Berthold (2023), οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί όλο και πιο έντονα φαίνεται να συνδέονται με προσφυγικούς πληθυσμούς σε διάφορα πλαίσια εργασίας.

Ιστορικά, το πρώτο πιο από παράδειγμα σύνδεσης της κοινωνικής εργασίας με μεταναστευτικούς πληθυσμούς εντοπίζεται ήδη στα τέλη του 19ου αιώνα με αρχές του 20ου, όταν λόγω του αυξανόμενου αριθμού μεταναστών/ριών και με σκοπό τον περιορισμό της γκετοποίησης, όπως και της φτωχοποίησής τους, αναπτύχθηκε σε ορισμένες περιοχές της Αμερικής το “Settlement House Movement”, που αργότερα επεκτάθηκε και εφαρμόστηκε μέχρι και στην Ασία (Yan, 2004). Δράσεις, όπως, η γειτνίαση μεταξύ διαφορετικών

πληθυσμών, η δημιουργία κοινοτικών κέντρων μέσα στα οποία εξελίσσονταν διάφορες δραστηριότητες, η κινητοποίηση των ατόμων για διεκδίκηση, αλλά και η ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών (Koerin, 2003), κρίνονται σημαντικές για ένα από τα πρώτα εγχειρήματα κοινοτικής εργασίας με τον μεταναστευτικό πληθυσμό. Οι δράσεις αυτές είχαν διπλό στόχο, την παροχή υπηρεσιών «από την κοινότητα στην κοινότητα» και την κινητοποίηση για κοινωνική αλλαγή (Koerin, 2003). Στα χρόνια που ακολούθησαν, η μορφή του εν λόγω κινήματος τροποποιήθηκε και οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέλαβαν πιο αποστασιοποιημένο ρόλο, του/της «επαγγελματία», το οποίο επηρέασε αρνητικά τη συμμετοχή των ατόμων στην κοινότητα, και συνεπώς την πορεία των “settlement houses” (Yan, 2004).

Ακόμα, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν και προσδιορίστηκε η έννοια του πρόσφυγα, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ανέλαβαν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη των πληγέντων του πολέμου, θεμελιώνοντας το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας (Boccagni & Righard, 2020). Συγκεκριμένα, το 1943 με τη δημιουργία του Οργανισμού Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Relief and Rehabilitation Administration [UNRRA], οι επαγγελματίες κοινωνικοί/ές λειτουργοί συνέβαλαν στην αποκατάσταση των κοινωνικών υπηρεσιών και στην αναδόμηση των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας, με σκοπό τη στήριξη των θυμάτων του πολέμου, και των προσφύγων που προέκυψαν (Boccagni & Righard, 2020).

Έκτοτε, η σχέση μεταξύ της κοινωνικής εργασίας και του πεδίου του προσφυγικού διατηρήθηκε και ενισχύθηκε ιδιαίτερα κατά την προσφυγική «κρίση», αφού η παροχή υπηρεσιών από κοινωνικούς/ές λειτουργούς, αποτέλεσε συχνό φαινόμενο κυρίως στις χώρες υποδοχής, όπως η Ελλάδα (Gustafsson & Johansson, 2018). Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί συχνά αποτελούν μέλη των κοινωνικών υπηρεσιών στα κέντρα υποδοχής των ανθρώπων που φτάνουν σε μια χώρα (Rota et al, 2023), στις δομές φιλοξενίας τους, αλλά και σε κοινωνικές υπηρεσίες που ασχολούνται με την ένταξη των ατόμων, αφού λάβουν νόμιμο καθεστώς διαμονής. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να παρέχονταν είτε από οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, όταν το κράτος αδυνατεί/ δεν επιθυμεί να παρέμβει, αλλά και από κρατικές δομές, με την μορφή παροχής υλικής βοήθειας (τρόφιμα και ρούχα), προσωρινών λύσεων στη στεγαστική επισφάλεια προσφύγων και μεταναστών/ριών, κ.α. (Gustafsson & Johansson, 2018). Παράλληλα, μπορεί να αναλαμβάνουν και άλλους ρόλους που σχετίζονται με τη μεταναστευτική πολιτική, όπως για παράδειγμα αυτόν του/της συνηγόρου των δικαιωμάτων των προσφύγων, μέσα από δράσεις έρευνας, συνηγορίας και διεκδίκησης (Deckert, 2016). Κάποιοι εθνικοί σύλλογοι κοινωνικών λειτουργών, όπως αυτός των ΗΠΑ, έχουν προβεί σε

δράσεις συνηγορίας με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό της μεταναστευτικής πολιτική, εντούτοις η περαιτέρω ενίσχυση τέτοιου είδους πρωτοβουλιών με την ενεργή συμμετοχή από τους/τις επαγγελματίες, κρίνεται απαραίτητη (Deckert, 2016).

2.4 Η επιρροή της καταπίεσης στην άσκηση της κοινωνικής εργασίας

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, οι πολιτικές μετανάστευσης μπορεί να λειτουργούν ελεγκτικά και καταπιεστικά για τα άτομα. Όπως αναφέρουν οι Gustafsson & Johansson (2018), η μεταναστευτική πολιτική διαφέρει, ανάλογα με τον ιδεολογικό προσανατολισμό που υιοθετείται από κάθε κράτος, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά διχογνωμίες που αφορούν την έννοια των δικαιωμάτων ή της εθνικής ασφάλειας, την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των προσφύγων ή την προστασία του εθνικού κράτους πρόνοιας. Έτσι, διαπιστώνουν ότι, από την προσφυγική κρίση και έπειτα, στον ευρωπαϊκό χώρο παρατηρείται το ίδιο δίπολο αφού κάποιες χώρες φαίνονται πιο ανθρωπιστικά προσκείμενες στα άτομα που μεταναστεύουν, ενώ άλλες δείχνουν να τους αντιμετωπίζουν με διάθεση αποτροπής και προστασίας των εθνικών τους συνόρων.

Επομένως, βάσει των πολιτικών που εφαρμόζονται σε κάθε κράτος, επηρεάζεται και καθορίζεται σχεδόν ο τρόπος άσκησης του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας στο πεδίο του προσφυγικού. Όπως υποστηρίζουν και οι Roßkopf & Heilmann (2021) (όπως αναφέρεται στο Murakami & Akilova, 2023), παρά την πρόθεση των κοινωνικών λειτουργών για άμεση ανταπόκριση στις πάγιες ανάγκες των προσφύγων και για παρεμβάσεις με σκοπό την ένταξή τους, οι κυβερνητικές αποφάσεις των κρατών μπορούν να αναστείλουν την αποτελεσματικότητα των πρωτοβουλιών αυτών. Η κοινωνική εργασία, ως επάγγελμα που συνδέεται στενά με τις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στα κέντρα λήψης αποφάσεων, που δυνητικά μπορεί να έχει λόγο, εκφράζοντας τις ανάγκες των ατόμων (Williams & Graham, 2014). Παράλληλα, παρά την αναμενόμενη συμμετοχή των κοινωνικών λειτουργών σε δράσεις ανάδειξης των προβλημάτων των εξυπηρετούμενων και πίεσης για την ανατροπή τους, ο Humphries (2004) διαπιστώνει, ότι οι εν λόγω πιο συχνά υποχρεώνονται στην ανάληψη ελεγκτικού ρόλου. Για παράδειγμα, οι πολιτικές διαχωρισμού και αποκλεισμού, με βάση το νομικό καθεστώς των ανθρώπων, δημιουργούν τις προϋποθέσεις ώστε οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί να λειτουργούν περισσότερο ως όργανα κοινωνικού ελέγχου απέναντι στους/στις εξυπηρετούμενους/ες (Williams & Graham, 2014). Ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε σε κοινωνικές υπηρεσίες του Κράτους, αποδεικνύεται ότι το νεοφιλελεύθερο μοντέλο που επιβάλλεται πλέον έντονα στον τομέα της

κοινωνικής πρόνοιας, επηρεάζει και εν πολλοίς καθορίζει τη δουλειά των κοινωνικών λειτουργών (Humphries, 2004).

Όπως υποστηρίζουν οι Kleibl & Xypolytas (2022), ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών σε ό,τι αφορά τις μεταναστευτικές πολιτικές, αποτυπώνεται μέσα από ένα φάσμα/συνεχές που εκτείνεται μεταξύ δύο αντίθετων θέσεων. Η μια πλευρά αντιπροσωπεύει την άκριτη υιοθέτηση και προσκόλληση στις ευρωπαϊκές πολιτικές μετανάστευσης, ενώ η άλλη πλευρά αντιπροσωπεύει την κριτική συνειδητοποίηση των κοινωνικών λειτουργών για τις πολιτικές που εφαρμόζονται και την υποστήριξη των προσφύγων μέσα από δράσεις αμφισβήτησης. Μεταξύ των δύο πόλων εκφράζεται η πιο ουδέτερη θέση της «παθητικής αποδοχής» (σ. 298) των πολιτικών, παράλληλα με την προσπάθεια για κάλυψη των αναγκών των ατόμων. Οι συγγραφείς σημειώνουν ότι παρά την κινητικότητα που υπάρχει μέσα στο συνεχές αυτό, σε περιόδους κρίσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η υιοθέτηση πιο ουδέτερων θέσεων από τους/τις επαγγελματίες είναι δυσκολότερη, και έτσι ενισχύεται το δίπολο σχετικά με τον ρόλο της κοινωνικής εργασίας.

Γενικότερα όμως, σύμφωνα με την Dominelli (2002), το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας έχει άμεση σχέση με την αναπαραγωγή της καταπίεσης η οποία προέρχεται από το κράτος. Οι κοινωνικές υπηρεσίες εξαρτώνται από το κοινωνικό κράτος το οποίο και συνήθως εξυπηρετούν, ενώ συχνά οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ωθούνται στην υιοθέτηση της λογικής του «αξίζει» και «μη αξίζει», με αποτέλεσμα να λειτουργούν ως κοινωνοί του κρατικού ελέγχου και του αποκλεισμού (Dominelli, 2002). Η ίδια συγγραφέας υποστηρίζει ότι ακόμη και όσοι άνθρωποι αξιολογούνται ως «άξιοι» λήπτες υπηρεσιών, στην πραγματικότητα γίνονται μέρος ενός συστήματος που ωθεί στην ένταξή τους σε αυτό που ορίζεται ως κοινωνικά αποδεκτό. Δημιουργείται, λοιπόν, η απαίτηση από τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς να ανταποκρίνονται σε όσους ανθρώπους έχουν ανάγκη, λόγω της φύσης τους επαγγέλματος, όχι όμως σε όλους αδιακρίτως, αλλά μόνο σε αυτούς που το «αξίζουν». Όλα αυτά προωθούνται σε ένα νεοφιλελεύθερο σύστημα, το οποίο προωθεί την ατομική ευθύνη για ευημερία, ταυτόχρονα όμως αποδέχεται και ενισχύει την εξάρτηση των ατόμων από τις κρατικές υπηρεσίες, ώστε να είναι εύκολα χειραγωγήσιμα (Dominelli, 2002).

Αντίστοιχα με τις κρατικές κοινωνικές υπηρεσίες, και οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί εργαζόμενοι/ες σε ΜΚΟ συμβαίνει να αναπαράγουν την καταπίεση, δεδομένου ότι οι ΜΚΟ διεκδικώντας χρηματοδοτήσεις υποχρεώνονται να προσαρμόσουν τις πολιτικές τους σε αυτές του κράτους, θέτοντας ανάλογα με αυτές κριτήρια επιλεξιμότητας. (Robinson, 2014). Επιπλέον, συχνά οι επαγγελματίες μπορεί να μην διαθέτουν σε επαρκή βαθμό τις δεξιότητες

που απαιτούνται, και εκδηλώνεται εργασιακή υπερφόρτωση από τα αυξημένα αιτήματα των ατόμων, των οποίων οι ανάγκες δεν καλύπτονται από το κράτος (Robinson, 2014).

Τα παραπάνω δύναται να φέρουν συνέπειες στα εξυπηρετούμενα άτομα, αλλά και στους/στις επαγγελματίες κοινωνικούς/ές λειτουργούς. Η καταπίεση που μπορεί να αναπαράγεται από τις κοινωνικές υπηρεσίες στα εξυπηρετούμενα άτομα, ενδέχεται να οδηγήσει στην αποθάρρυνσή τους από την αναζήτηση υποστήριξης, και την υπομονή τους σε ένα εσωτερικευμένο πλαίσιο καταπίεσης (Ramsundarsingh & Shier, 2017). Παράλληλα, οι επαγγελματίες που αναγνωρίζουν τη θεσμική καταπίεση, έρχονται αντιμέτωποι/ες με ηθικά διλήμματα που σχετίζονται με το τι τους ζητείται να κάνουν και τι προτάσσουν οι αξίες της κοινωνικής εργασίας (Masocha, 2013; Rine, 2018). Συγκεκριμένα στο πεδίο του προσφυγικού, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί μπορεί να αντιμετωπίζουν εσωτερικές συγκρούσεις, όταν διαφωνούν με τις πρακτικές που ορίζονται από τις οργανώσεις ή τις υπηρεσίες τους, αλλά αναγκάζονται να συμμορφώνονται και τις αναπαράγουν, λόγω της εργασιακής επισφάλειας και του φόβου απόλυσης που ενέχει η αμφισβήτησή τους (Masocha, 2013). Αυτό συχνά φαίνεται ότι μπορεί να επηρεάζει αρνητικά την ψυχική τους υγεία (Ottosdottir & Evans, 2014), αλλά και την αντίληψη του ρόλου τους. Εντούτοις, υπάρχουν κοινωνικοί/ές λειτουργοί που έχουν τη δυνατότητα αμφισβήτησης των πολιτικών μετανάστευσης, και υπεράσπισης των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, όπως αυτοί/ές που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή στηρίζοντας και δρώντας συλλογικά για την δημοσιοποίηση των παράνομων επαναπροωθήσεων στα ελληνικά σύνορα (Kleibl & Xypolytas, 2022).

2.5 Σύνοψη κεφαλαίου

Όπως διαφάνηκε στο παρόν κεφάλαιο, οι πολιτικές μετανάστευσης συχνά λειτουργούν καταπιεστικά για τα άτομα προσφυγικού/μεταναστευτικού προφίλ. Το πλαίσιο αυτό καταπίεσης κανονικοποιείται μέσα από τους θεσμούς, με αποτέλεσμα να εσωτερικεύεται από τα άτομα, τα οποία αντιλαμβάνονται την καταπίεση ως θεσμοθετημένη και συχνά «φυσική». Αυτό συνήθως οδηγεί σε περιορισμένη κινητοποίησή των ατόμων για αλλαγή με αποτέλεσμα να διατηρείται και να αναπαράγεται η καταπίεση του συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, η κοινωνική εργασία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο αφού, έστω θεωρητικά, έχει θέσει ως στόχο της την προαγωγή της ευημερίας των ατόμων. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων, την εστίαση στην ατομική ευθύνη (Baines, 2011) (σ. 12) και την αδιαφορία για συλλογική ευημερία, το πεδίο της κοινωνικής εργασίας φαίνεται να αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις στην διατήρηση της βασικής του αξίας για κοινωνική δικαιοσύνη. Ταυτόχρονα, η πίεση του

νεοφιλελευθερισμού που έχει παρεισφρήσει και στον τομέα του κοινωνικού κράτους, έχει ως αποτέλεσμα την αναπαραγωγή πολιτικών καταπίεσης από τις κοινωνικές υπηρεσίες, τόσο στα εξυπηρετούμενα άτομα, όσο και στους/στις επαγγελματίες. Όπως αναφέρει η Dominelli (2002), η κοινωνική εργασία έχει εξελιχθεί έτσι ώστε οι επαγγελματίες της να αποτελούν κομμάτι του κοινωνικού ελέγχου που επιβάλλει το σύστημα, όμως ταυτόχρονα να μένουν πιστοί/ές στην κάλυψη των αναγκών όσων έχουν ανάγκη, γεγονός που εγείρει αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητά των πρακτικών που χρησιμοποιούνται βάσει αυτής της λογικής.

Β' Μέρος: Ερευνητικό

3ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Είδος έρευνας

Βασικό συστατικό της ερευνητικής διαδικασίας, που αποτελεί θεωρητικό πλαίσιο του ερευνητή, είναι η επιστημολογική θέση που υιοθετείται, πριν τον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της έρευνας. Στην εν λόγω εργασία, υιοθετήθηκε από την ερευνήτρια η επιστημολογική θέση της ερμηνειοκρατίας, η οποία ενδιαφέρεται για τον τρόπο με τον οποίο τα υποκείμενα κατασκευάζουν την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία είναι συνεχώς μεταβαλλόμενη και σχηματίζεται μέσα από την αλληλεπίδραση των ανθρώπων (κονστρουκτιβισμός [οντολογική θέση]) (Bryman, 2017). Η υιοθέτηση της ως άνω θέσης καθορίζει σε σημαντικό βαθμό και την επιλογή του είδους της έρευνας, η οποία στην παρούσα διπλωματική είναι ποιοτική, αφού κρίνεται ως η πλέον κατάλληλη να αποτυπώσει το βίωμα των συμμετεχόντων/ουσών (Μαντζούκας, 2007).

Βάσει της επιστημολογίας, επακόλουθη είναι η επιλογή του αντιληπτικού περιγράμματος που καθορίζει ο/η ερευνητής/ρια. Σύμφωνα με τον Μαντζούκα (2007, σ. 4), το αντιληπτικό περίγραμμα «περιλαμβάνει το σύνολο των πεποιθήσεων και αντιλήψεων του ερευνητή αναφορικά με την πραγματικότητα, την αλήθεια και τη γνώση». Στην παρούσα εργασία υιοθετήθηκε το ερμηνευτικό/σχετικιστικό αντιληπτικό περίγραμμα, το οποίο μαζί με το κριτικό αντιληπτικό περίγραμμα αποτελούν τα δύο είδη που συνδέονται περισσότερο με τη μέθοδο της ποιοτικής έρευνας (Μαντζούκας, 2007). Σύμφωνα με το συγκεκριμένο αντιληπτικό περίγραμμα, η πραγματικότητα που παρουσιάζουν τα άτομα δεν μπορεί να είναι ακριβής, αλλά ερμηνεύεται από τον/την ερευνητή/ρια, ο οποίος φέρει την προσωπική του/της ιδεολογία και αντιλήψεις. Στην παρούσα εργασία, η επιλογή του ερμηνευτικού/σχετικιστικού αντιληπτικού περιγράμματος έγινε αφού οι απόψεις επί της μεταναστευτικής πολιτικής, αλλά και το βίωμα των συμμετεχόντων/ουσών κοινωνικών λειτουργών, μπορεί να ποικίλει αναλόγως τον/την επαγγελματία και των αντιλήψεων που φέρει.

3.2 Σκοπός και στόχοι

Στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, σκοπός της έρευνας που διενεργήθηκε, στο διάστημα Σεπτέμβριος 2023 - Ιανουάριος 2024, ήταν η διερεύνηση των απόψεων των κοινωνικών λειτουργών αναφορικά με τη μεταναστευτική πολιτική, καθώς και ο αντίκτυπός της, και η εις βάθος κατανόηση των εμπειριών των επαγγελματιών που εργάζονται σε

οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο του προσφυγικού. Στόχοι, αρχικά, της εν λόγω εργασίας, αποτέλεσαν η ανάδειξη της επίδρασης των πολιτικών μετανάστευσης στη ζωή των προσφύγων και η σύνδεση των πολιτικών αυτών με την έννοια της θεσμικής καταπίεσης. Ακόμα, μέσα από την υφιστάμενη βιβλιογραφία, και σε συνδυασμό με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στόχος ήταν η διερεύνηση της σχέσης της κοινωνικής εργασίας με το πεδίο του προσφυγικού, και η ανάδειξη του ρόλου του/της κοινωνικού/ής λειτουργού στο πλαίσιο αυτό.

3.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία αποτέλεσαν άξονα τόσο για την πορεία της βιβλιογραφικής επισκόπησης όσο και για την έρευνα, είναι τα εξής:

- Ποια είναι η μεταναστευτική πολιτική που ακολουθείται στην Ελλάδα, και ποιος ο αντίκτυπός της στους/στις πρόσφυγες, αλλά και στους/στις επαγγελματίες κοινωνικούς/ές λειτουργούς;
- Πώς επηρεάζεται η άσκηση της κοινωνικής εργασίας από τις πολιτικές μετανάστευσης;
- Ποιες είναι οι αντιλήψεις και οι εμπειρίες κοινωνικών λειτουργών εργαζόμενων στο πεδίο του προσφυγικού, για τη μεταναστευτική πολιτική και τον επαγγελματικό τους ρόλο;

3.4 Δείγμα

Ως μονάδες ανάλυσης επιλέχθηκαν επαγγελματίες κοινωνικοί/ές λειτουργοί, οι οποίοι/ες απασχολούνται σε οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο του προσφυγικού. Ο αριθμός των συμμετεχόντων/ουσών ορίστηκε περίπου στους/στις 8-10, αφού κρίνεται ότι οι απαντήσεις τους μπορούν να οδηγήσουν στο σημείο κορεσμού (Ισαρη & Πουρκός, 2015), ήτοι επαρκή δεδομένα που θα απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα (Μαντζούκας, 2007), δεδομένου, μάλιστα, του περιορισμένου χρόνου εκπόνησης της έρευνας, αλλά και των απαιτήσεων σε επίπεδο μεταπτυχιακής εργασίας.

Τελικά, το δείγμα ορίστηκε στα οκτώ (8) άτομα, τα χαρακτηριστικά των οποίων συνοψίζονται στον Πίνακα 2:

Πίνακας 2. Χαρακτηριστικά του δείγματος			
Κωδικός	Φύλο	Εργασιακή εμπειρία στο προσφυγικό	Θέση στον φορέα απασχόλησης

Συν 1	Άντρας	14 έτη	Κοινωνικός λειτουργός - Εργασιακός σύμβουλος
Συν 2	Γυναίκα	11 έτη	Κοινωνική λειτουργός, μέλος και υπεύθυνη προγράμματος Υποδοχής)
Συν 3	Γυναίκα	9 έτη	Κοινωνική λειτουργός (Κοινωνική Υπηρεσία)
Συν 4	Γυναίκα	14 έτη	Υπεύθυνη κοινωνικών λειτουργών της οργάνωσης πανελλαδικά
Συν 5	Γυναίκα	7 έτη	Κοινωνική λειτουργός (Κοινωνική Υπηρεσία)
Συν 6	Γυναίκα	7 έτη	Κοινωνική λειτουργός, μέλος και υπεύθυνη Κοινωνικής Υπηρεσίας
Συν 7	Άντρας	7 έτη	Επιστημονικά υπεύθυνος σε Κέντρα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων
Συν 8	Γυναίκα	17 έτη	Κοινωνική λειτουργός - Εργασιακή σύμβουλος

3.5 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων αξιοποιήθηκε η μέθοδος της ατομικής ημι-δομημένης συνέντευξης, καθώς προσφέρει ευελιξία στην ερευνήτρια και ταυτόχρονα στους/στις συνεντευξιαζόμενους/ες ώστε να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και να αποτυπωθεί η δική τους οπτική επί του θέματος της έρευνας (Bryman, 2017). Έτσι, σχεδιάστηκε ένας οδηγός συνέντευξης, ο οποίος αφορά δύο άξονες, α) τις απόψεις των κοινωνικών λειτουργών για τη μεταναστευτική πολιτική και β) τις εμπειρίες τους από το πεδίο του προσφυγικού. Ο οδηγός συνέντευξης αποτελούνταν από δέκα (10) ερωτήσεις ανοικτού τύπου, οι οποίες δίνουν την ελευθερία στους/στις συμμετέχοντες/ουσες να εκφραστούν με δικούς τους όρους, χωρίς να κατευθύνονται από την ερευνήτρια, αλλά και επειδή ενδέχεται να «φωτίσουν» πτυχές του θέματος που η ερευνήτρια δεν είχε σκεφτεί εκ των προτέρων, διεκδικώντας τοιςυτοιτρόπως το πεδίο της έρευνας (Bryman, 2017). Ακόμα, με σκοπό να διερευνηθεί η σαφήνεια, επάρκεια και η καταλληλότητα των ερωτήσεων, διενεργήθηκαν δύο πιλοτικές συνεντεύξεις με κοινωνικούς λειτουργούς που απασχολούνται στο πεδίο του προσφυγικού, εκ των οποίων η μια, τελικά, αποτέλεσε και δείγμα της έρευνας.

3.6 Δειγματοληψία

Στην παρούσα έρευνα, επιλέχθηκε η μορφή της σκόπιμης δειγματοληψίας, αφού στόχος της ερευνήτριας δεν αποτελεί η γενίκευση των δεδομένων, η οποία προϋποθέτει πιθανοτική δειγματοληψία. Αντίθετα, σύμφωνα με αυτή τη μορφή, σκοπός είναι ο σχηματισμός δείγματος,

του οποίου τα μέλη αναμένεται ότι θα προσφέρουν δεδομένα τα οποία έχουν συνάφεια με τα ερευνητικά ερωτήματα (Bryman, 2017). Ως βάση δεδομένων για τη δειγματοληψία αποτέλεσε η διαδικτυακή ιστοσελίδα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου²⁰, στην οποία είναι καταγεγραμμένες ελληνικές και ξένες ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται σε θέματα διεθνούς προστασίας, μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης. Από εκεί επιλέχθηκαν οργανώσεις που απασχολούν κοινωνικούς/ές λειτουργούς και απεστάλησαν email σε έντεκα (11) από αυτές, με αίτημα τη διάθεση επαγγελματιών που θα αποτελέσουν το δείγμα της έρευνας. Τελικά, πέντε (5) οργανώσεις αποδέχθηκαν το αίτημα της ερευνήτριας, ενώ οι υπόλοιπες είτε το απέρριψαν λόγω φόρτου εργασίας, είτε δεν ανταποκρίθηκαν.

Οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης σε χώρους, στους οποίους μπορούσε να διασφαλιστεί η ιδιωτικότητα, με εξαίρεση μια συνέντευξη η οποία πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, με τη χρήση της εφαρμογής Zoom, λόγω δυσκολίας της συμμετέχουσας για δια ζώσης συνάντηση. Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν, εν γνώσει των συμμετεχόντων/ουσών, και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν από την ερευνήτρια. Τα απομαγνητοφωνημένα αρχεία διατηρήθηκαν σε ηλεκτρονικό αρχείο, το οποίο ασφαλίστηκε με τη χρήση κωδικού πρόσβασης. Στη διαδικασία της απομαγνητοφώνησης, τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων/ουσών ανωνυμοποιήθηκαν, όπως και οι οργανώσεις στις οποίες εργάζονται, ώστε να μην είναι δυνατή η ταυτοποίηση των συνεντευζιζόμενων.

3.7 Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα στην οποία υπάρχουν ξεκάθαρα κριτήρια που ορίζουν την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της ερευνητικής διαδικασίας, στην ποιοτική έρευνα τα πεδία αυτά είναι πιο ασαφή (Μαντζούκας, 2007). Μάλιστα, όπως αναφέρουν οι υποστηρικτές/ριες της ερμηνευτικής προσέγγισης, τα κριτήρια αξιοπιστίας και εγκυρότητας της ποσοτικής έρευνας δεν συνάδουν με τη λογική της ποιοτικής έρευνας, και συνεπώς δεν μπορούν να υιοθετηθούν και να χρησιμοποιηθούν (Τσιώλης, 2014). Ο χαρακτηρισμός μιας ποιοτικής μελέτης ως αξιόπιστης και έγκυρης, σχετίζεται με τη συνάφεια των βημάτων που ακολουθεί ο/η ερευνητής/ρια κατά την ερευνητική διαδικασία, και τα οποία βασίζονται στην επιστημολογική θέση που έχει υιοθετηθεί εξ αρχής. Συνεπώς, και η φερεγγυότητα των αποτελεσμάτων μιας ποιοτικής έρευνας, όπως αναφέρει ο Μαντζούκας (2007), καθορίζονται από την αξιοπιστία της ερευνητικής διαδικασίας και τη σχέση της με τα ερευνητικά ερωτήματα, που έχουν τεθεί, ακολουθώντας προδιαγεγραμμένες μεθοδολογικές και

²⁰ <https://ngo.migration.gov.gr/registered.php>

επιστημονικές συμβάσεις (Mason, 2011). Στην παρούσα έρευνα και με στόχο να διασφαλιστεί η αξιοπιστία της μεθόδου, έχει καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για την ακριβή προετοιμασία και έλεγχο των παραμέτρων σύμφωνα με τα πρότυπα άλλων σχετικών ερευνών.

Αναφορικά με την εγκυρότητα, αντλώντας δεδομένα από τη βιβλιογραφία, γίνεται σαφές ότι σε αντιδιαστολή με τις ποσοτικές έρευνες, κάθε ποιοτική έρευνα έχει το προνόμιο της μοναδικότητας αλλά και τον περιορισμό της αποκάλυψης των δεδομένων που τα συμμετέχοντα άτομα επιθυμούν να παρέχουν (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Συνεπώς, όπως διαπιστώνει η Mason, (2011), για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων είναι απαραίτητο να συλλειτουργήσουν δύο συνιστώσες: η αυτή καθαυτή παραγωγή των ερευνητικών δεδομένων και η ανάλυση και ερμηνεία τους. Η προετοιμασία, ο έλεγχος και η αναλυτική περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας που επιχειρείται στο παρόν κεφάλαιο, μπορεί να αποτελέσει βάση για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τόσο της έρευνας που πραγματοποιήθηκε, όσο και για τα αποτελέσματά της.

3.8 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Αναφορικά με τους κανόνες δεοντολογίας, όπως αναφέρονται από τον Bryman (2017), αρχικά, η ερευνήτρια έλαβε προληπτικά μέτρα με σκοπό την αποφυγή πρόκλησης βλάβης στους/στις συμμετέχοντες/ουσες, και έτσι οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε χώρους που προσφέρουν ιδιωτικότητα, και αποφασίστηκαν σε συνεννόηση με τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες. Ακόμα, η διασφάλιση της εμπιστευτικότητας των δεδομένων και η διαδικασία ανωνυμοποίησης των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων/ουσών, καθώς και των οργανώσεων στις οποίες εργάζονται, λειτούργησαν προληπτικά, ώστε να μην προκληθεί με οποιοδήποτε τρόπο βλάβη στα άτομα, και να διατηρηθεί η ιδιωτικότητα και εμπιστευτικότητα των συλλεγόμενων δεδομένων. Επιπλέον, όλοι/ες οι συνεντευξιαζόμενοι/ες ήταν πλήρως ενημερωμένοι/ες για όλα τα στάδια της έρευνας (βλ. Παράρτημα 1), και υπέγραψαν σχετικό έγγραφο ενημερωμένης συγκατάθεσης (βλ. Παράρτημα 2), εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την εν επιγνώσει συγκατάθεσή τους. Τέλος, στην εν λόγω έρευνα δεν επιλέχθηκε η παραπλάνηση των συνεντευξιαζόμενων, αλλά η πλήρης γνώση του αντικειμένου της έρευνας ώστε να υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχόντων/ουσών.

3.9 Περιορισμοί έρευνας

Στους περιορισμούς της έρευνας, αρχικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η δειγματοληψία αποδείχθηκε χρονοβόρα διαδικασία, αφού πολλές από τις οργανώσεις στις οποίες εστάλη το αίτημα για τη διεξαγωγή της έρευνας, δεν ανταποκρίθηκαν με αποτέλεσμα η ερευνήτρια να αντιμετωπίζει δυσκολία στη συγκέντρωση του δείγματος εντός των χρονικών περιορισμών μέχρι την παράδοση της διπλωματικής εργασίας. Έτσι, ο αρχικός στόχος για την εύρεση δέκα (10) συμμετεχόντων, αποτέλεσε σημαντική πρόκληση, και τελικά το δείγμα περιορίστηκε στους/στις οκτώ (8) συμμετέχοντες/ουσες. Βέβαια, όπως αναφέρει ο Μαντζούκας (2007), η ύπαρξη μεγάλου δείγματος δεν συνάδει με τους σκοπούς της ποιοτικής έρευνας, ενώ ακόμα φάνηκε ότι με την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων, ο αριθμός των συμμετεχόντων/ουσών δεν επηρέασε την ποιότητα και επάρκεια των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

Επιπλέον, όπως ήδη αναφέρθηκε, μια από αυτές έγινε διαδικτυακά, με τη χρήση της εφαρμογής Zoom, μετά από αίτημα της συμμετέχουσας. Αυτό μπορεί να εγείρει προβληματισμούς σε σχέση με την ποιότητα των δεδομένων, αφού στη διαδικτυακή συνέντευξη μπορεί να χαθούν χρήσιμες πληροφορίες που σχετίζονται με την εξωλεκτική επικοινωνία των συνεντευξιζόμενων. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τη χρήση ενεργοποιημένης κάμερας της ερευνήτριας και της συμμετέχουσας σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, και τα τελικά δεδομένα που συλλέχθηκαν, δεν τίθεται ζήτημα για την ποιότητα των δεδομένων.

Τέλος, ίσως το πιο σημαντικό σημείο αναφοράς σχετικά με τους περιορισμούς της έρευνας, αποτελεί το γεγονός ότι δύο συμμετέχουσες, εργάζονται στην οργάνωση που απασχολείται η ερευνήτρια. Το γεγονός αυτό, είναι δυνατόν να δημιουργεί περιορισμούς, αφού μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχουσών υπήρχε εκ των προτέρων μια σχέση οικειότητας, γεγονός που μάλλον όμως λειτούργησε ενισχυτικά στο μοίρασμα των εμπειριών τους. Ακόμα, ίσως οι δύο συμμετέχουσες να δίσταζαν να μοιραστούν αρνητικές απόψεις σχετικά με την οργάνωση που εργάζονται, έτσι τους επικοινωνήθηκε από την ερευνήτρια η εμπιστευτικότητα των δεδομένων που θα συλλεχθούν, όπως και η διαδικασία ανωνυμοποίησης που θα ακολουθήσει, όχι μόνο για τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, αλλά και για τις οργανώσεις στις οποίες απασχολούνται.

4ο Κεφάλαιο: Ανάλυση δεδομένων

4.1 Εισαγωγή

Η ανάλυση στην ποιοτική έρευνα, αποτελεί μια πιο αφηρημένη διαδικασία, κατά την οποία υπάρχουν ευρύτερες κατευθυντήριες οδηγίες, όμως όχι οι ακριβείς κανόνες ανάλυσης δεδομένων που ακολουθούνται στην ποσοτική έρευνα (Bryman, 2017). Στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία, βάσει του σκοπού της έρευνας, ως μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων επιλέχθηκε η θεματική ανάλυση. Η επιλογή αυτή εξηγείται αφού η ερευνήτρια δεν αποσκοπεί στην γενίκευση των δεδομένων ή στην παραγωγή θεωρίας, αλλά στην κατανόηση του θέματος και στον εντοπισμό κοινών θεμάτων συζήτησης μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών και πιθανών σημείων σύγκλισης στις εμπειρίες τους. Για τη διαδικασία της ανάλυσης η ερευνήτρια, αρχικά, προέβη σε επανειλημμένες αναγνώσεις του απομαγνητοφωνημένου υλικού, με σκοπό την εξοικείωση με το κείμενο (Γαλάνης, 2018· Μαντζουκας, 2007). Παράλληλα με την ανάγνωση, διατηρήθηκαν σημειώσεις «σειρά προς σειρά» (σ. 105) (Τσιώλης, 2014), με τη μορφή σύντομων προτάσεων, οι οποίες περιγράφουν συνοπτικά το νόημα των δεδομένων. Οι σημειώσεις αυτές, βάσει της συνάφειας τους με τα ερευνητικά ερωτήματα, τοποθετήθηκαν σε έναν συγκεντρωτικό πίνακα (Γαλάνης, 2018). Στη συνέχεια, οι αρχικές κωδικοποιήσεις ομαδοποιήθηκαν, δημιουργώντας τους κωδικούς, οι οποίοι συνδυαστικά με τα ερευνητικά ερωτήματα και την επισκόπηση της βιβλιογραφίας που προηγήθηκε, οδήγησαν σε τρεις θεματικές ενότητες. Στον Πίνακα 3 που ακολουθεί αποτυπώνονται τόσο οι θεματικές ενότητες, όσο και οι κωδικοί που τις αποτελούν:

Πίνακας 3. Θεματικές ενότητες και κωδικοί		
A/A	Θεματικές ενότητες	Κωδικοί
1	Άποψη των κοινωνικών λειτουργών για τη μεταναστευτική πολιτική	• Έννοια μεταναστευτικής πολιτικής • Προβλήματα μεταναστευτικής πολιτικής • Αντίκτυπος μεταναστευτικής πολιτικής • Λόγοι χάραξης μεταναστευτικής πολιτικής • Γνώμη για μεταναστευτική πολιτική • Ευρύτερα προβλήματα
2	Εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών από τον ρόλο τους	• Ρόλος του/της κοινωνικού/ής λειτουργού • Βίωμα του/της κοινωνικού/ής λειτουργού

		• Τρόποι υποστήριξης κοινωνικού/ής λειτουργού
3	Συνηγορία στο προσφυγικό	• Τρόποι συνηγορίας • Ανταπόκριση από τους θεσμούς • Αξιολόγηση δράσεων συνηγορίας

4.2 Άποψη των κοινωνικών λειτουργών για τη μεταναστευτική πολιτική

Η επιλογή της εν λόγω θεματικής ενότητας εξηγείται, αφού η άποψη των κοινωνικών λειτουργών για τη μεταναστευτική πολιτική λειτουργεί ως βάση για την κατανόηση του βιώματος και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες στο πεδίο. Παράλληλα, μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά στο να γίνει αντιληπτή η σύνδεση της μεταναστευτικής πολιτικής με το επάγγελμα των κοινωνικών λειτουργών. Η άποψη των συμμετεχόντων/ουσών για τη μεταναστευτική πολιτική περιλαμβάνει, αρχικά, τα προβλήματα που εντοπίζουν στις υφιστάμενες πολιτικές μετανάστευσης, αλλά και στα ευρύτερα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα του ελληνικού κράτους. Έπειτα, οι συμμετέχοντες/ουσες αναφέρονται στον αντίκτυπο της μεταναστευτικής πολιτικής στα άτομα που φτάνουν στην Ελλάδα, στην ευρύτερη κοινωνία, αλλά και στους/στις επαγγελματίες στο πεδίο, ενώ ακόμα, περιγράφουν τους λόγους για τους οποίους πιστεύουν ότι χαράσσονται οι εν λόγω πολιτικές. Έτσι, σύμφωνα με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αναδύεται η αρνητική γνώμη των συνεντευξιαζόμενων για την υφιστάμενη μεταναστευτική πολιτική.

Ήδη από την πρώτη ερώτηση, η οποία αφορά την έννοια της μεταναστευτικής πολιτικής, και τέθηκε ώστε να αντιληφθεί η ερευνήτρια το πρίσμα και το πλαίσιο στο οποίο αναφέρονται οι συνεντευξιαζόμενοι/ες όταν μιλάνε για την εν λόγω έννοια, φαίνεται ο διαχωρισμός που δημιουργείται μεταξύ αυτού που επιθυμούν οι συμμετέχοντες/ουσες ή θεωρούν ως έννοια, και αυτού που υφίσταται στην πραγματικότητα:

«Πώς την αντιλαμβάνομαι [την μεταναστευτική πολιτική] ότι θα έπρεπε να είναι ή πώς τη ζω;»
(Συν 2)

«Σαν έννοια ή αυτό που έχουμε εμείς εδώ στην Ελλάδα;» (Συν 3).

Παράλληλα, κάποιοι από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες παραβλέπουν την εννοιολόγηση και συνειρμικά προχωρούν στα προβλήματα που εντοπίζουν στη μεταναστευτική πολιτική:

«Το πρώτο που αισθάνομαι να απαντήσω είναι τα προβλήματα που διαπιστώνω ότι υπάρχουν στη μεταναστευτική πολιτική» (Συν 1),

γεγονός που ίσως μπορεί να συνδεθεί με την άποψη που κάποιοι/ες εκφέρουν περί ανυπαρξίας μεταναστευτικής πολιτικής:

«[...]δεν υπάρχει αυτήν την περίοδο καθόλου...καμία μεταναστευτική πολιτική» (Συν 2)

«Εεε (γελάει), αυτό που μου έρχεται στο μυαλό είναι ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει, δεν υπάρχει μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για τους συγκεκριμένους ανθρώπους» (Συν 5).

Αναφορικά με τα προβλήματα των πολιτικών μετανάστευσης που αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, αρχικά, οι περισσότεροι/ες σημειώνουν ζητήματα που αφορούν το νομικό καθεστώς των προσφύγων. Όπως αναφέρουν και οι Kleibl & Xypolytas (2022), ιδιαίτερα μετά εθνικές εκλογές του 2019, έχει παρατηρηθεί μείωση στις θετικές αποφάσεις ασύλου, εγείροντας ανησυχίες για το πώς εξετάζονται τα αιτήματα των προσφύγων σε σχέση με τα κριτήρια ευαλωτότητας, αλλά και σχετικά με τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Αντίστοιχα, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες εκφράζουν προβληματισμούς για την αναγνώριση της προσφυγικής/ μεταναστευτικής ιδιότητας από τα κράτη (Συν 1 και Συν 7), σημειώνουν παραλείψεις στη σωστή διαδικασία υποβολής και εξέτασης των αιτημάτων ασύλου (Συν 5 και Συν 7), όπως για παράδειγμα την αδιαφορία για την ευαλωτότητα που μπορεί να φέρουν οι αιτούντες/ουσες, ενώ ακόμα κάνουν λόγο για προβλήματα με τις καταγραφές των ατόμων που φτάνουν στη Ελλάδα (Συν 2) και καθυστερήσεις κατά τη διαδικασία απόδοσης νομικού καθεστώτος (Συν 2).

« [...] δεν υπάρχει καν η έννοια του πρόσφυγα στην Ελλάδα κατά τη δική μου άποψη [...] θεωρώ ότι δεν την αναγνωρίζουμε σήμερα στην πραγματικότητα» (Συν 1)

«[...]για μένα δεν υπάρχει μεταναστευτικό πλαίσιο πια, δηλαδή, ποιος είναι μετανάστης ας πούμε [ρητορική ερώτηση]» (Συν 7)

« [...] και στην ουσία δεν εεε, δεν τηρείται, θα πω εγώ, απόλυτα το πώς πρέπει να φτάνει ο άνθρωπος που είναι αιτών, στη διαδικασία της συνέντευξης [...], και μέσα σε δεκαπέντε μέρες αυτοί οι άνθρωποι μπορεί να κάνουν τη συνέντευξη χωρίς την παρουσία δικηγόρου, χωρίς καμία προετοιμασία, χωρίς τίποτα, και έτσι απλά να απορριφθούν, γιατί κανείς δεν τους έχει ενημερώσει για τη διαδικασία..» (Συν 5)

«[...] δεν πρέπει να τα διαβάζουν αυτά που...τις συνεντεύξεις που παίρνουν...αλήθεια...παίζουν βιασμοί και λένε «Εντάξει, λογικά θα έχουν φύγει τα άτομα από εκεί που σε βιάζανε» και είναι

ένα ολόκληρο χωριό που κάνει αυτό το πράγμα...βιάζει...και του λένε «Εντάξει, μπορείς να πας πίσω»...Γιατί αυτό είχε γίνει πριν 3 χρόνια» [...]» (Συν 7).

Σε αντίθεση, βέβαια, με την εντύπωση ότι η εξέταση των αιτημάτων καθυστερεί, ο Συν 7 εκφράζει την άποψη ότι οι υποθέσεις διαχειρίζονται πλέον πολύ γρήγορα, όπως λέει και ο ίδιος:

« [...] Αφού τα βάζουν σε ανεμιστήρα πια...κι όποιος βγει...θετικά – αρνητικά [...],

χωρίς όμως να τηρούνται σωστά οι διαδικασίες αξιολόγησης:

« [...] βλέπω ότι προσπαθούν να δώσουν πάρα πολύ γρήγορα χαρτιά σε ανθρώπους, στους ανθρώπους που έρχονται, είτε ως πρόσφυγες, είτε ως μετανάστες [...] εεε προσπαθούν να κάνουν πιο γρήγορα τις διαδικασίες, να τους αναγνωρίσουν όσο πιο γρήγορα γίνεται, είτε να τους απορρίψουν [...] εεε για να σε εισαγωγικά να τους ξεφορτωθούν. Να πάρουν τα χαρτιά τους, δηλαδή, και να πάνε προς την υπόλοιπη Ευρώπη.» (Συν 7).

Επιπλέον, σημαντικά προβλήματα που σχετίζονται με το νομικό καθεστώς, αντιμετωπίζουν όσοι/όσες έχουν λάβει απορριπτικές αποφάσεις στο αίτημα ασύλου τους. Η Υπηρεσία Ασύλου μπορεί να απορρίπτει τα άτομα που δεν κατάγονται από χώρα που βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση, με αποτέλεσμα την έκθεση τους σε ένα καθεστώς αβεβαιότητας που επιφέρει δυσκολίες σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητάς τους, όπως είναι η στέγαση, η πρόσβαση στην εργασία κα. Παραδείγματα δυσκολιών περιγράφονται από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες Συν 5, Συν 6, Συν 7 και Συν 8.

« [...] εεεμμ και συν σε όλο αυτό το προφίλ, και τα άτομα που έχουν τις απορριπτικές αποφάσεις ή δεν έχουν καθόλου καταγραφεί, εμμ ναι που είναι πάρα πολλές οι δυσκολίες κι εκεί και με αυτά που είπα πριν [αναφέρεται σε ζητήματα στέγασης και πρόσβασης στην εργασία], συν με ιατρικά ζητήματα, μη πρόσβαση σε υγεία, φαγητό κλπ...» (Συν 6)

« [...] οι απορριφθέντες επίσης δεν είχαν δικαίωμα στέγασης [αναφέρεται στα camps], οπότε, όπως καταλαβαίνεις, μείνανε όλοι ή αν όχι όλοι το μεγαλύτερο ποσοστό σε συνθήκες αστεγίας, γιατί επίσης πλέον υπάρχουν και πάρα πολλοί απορριφθέντες» (Συν 5)

«Όταν έχεις απορριπτική, καταθέτεις άλλο αίτημα, με την κατάθεση του άλλου αιτήματος, με το έγγραφο της κατάθεσης, επέχει θέση νομιμοποιητικού εγγράφου...[παρά όλα αυτά], [επειδή]

είναι λίγο περίεργη η διαδικασία και δεν διευκρινίζεται επακριβώς, [οι εργοδότες] τους απολύουν...» (Συν 8).

Ενώ, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στον αποκλεισμό από την πρόσβαση στην υγεία, ακόμα και σε περιπτώσεις έκτακτες, όπως αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενες Συν 5 και Συν 6. Ενδεικτικά παρατίθεται το εξής απόσπασμα:

«Εεεμμ ναι, βλέπουμε ότι τελικά, για παράδειγμα ο ΠΑΥΥΠΑ [...] σταματάει, λήγει, δεν λειτουργεί, άρα δεν μπορεί να έχει πρόσβαση σε υγεία, σε φαρμακευτική αγωγή... και αν υπάρχουν ας πούμε χειρουργεία που πρέπει να γίνουν και έκτακτες εξετάσεις, εεε είναι στη διακριτική, ας πούμε, ευχέρεια, στον γιατρό που θα εξετάσει αν θα δεχτεί το περιστατικό, χωρίς χρήματα, ναι και το έχουμε δει αυτό και σε έγκυες γυναίκες, που ζητούσαν τελικά χρήματα γιατί, εμμ για όλη τη διαδικασία, μετά την κύηση...εεε που δεν έχει καθόλου έγγραφα κάποιος» (Συν 6).

Όλα τα παραπάνω, σχετίζονται με την περιορισμένη δυνατότητα ένταξης των ατόμων «χωρίς χαρτιά» στην κοινωνία υποδοχής, όπως αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενες Συν 4, και Συν 8,

« [...] να μην είναι απλά άνθρωποι χωρίς υπόσταση χωρίς χαρτιά και να προσπαθούν να ζήσουν απλώς σε μια χώρα χωρίς να έχουν τίποτα ουσιαστικά, γιατί υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι και σε μας στην Ελλάδα που είναι πάρα πολλά χρόνια εδώ και δεν έχουν καθόλου χαρτιά, επειδή δεν είναι από κάποια εμπόλεμη ζώνη [...]» (Συν 4)

« [...] ένας άνθρωπος έχει έρθει εδώ και τελικά μπορεί να του δώσουν ποτέ άσυλο, που σημαίνει ότι πρέπει να επιστρέψει, μπαίνει στη διαδικασία όλης της γραφειοκρατίας, μέχρι να φτάσει τρίτο βαθμό [εννοεί η υπόθεση του] και να είναι το τελειωτικό...δε βοηθάει στο να ενταχθεί, στη συμπερίληψη, δηλαδή, μιας χώρας, καθόλου...και το ίδιο το άτομο δεν το βοηθάει, που σημαίνει ότι κάνει κακό στο σύνολο όλο αυτό» (Συν 8).

Ενώ, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η άποψη της συμμετέχουσας Συν 5, που αναφέρεται στη ματαιότητα των πολιτικών/στρατηγικών ένταξης, όταν ένα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες:

«Δεν μπορείς να κάνεις [αναφέρεται στο Υπουργείο], δεν μπορείς να έχεις ενταξιακά προγράμματα, δεν μπορείς να μιλάς για ένταξη, όταν απορρίπτεις το 90% των ανθρώπων. Γιατί

αντικειμενικά χωρίς χαρτιά δεν μπορείς να τους εντάξεις κάπου. Εεε ναι όταν μιλάμε για ενταξιακή πολιτική, σημαίνει ότι έχεις προβλέψει αυτοί οι άνθρωποι κάπως να ενταχθούν στην κοινωνία. Αυτοί οι άνθρωποι για να ενταχθούν στην κοινωνία πρέπει να τους δώσεις πρόσβαση στην κοινωνία. Αν δεν τους δώσεις πρόσβαση, δεν μπορούν να ενταχθούν.» (Συν 5).

Ακόμη, όμως, και στις περιπτώσεις που οι άνθρωποι αναγνωρίζονται, και όπως αναφέρει η Συν 2:

«[μπορεί κάποιος που αναγνωρίζεται] να είναι ήσυχος ότι έχει τα χαρτιά του εδώ τακτοποιημένα, και δεν είναι σε μια μόνιμη αναμονή, σε ένα μόνιμο άγχος»,

δηλαδή, μπορεί να αποβάλλουν έναν βασικό παράγοντα που προκαλεί άγχος και στρες, το γεγονός αυτό δε συνεπάγεται την ουσιαστική πρόσβαση σε υπηρεσίες (Συν 4 και Συν 7):

«[...]γιατί πολλοί από αυτούς, αναγνωρίζονται [ως πρόσφυγες] εδώ, έχουν χαρτιά, και απλά έχουν κάποια χαρτιά, αυτό, δηλαδή έχουν κάποια πρόσβαση στην υγεία κτλ, αλλά από εκεί και πέρα είναι πάρα πολύ δύσκολα, η ζωή τους εδώ...η καθημερινότητά τους εδώ είναι πάρα πάρα πολύ δύσκολη» (Συν 4).

Όπως αναφέρεται και σε έκθεση του ΕΣΠ, νομοθετικά υπάρχει η κατοχύρωση του δικαιώματος περί ίσης πρόσβασης των αναγνωρισμένων προσφύγων σε παροχές του κοινωνικού κράτος, όμως στην πραγματικότητα γραφειοκρατικοί παράγοντες εμποδίζουν την απόλαυση των δικαιωμάτων των ατόμων, και οδηγούν στον αποκλεισμό τους από υπηρεσίες (ΕΣΠ, 2022α).

Η περιορισμένη πρόσβαση όμως των προσφύγων, γενικότερα αποτελεί πρόβλημα που οι συνεντευξιαζόμενοι/ες αναφέρουν συχνά. Αυτή μπορεί να αφορά τους τομείς της υγείας, της εργασίας, διάφορα ενταξιακά προγράμματα, και διάφορες εξειδικευμένες δομές. Ως βασικές αιτίες που εμποδίζουν την πρόσβαση οι συνεντευξιαζόμενοι/ες αναφέρουν την έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας (Συν 2, Συν 4, Συν 8) και την έλλειψη διερμηνέων στις υπηρεσίες (Συν 4, Συν 6, Συν 7). Ενδεικτικά:

«[...] Δηλαδή πόσοι άνθρωποι για παράδειγμα, σε κάποια ενταξιακά προγράμματα που θέλανε να μουν, πόσοι άνθρωποι μπορούν να τα καταφέρουν, χωρίς να μιλάνε τη γλώσσα, που είναι το βασικό στοιχείο, ώστε να ενοικιάσουν ένα σπίτι μόνοι τους» (Συν 4)

«[Δεν υπάρχει εργασιακή απορρόφηση], γιατί δεν έχουν οι περισσότεροι ελληνικά» (Συν 8)

«Ένα απλό παράδειγμα. Έχουμε ένα περιστατικό το οποίο μπορεί να είναι μια οικογένεια, ένα παιδάκι, το οποίο μπορεί να έχει θέματα, είτε μαθησιακές δυσκολίες, όλα αυτά, πού θα το παραπέμψεις; Και να το παραπέμψεις σε Κ.Ε.Σ.Υ [νυν ΚΕΛΑΣΥ], ή οτιδήποτε, δεν έχουν διερμηνείς» (Συν 4)

«[...] , ας πούμε, στην υγεία, δεν μπορεί να πάει σε ένα νοσοκομείο να εξυπηρετηθεί, γιατί δεν έχει διερμηνέα, και ο γιατρός δεν δέχεται να μιλήσει αγγλικά» (Συν 7).

Όπως επισημαίνεται, άλλωστε, και από τους Kohlenberger et al. (2019), τα γλωσσικά εμπόδια, που συνδέονται με την έλλειψη διερμηνέων, αποτελούν βασικό θεσμικό παράγοντα που περιορίζει την πρόσβαση των προσφύγων σε υπηρεσίες υγείας, με αποτέλεσμα πολλοί/ές από αυτούς/ές να αποφεύγουν τη πρωτοβάθμια, προληπτική φροντίδα.

Παράλληλα, κάποιοι/ες ερωτώμενοι/ες κάνουν λόγο για δυσκολία πρόσβασης λόγω έλλειψης δικαιολογητικών (Συν 5), περιορισμένης εξοικείωσης των ατόμων με τις απαιτούμενες διαδικασίες πρόσβασης π.χ. στην υγεία (Συν 6), της ελλιπούς εξειδίκευσης σε κρατικές δομές (Συν 7), και νομικών περιορισμών (Συν 8):

«[...] και έχουμε και αρκετά ζητήματα που έχουν να κάνουν με την υγεία, αυτό πιο πολύ πιστεύω έχει να κάνει πιο πολύ με το ότι δεν είναι και ο πληθυσμός εξοικειωμένος με το πώς να το κάνει [να προγραμματίζει ραντεβού]...με τη γλώσσα κυρίως θα έλεγα, και με την τεχνολογία, το τηλέφωνο ας πούμε» (Συν 6)

«πρέπει να περάσουν 6 μήνες[αναφέρεται στο νόμο που ίσχυε πριν τον 5078/2023] από την αίτηση που έκανες στην Ελλάδα για άσυλο, για να μπορέσεις να εργαστείς, δεν υπάρχει πιο τραγικό πράγμα από αυτό {με έμφαση}» (Συν 8).

Ακόμα, σημαντικό πρόβλημα που αναφέρουν σχεδόν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, και επιβεβαιώνει την υφιστάμενη βιβλιογραφία, είναι η στέγαση των προσφύγων, κατά βάση αιτούντων/ουσών άσυλο, στα camps, στα οποία οι συνθήκες περιγράφονται ως «άθλιες» (Συν 7), «μη βιώσιμες» (Συν 6) και «μη αξιοπρεπείς» (Συν 2). Προβλήματα όπως η τοποθέτηση των δομών σε δύσβατα μέρη, απομακρυσμένα από την κοινότητα (Συν 2 και Συν 4), ο μεγάλος αριθμός των φιλοξενούμενων, τους/τις οποίους/ες αδυνατεί να εξυπηρετήσει το περιορισμένο προσωπικό που στελεχώνει τις υπηρεσίες εντός camps (Συν 5), οι «απειροελάχιστες» παροχές εντός των δομών (Συν 8), η καθυστέρηση στην παροχή της οικονομικής ενίσχυσης (Συν 6 και Συν 7), και η διαμονή των ανθρώπων σε σκηνές και κοντέινερ (Συν 7), δημιουργούν μια

αίσθηση «ασυλοποίησης», όπως αναφέρει ο Συν 1, που θυμίζει «στρατόπεδα συγκέντρωσης» (Συν 2). Δύο ενδεικτικά παραδείγματα περιγράφονται από τις Συν 4 και Συν 8:

«[...]Δηλαδή στη Σάμο για παράδειγμα, το περασμένο διάστημα είχαμε πάρα πολύ κόσμο, φτάσαμε τους 5.500, το capacity [χωρητικότητα] που έχει το camp εκεί για την υποδοχή είναι 3.000. Νερό δεν έχουν, εκεί που χτίσανε το camp, δεν έχει νερό, και οι άνθρωποι έχουν νερό μόνο μια φορά την ημέρα και πέφτει σταγόνα, πώς θα κάνουν μπάνιο; Είχανε ψώρα, άλλα δερματικά, είχανε θέματα...Δηλαδή όλα αυτά έπρεπε να τα είχανε σκεφτεί πριν [η Κυβέρνηση]. Κάνεις ένα camp που είναι αρκετά απομακρυσμένο από το Βαθύ, σε μια περιοχή που δεν έχει νερό [με απορία], που αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό.[...] Δηλαδή σκέφτονται λύσεις απλά για να γίνουν, και ήσυχα να τους βάλεις κάπου που να είναι δυσπρόσιτα, να είναι κάπου περιορισμένοι, να είναι όλα μέσα, το ένα και το άλλο, να είναι όλες οι υπηρεσίες μέσα, και από εκεί και πέρα δεν κοιτάνε άλλα θέματα που είναι πολύ σοβαρά, όπως είναι το θέμα του νερού για μένα είναι το πιο πρωτεύον, ό,τι υπηρεσία και να φτιάξεις, το νερό είναι ένα βασικό αγαθό.» (Συν 4)

«[Στα camps] πχ Wi-Fi, δεν έχουν. Είναι δηλαδή άνθρωποι που έρχονται για την εργασιακή συμβουλευτική, και λέμε «Πρέπει να κάνεις μαθήματα ελληνικών. Δεν μπορείς να μπεις μόνο με τα γαλλικά. Η αγγλικών στην τελική, αν είναι πιο εύκολο για σένα. Πού μένεις;» «Στη Ριτσώνα, δεν μπορώ να έρχομαι στα μαθήματα.» «Κανένα πρόβλημα έχουμε online.» «Δεν έχουμε Wi-Fi στο camp, γιατί δεν φτάνει το Wi-Fi για όλα τα άτομα, και πέφτει συνέχεια». Τι θα τον κάνεις αυτόν τον άνθρωπο; Ούτε δική του ατομική ευθύνη είναι, αυτός προσπαθεί, ούτε των οργανώσεων είναι, είναι καθαρά κρατική.» (Συν 8).

Όπως διαπιστώνεται από τα παραπάνω παραδείγματα, αλλά και από τους/τις περισσότερους/ες συνεντευξιαζόμενους/ες, το κράτος αποτελεί τον κύριο παράγοντα που δημιουργεί ή συντηρεί τα υφιστάμενα προβλήματα εντός των camps. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δημιουργεί το γεγονός ότι οι ως άνω δομές αποτελούν τη μόνη επιλογή στέγασης για ενήλικα άτομα και οικογένειες προσφυγικού προφίλ που παρέχεται από το κράτος, δεδομένου του τερματισμού του προγράμματος ΕΣΤΙΑ, αλλά και τις διακυμάνσεις στη λειτουργία του προγράμματος HELIOS (RSA, 2024). Παράλληλα, όπως αναφέρουν τρεις συνεντευξιαζόμενες (Συν 2, Συν 5, Συν 6), πλέον τα camps είναι «γεμάτα», οπότε και δεν δέχονται καινούριους/ες διαμένοντες/ουσες, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο αριθμός των ανθρώπων που εκτίθενται σε συνθήκες αστεγίας:

«[...]δηλαδή όταν βλέπεις από τους 50 ανθρώπους που μπορεί να βλέπεις κάθε μέρα, έρχονται οι 40 και σου λένε δεν έχω που αν μείνω, και κοιμάμαι στο πεζοδρόμιο, και δεν έχεις να του πεις κάτι...γιατί αυτή τη στιγμή, και αιτών να είσαι, άμα κάνεις αίτημα στέγασης για camp, τα camp θα σου πουν ότι είμαστε όλοι γεμάτοι, οπότε δεν έχεις κάτι να τον κάνεις αυτόν τον άνθρωπο [...]» (Συν 5).

Γενικότερα, όμως, σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων/ουσών η δυσκολία εξασφάλισης αξιοπρεπούς στέγασης, αποτελεί σημαντική πρόκληση για τα άτομα, και τους/τις επαγγελματίες όμως, ιδιαίτερα μετά το κλείσιμο του προγράμματος ΕΣΤΙΑ. Οι συνεντευξιαζόμενοι/ες σε σχετική ερώτηση διατυπώνουν την άποψη ότι το εν λόγω πρόγραμμα μπορεί να είχε προβλήματα και μια «προχειρότητα» (Συν 2) στη λειτουργία του, όμως αποτέλεσε την πρώτη, και ίσως τη μόνη προσπάθεια, ανταπόκρισης των ατόμων στη βασική ανάγκη της στέγης (Συν 6, Συν 7):

«[...]παράδειγμα χαρακτηριστικό με το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ π.χ, που το θεωρούσαμε ότι είναι το πρόγραμμα εεε ένα πολύ βασικό, μάλλον, πρόγραμμα για τη στέγαση των προσφύγων, αιτούντων άσυλο, εμμ το οποίο εντάζει είχε πάρα πολλές αστοχίες, αλλά κάλυπτε, ας πούμε, τη βασική ανάγκη της στέγης» (Συν 6).

Έτσι, το κλείσιμο του προγράμματος, οδήγησε πολλούς/ές από τους/τις διαμένοντες/ουσες στην επιστροφή τους στις δομές φιλοξενίας, γεγονός που ο Συν 7 χαρακτηρίζει με τη φράση «εμπρός πίσω», λόγω της αναστολής στη διαδικασία ένταξης που διένυαν τα άτομα. Σε συνδυασμό με το ΕΣΤΙΑ, τα τελευταία χρόνια όπως δηλώνουν οι συνεντευξιαζόμενες Συν 2, Συν 3, Συν 5 και Συν 6, εντοπίζονται μεγάλες δυσκολίες στην εξασφάλιση στέγασης, λόγω των προγραμμάτων που τερματίστηκαν, αλλά ακόμα και εξαιτίας του σφραγίσματος πολλών καταλήψεων, που συχνά αποτελούσαν την «επείγουσα λύση» (Συν 2) για τη στέγαση των ατόμων. Ενδεικτικά παρατίθενται τα εξής αποσπάσματα:

«Εεε πολύ μεγάλη ανάγκη με τη στέγαση. Εεεμμ εκεί συναντούμε και τις μεγαλύτερες δυσκολίες» (Συν 6)

«Δηλαδή νούμερο ένα [ζήτημα] είναι η στέγαση, και έχεις ένα ΕΣΤΙΑ το οποίο έχει κλείσει, έχεις ένα ΗΛΙΟΣ που κλείνει, και έχεις μερικούς ξενώνες, δεν πας πουθενά» (Συν 3)

«Ακόμα και το ότι έχουν κλείσει[...] , και οι καταλήψεις που πολλές φορές ήτανε μια πολύ επείγουσα λύση σε ανθρώπους που...από το να μένουν στον δρόμο...ναι είναι πρόβλημα αυτήν

την περίοδο έχουνε κλείσει πάρα πολλά, αυτήν την περίοδο δεν υπάρχουν προγράμματα, έχουνε κλείσει πάρα πολλοί ξενώνες πάρα πολλά προγράμματα [...] δηλαδή έχουμε φτάσει σε ένα σημείο που όχι έχουν κλείσει οι ξενώνες, δεν το συζητώ αυτό, έχουνε κλείσει ξενώνες για ΛΟΑΤΚΙ άτομα, για έμφυλη βία, για γυναίκες με μωρά, για γυναίκες μόνες πιο ευάλωτες, για γυναίκες κακοποιημένες, έχουν κλείσει τα πάντα, έχουν κλείσει τα πάντα» (Συν 2).

Εκτός όμως από τις περιορισμένες επιλογές στέγασης, σχεδόν το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων αναφέρεται στη ευρύτερη δυσκολία κάλυψης των αναγκών των ατόμων και της εύρεσης διαθέσιμων παροχών είτε από κρατικούς φορείς και προγράμματα, είτε από οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, με ιδιαίτερη έμφαση στα τελευταία χρόνια:

«[...]όσο περνάνε τα χρόνια βλέπουμε να υπάρχουν πιο πολλές δυσκολίες στο πώς ο πληθυσμός θα προσεγγίσει υπηρεσίες και ότι αυτό, εξαφανίζονται μέρα με τη μέρα υπηρεσίες, μαθαίνουμε ότι κλείνουν προγράμματα» (Συν 6)

«[...]βλέπουμε ότι δεν μπορούμε να παραπέμψουμε τα περιστατικά, δεν υπάρχουν υπηρεσίες να παραπέμψουμε[...]» (Συν 7).

Η διαπίστωση αυτή οφείλεται στη μείωση των χρηματοδοτήσεων/πόρων (Συν 1, Συν 2 και Συν 3) και στο κλείσιμο προγραμμάτων/οργανώσεων (Συν 1, Συν 2, Συν 5, Συν 6 και Συν 7). Ενδεικτικά:

«[...] δηλαδή κόβονται από παντού οι χρηματοδοτήσεις, κόβονται τα προγράμματα και από ΜΚΟ, αλλά και απ'το Κράτος» (Συν 1)

«[...]έχουνε κλείσει πάρα πολλές δομές, έχουνε κλείσει πάρα πολλά προγράμματα, και εμείς έχουμε κλείσει πάρα πολλά προγράμματα σαν φορέας που είχαμε το 2016-17 για παράδειγμα που ήταν για ενίσχυση και ένταξη των προσφύγων και των μεταναστών, και έχουνε κλείσει πάρα πολλές οργανώσεις και άλλα πολλά προγράμματα στην κοινότητα που σημαίνει ότι έχουν μειωθεί και οι υπηρεσίες για τους ανθρώπους» (Συν 2).

Ενώ ακόμα, σύμφωνα με τη Συν 8, τα όσα παρέχονται από το κράτος δεν καλύπτουν τις ανάγκες των ατόμων σε ικανοποιητικό βαθμό, με αποτέλεσμα οι ΜΚΟ να καλούνται να αναλάβουν τον ρόλο της ανταπόκρισης στις βασικές βιοποριστικές ανάγκες των προσφύγων, γεγονός που έρχεται σε αντιδιαστολή με τον υποστηρικτικό για το κράτος ρόλος που οφείλουν να
επιτελούν:

«Γιατί ο ρόλος των οργανώσεων, δεν θα έπρεπε να παρέχουν τα βασικά, θα έπρεπε να είναι υποστηρικτικοί για τα περαιτέρω, για το plus, όχι για το κεντρικό» (Συν 8).

Βέβαια, εκτός από τα ζητήματα που σχετίζονται αμιγώς με τον προσφυγικό/μεταναστευτικό πληθυσμό, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες κάνουν λόγο και για τα ευρύτερα προβλήματα που εντοπίζουν στο ελληνικό κράτος, τα οποία επηρεάζουν συνολικά τον πληθυσμό όσων διαμένουν στη χώρα. Για παράδειγμα, προβλήματα στο σύστημα υγείας (Συν 4 και Συν 7) και σε ζητήματα που αφορούν την έμφυλη/ενδοοικογενειακή βία (Συν 5):

«[...]όταν όλο το σύστημα δεν λειτουργεί, σκέψου ότι μετά όλοι αυτοί οι παράγοντες, γιατί, πώς να το πω, έχεις τον άνθρωπο που είναι πρόσφυγας, που στην τελική άνθρωπος είναι, έχει την προσφυγική ιδιότητα που σημαίνει πάρα πολλά, δεν ξέρει την γλώσσα, δεν ξέρει το σύστημα, δεν ξέρει που να πάει, που να απευθυνθεί, δεν ξέρει πώς να βγάλει τα χαρτιά [...]» (Συν 7)

«[...]Το σύστημα υγείας στην Ελλάδα γενικά τα τελευταία χρόνια δυσκολεύεται πολύ να ανταπεξέλθει ακόμα και στον ελληνικό πληθυσμό, πόσο μάλλον όταν έρχεται πληθυσμός που κι αυτός έχει ανάγκες, μπορεί να έχει κάποιο πρόβλημα υγείας» (Συν 4)

«[...]Οπότε δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη ούτε σε αυτό το κομμάτι όπως καταλαβαίνεις, ανεξάρτητα από το αν είναι προσφυγικό/μεταναστευτικό, ή αν είναι ομογενούς, όσον αφορά το θέμα της κακοποίησης» (Συν 5).

Όλα τα παραπάνω προβλήματα της μεταναστευτικής πολιτικής, φέρουν σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο σε πολλούς τομείς της ζωής των προσφύγων, όπως συμφωνούν όλοι/ες οι συνεντευξιαζόμενοι/ες.

Ενδεικτικά:

«οι άνθρωποι σίγουρα επηρεάζονται ως προς την καθημερινότητά τους, τα δικαιώματά τους, ως προς την εργασία, ως προς τα ένα εκατομμύριο πράγματα, δηλαδή από την εκπαίδευσή τους, αν θα δουλέψουν μαύρα ή όχι.» (Συν 3).

Επιπλέον, η μεταναστευτική πολιτική με τη λογική του «σφραγίσματος των ασφαλών δρόμων» για τα άτομα, οδηγούν στην επιλογή πιο επικίνδυνων διαδρομών με αποτέλεσμα τα ναυάγια όπως αυτό στα ανοιχτά της Πύλου, αλλά και σε μια γενικότερη αλλαγή των προορισμών που διαλέγουν τα άτομα, όπως αναφέρει ο Συν 1:

«[...]Εε οπότε ένας τεράστιος όγκος ανθρώπων που φυσιολογικά θα μετακινούταν στην Ευρώπη, πάει στην Ουγκάντα για παράδειγμα ή σε ειρηνικές χώρες της Αφρικής αυτή τη στιγμή και δεν

μεταφέρεται προς την Ελλάδα, ή την Ιταλία για παράδειγμα ή τις πρώτες χώρες υποδοχής εεεμμ προς την Ευρώπη, και θεωρώ ότι είναι ένα αποτέλεσμα καθαρά της κυβερνητικής μεταναστευτικής πολιτικής» (Συν 1).

Το κλείσιμο πολλών προγραμμάτων, όπως αναφέρθηκε, αλλά και πολλά κενά στο σύστημα, οδηγούν σε περιορισμένη κάλυψη των αναγκών των ατόμων (Συν 2) που μπορεί να μένουν και τελείως «απλαιοί», ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που απαιτούνται πιο εξειδικευμένες υπηρεσίες (Συν 4):

«[...]είναι ένας κύριος που είναι πρόσφυγας από Ιράν, ο οποίος έχει θέμα με το αλκοόλ, δεν μπορεί να πάει στους Ανώνυμους Αλκοολικούς, γιατί δεν είναι Έλληνας, δεν μπορεί να πάει στο ΚΕΘΕΑ MOSAIC, δεν τον δέχονται εκεί γιατί ασχολούνται με την πρόληψη, οπότε αυτός ο άνθρωπος παραμένει χωρίς να έχει παρέμβαση, και χωρίς να έχει βοήθεια/υποστήριξη σε αυτό το κομμάτι.» (Συν 4).

Τα λάθη του συστήματος όπως το παράδειγμα που αναφέρει η Συν 3: «[...]σαφέστατα επηρεάζει το καθημερινό, όταν θα έχεις αυτόν τον άνθρωπο που θα δυσκολευτεί γιατί το σύστημα του έχει κάνει λάθος μεταξύ ΑΦΜ και ΑΜΚΑ, και δεν είναι δικό του λάθος, και το σιτιδήποτε...το ότι έχουν κάνει λάθος στην Υπηρεσία Ασύλου το όνομά του, τρέχει» (Συν 3),

αλλά και οι αποφάσεις που λαμβάνονται, φαίνεται να δυσκολεύουν τη ζωή των ατόμων (Συν 3 και Συν 7). Ενδεικτικό παράδειγμα που ίσχυε μέχρι και τον Δεκέμβριο του 2023 όταν και άλλαξε η νομοθεσία, αποτελεί η μη πρόσβαση στην εργασία, για τους αιτούντες άσυλο τους έξι πρώτους μήνες μετά την κατάθεση του αιτήματός ασύλου τους²¹, που όπως περιγράφει και η Συν 8 τους οδηγεί στην παράνομη εργασία, στην οποία ελλοχεύουν κίνδυνοι εκμετάλλευσης:

«[...]και μέχρι να πάρουν...να περάσουν οι 6 μήνες, απευθύνονται στην παράνομη εργασία...[...] Οι Αφρικανές είναι το Νο1 στόχος για trafficking, εκμετάλλευση, κλπ, οπότε και το να μην τους δίνεις το δικαίωμα να εργαστούν, εντάξει, είναι σα να τις στέλνεις στην πορνεία και με τις ευχές σου.» (Συν 8).

Αυτά δημιουργούν ένα «ντόμινο προβλημάτων», όπως αναφέρει και η Συν 3, το οποίο σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι άνθρωποι που φτάνουν στην Ελλάδα, συνήθως δεν επιθυμούν να μείνουν (Συν 1, Συν 3, Συν 5), καταλήγουν στην αναστολή στη διαδικασία της ένταξης, με

²¹ Με τον Ν.5078/2023, μη πρόσβαση τους πρώτους δύο μήνες από την κατάθεση του αιτήματος ασύλου

αποτέλεσμα τα άτομα να αποκλείονται κοινωνικά, να αναλαμβάνουν τον ρόλο του «outsider» (Συν 8), και πιθανόν να προβαίνουν σε παραβατικές συμπεριφορές. Όπως αναφέρει η Συν 5:

«[...]Αλλά είσαι αντικειμενικά μια χώρα πέρασμα, δεν μπορεί να μην προβλέπεις, ειδικά τώρα με όσα έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια, σε διάφορες χώρες, εεεε ότι αυτούς τους ανθρώπους εάν δεν θες να προβούν σε μια παραβατική συμπεριφορά ή να βρουν άλλους τρόπους για να επιβιώσουν, δεν γίνεται να μην προβλέψει ότι κάπου θα τους εντάξεις στην κοινωνία στην οποία τους “καλωσορίζεις”» (Συν 5).

Εκτός όμως από τα ίδια τα άτομα, σημαντικός είναι ο αντίκτυπος και στην κοινωνία, όπως αναφέρουν όλοι/ες οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, και την οικονομία της. Για παράδειγμα, ο περιορισμός της πρόσβασης των ατόμων στη νόμιμη απασχόληση επηρεάζει τους/τις επιχειρηματίες, των οποίων οι επιχειρήσεις κινδυνεύουν να κλείσουν, δεδομένης της έλλειψης εργατικών χεριών σε θέσεις που θα μπορούσαν να καλυφθούν από πρόσφυγες και μετανάστες/ριες (Συν 1), αλλά και γενικότερα την κοινωνία αφού άτομα με δυναμικές και προσόντα δεν αξιοποιούνται (Συν 8):

«[...]Όταν έχεις ανθρώπους οι οποίοι δεν αξιοποιούν στο full το δυναμικό τους, πρώτα από όλα, η κοινωνία χάνει από αυτό, μπορεί να έχεις εκεί πέρα έξω από επιστήμονες μέχρι υδραυλικούς, τέλειους, και τους έχεις να κάθονται και αναμένουνε[...]» (Συν 8).

Όπως αποδεικνύεται και από έρευνα του ΟΟΣΑ²² (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2022), η μετανάστευση, δεν φέρει σημαντικά οφέλη μόνο στην εθνική οικονομία μιας χώρας, αλλά και στην οικονομία των τοπικών κοινοτήτων. Βάσει της έρευνας, αναδείχθηκε η θετική συμβολή της μετανάστευσης στο κατά κεφαλήν εισόδημα στις πιο φτωχές περιοχές μιας χώρας, σε ποσοστό 0,36%, γεγονός που μπορεί να βοηθήσει στη σύγκλιση των εισοδημάτων στο σύνολο της χώρας.

Αυτό σχετίζεται με την άποψη του Συν 7, σύμφωνα με τον οποίο η μη ενταξιακή μεταναστευτική πολιτική και η τοποθέτηση των ατόμων εκτός των τοπικών κοινοτήτων φέρει αντίκτυπο στις τελευταίες αφού τα άτομα δεν επενδύουν οικονομικά, αλλά και κοινωνικά σε αυτές. Τέλος, όπως αναφέρουν οι Συν 3 και Συν 4, η στασιμότητα της μεταναστευτικής πολιτικής και η αδιαφορία για ένταξη των ατόμων που φτάνουν στην Ελλάδα, έχει οδηγήσει

²² Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

στην εξάντληση των τοπικών κοινωνιών, με αποτέλεσμα τη μείωση του αισθήματος αλληλεγγύης και την εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών:

«Όταν άρχιζε όλο αυτό [από το 2016 και έπειτα] και κούραζε κάπως πολύ, βλέπαμε ότι δεν υπήρχε τόσο μεγάλη βοήθεια από το κράτος, εε άρχιζε και μειωνόταν λιγάκι όλο αυτό [η αλληλεγγύη εννοεί]» (Συν 4)

«[...]Η κοινότητα, γενικά η κοινωνία ότι μπορεί να μην αντέχει κύμα προσφύγων και μεταναστών και να βλέπεις ακραίες συμπεριφορές ρατσισμού [...]» (Συν 3).

Αναφορικά με τους λόγους χάραξης της υφιστάμενης μεταναστευτικής πολιτικής, όπως διαφαίνεται, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι/ες δημιουργούν τη σύνδεση με το πολιτικό σύστημα, είτε αυτό αφορά την Ε.Ε., είτε και το ελληνικό κράτος. Οι συμμετέχοντες/ουσες αναφέρονται σε «πολιτικές σκοπιμότητες», «πελατειακούς λόγους» (Συν 1), αλλά κυρίως στην ιδεολογία του κυβερνώντος κόμματος, η οποία μπορεί άλλοτε να τείνει, σε πολιτικές βάσει των δικαιωμάτων των προσφύγων, και άλλοτε να ταυτίζεται περισσότερο με πολιτικές εθνικιστικές. Ενδεικτικά:

«Εντάξει, θεωρώ ότι έχει να κάνει καθαρά με το πολιτικό υπόβαθρο και την ιδεολογία ενός κράτους, ενός πολιτικού κόμματος...δεν είναι φιλικά προσκείμενη σε αλλοεθνείς γενικά, αυτή είναι η δική μου η άποψη[...]» (Συν 3)

«[...]έχει πάει λίγο η κατάσταση στην Ελλάδα σε πιο εθνικιστικά...ότι εγώ προστατεύω την πατρίδα μου, εγώ ο Κυβερνών προστατεύω την πατρίδα μου με το να μην αφήνω τους κακούς μετανάστες και πρόσφυγες να μπουν στην Ελλάδα[...]» (Συν 2)

«[...]εντάξει θεωρώ ότι έχει να κάνει πάρα πολύ και με την πολιτική που εφαρμόζεται, γενικότερα, στη χώρα, σε επίπεδο Ελλάδας, ας το πούμε, με τη συγκεκριμένη κυβέρνηση, με τις συγκεκριμένες απόψεις, εε ιδεολογία, ιστορία[...]» (Συν 6).

Όπως υποστηρίζουν οι Kleibl & Xypolytas (2022, σ. 296), η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική τείνει να προσεγγίζει έναν πιο «αυταρχικό» χαρακτήρα, ικανοποιώντας τα ακροδεξιά τμήματα της κοινωνίας, και επιβάλλοντας πρακτικές ελέγχου και περιορισμού της μετανάστευσης. Την ίδια άποψη εκφράζουν και κάποιες από τις συνεντευξιαζόμενες (Συν 2, Συν 4 και Συν 6), οι οποίες συνδέουν την εθνική μεταναστευτική πολιτική με την αντίστοιχη

ευρωπαϊκή, και την γενικότερη άνθιση της εθνικιστικής/ξеноφοβικής ιδεολογίας και την άνοδο της Ακροδεξιάς:

«Θεωρώ ότι γενικότερα είναι θέμα και της Ε.Ε. ...εεε για τον τρόπο που χαράσσεται η πολιτική, γιατί κι εμείς μέρος της είμαστε ουσιαστικά. Θεωρώ πως δυστυχώς δεν έχουν άξονα τον άνθρωπο, και αυτό θα έπρεπε να είναι το πρωτεύον. Έχουν άξονα, έχουν γνώμονα ότι η κάθε χώρα πρέπει να προστατέψει τα σύνορά της, δεν θέλει να έχει προβλήματα, και όλα με αυτή τη λογική γίνονται, δυστυχώς, οποιαδήποτε μεταναστευτική πολιτική.» (Συν 4)

«[...]θεωρώ ότι παγκοσμίως και ευρωπαϊκά έχουμε λίγο μια πιο κλειστή...έχουμε λίγο προσεγγίσει τα πιο εθνικιστικά και ναι, ας το πω εθνικιστικά [πρότυπα]. [...] έχουμε πάει λίγο σε πιο εθνικιστικά μονοπάτια, και θεωρώ και πανευρωπαϊκά και δυστυχώς και εδώ στην Ελλάδα» (Συν 2).

Παράλληλα, οι πολιτικές αυτές σχετίζονται και με την ξеноφοβική στάση ενός μέρους της κοινωνίας, όπως αναφέρουν οι Συν 2, Συν 3 και Συν 5:

«Και θεωρώ ότι η ρατσιστική μας συμπεριφορά όσο πάει και ανθίζει.» (Συν 5)

«[...]έχουμε δει ακραίες συμπεριφορές ρατσιστικής βίας, δηλαδή θεωρώ ότι στην κοινωνία αυτοί που είναι λίγο κάπως «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια» ενδεχομένως να καλύπτονται από αυτή την πολιτική «Μας παίρνουν τα λεφτά. Αυτοί παίρνουν λεφτά του Κράτους.», δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο, οπότε σχηματίζεται μια κακή κοινωνική αντίληψη για το κομμάτι το προσφυγικό/μεταναστευτικό» (Συν 3).

Βέβαια, όπως υποστηρίζει η Συν 2, στην πραγματικότητα η στάση αυτή της κοινωνίας, δεν αποτελεί πραγματική ανάγκη, αλλά ενισχύεται από το πολιτικό σύστημα, και εκμεταλλεύεται τον φόβο των ανθρώπων ώστε να επιβάλλει αποτρεπτικές και εθνικιστικές πολιτικές, και να αποπροσανατολίζει την κοινωνία από την επίρριψη ευθυνών στο κράτος (Συν 3):

«[...]Εμμ θεωρώ ότι κάπως συνδυάζονται ότι η κοινωνία μερικές φορές αντιδράει γιατί δεν γνωρίζει εεε αλλά και ότι η εκάστοτε λίγο πιο εθνικιστική στάση της κυβέρνησης, πάει να κουμπώσει με μια ανάγκη της κοινωνίας που δε νομίζω ότι είναι πραγματική ανάγκη, δηλαδή κάπως κατασκευάζει αυτήν την ανάγκη, παίρνει αυτήν την ανάγκη της κοινωνίας που κάποιες φορές λέει «Α δεν τους θέλουμε», δεν ενημερώνει, δεν κάνει προγράμματα ένταξης[...], και στην ουσία εκμεταλλεύεται έναν φόβο που είναι τελείως άστοχος αν τον εξηγήσει κάποιον, γιατί στο

τέλος οι άνθρωποι που φοβούνται, βοηθάνε κιόλας...έχουμε αυτό το παράδοξο στην Ελλάδα, εεε για να επιβάλλουμε πολιτικές εθνικιστικές κάπως, πιο πολύ κλειστές και εθνικιστικές.» (Συν 2)

«[...]πολώνεις [εννοεί την κυβέρνηση] τον κόσμο, δημιουργείς ένα πρόβλημα ότι αυτοί είναι το πρόβλημα, δεν είναι η πολιτική σου που φταίει, είναι ο πρόσφυγας ή ο μετανάστης ο Μπαγκλεντεσιανός που δουλεύει στα χωράφια και σου τρώει τη δουλειά που εσύ δε θα πήγαινες ποτέ, [...] οπότε αυτή η υπόληψη και το εκμεταλλεύονται πολιτικά.» (Συν 3).

Όλα παραπάνω αποδεικνύουν την άποψη των συνεντευξιαζόμενων για την αντι-μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζεται στο ελληνικό κράτος, η οποία εκτός του ότι παρουσιάζει πολλά προβλήματα, τελικά έχει άμεσο αρνητικό αντίκτυπο τόσο στα άτομα που μεταναστεύουν, όσο και στην κοινωνία συνολικότερα. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η εν λόγω πολιτική, σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων/ουσών κοινωνικών λειτουργών πηγάζει από την ιδεολογία του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος, η οποία τα τελευταία χρόνια τείνει να προσανατολίζεται όλο και περισσότερο σε μια εθνικιστική και αντιπροσφυγική λογική. Όπως αναφέρουν οι Popescu & Libal (2018), οι πολιτικές μετανάστευσης φαίνεται να διαμορφώνονται περισσότερο βάσει των εθνικών πολιτικών, παρά των προτύπων του διεθνούς δικαίου και των συμβάσεων που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

4.3 Εμπειρία των κοινωνικών λειτουργών από τον ρόλο τους στο πεδίο

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, τα προβλήματα που δημιουργούνται από τη μεταναστευτική πολιτική έχουν σημαντικό αντίκτυπο στα εξυπηρετούμενα άτομα, με τα οποία συνεργάζονται οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί στο πεδίο του προσφυγικού και συνεπώς επηρεάζονται και ίδιοι/ες. Όπως αναφέρουν όλοι/ες οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, οι δυσκολίες στην παροχή υπηρεσιών και στην κάλυψη των αναγκών των ατόμων που απευθύνονται στις κοινωνικές υπηρεσίες είναι καθημερινό φαινόμενο:

«[...] καταρχάς αυτή τη στιγμή έχουμε τεράστιο θέμα με τα νομικά, με το νομικό πλαίσιο, δηλαδή είναι πάρα πολύ δύσκολο το να κάνεις finalize, να τελειώσεις όλες τις διαδικασίες που χρειάζονται για να φτάσει ο άνθρωπος να πάει να δουλέψει δηλαδή σου μπλοκάρουν τα ΑΜΚΑ, τα ΠΑΑΥΠΑ σου αργούν....να περάσει το εξάμηνο να μπορεί ο άλλος να μπει στο σύστημα του ΕΦΚΑ, να βγει το ΑΜΑ, υπάρχουν πάρα πολλά ζητήματα στο κομμάτι αυτό[...]» (Συν 1).

Όπως αναφέρουν οι Teloni et al. (2021), ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καλούνται να αναζητούν λύσεις για την κάλυψη των αναγκών των εξυπηρετούμενων, σε ένα κοινωνικό

κράτος που υπολείπεται υπηρεσιών. Όπως αναδύεται από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, οι περισσότεροι/ες κάνουν λόγο για τις δυσκολίες που βιώνουν στην καθημερινή τους εργασία, οι οποίες οφείλονται στο κλείσιμο πολλών προγραμμάτων/οργανώσεων (Συν 1, Συν 2 και Συν 6), τη μείωση των πόρων (Συν 3), και την απουσία εργαλείων (Συν 2, Συν 5):

«[...]απουσία προγραμμάτων και επί της ουσίας απουσία εργαλείων στήριξης. Είσαι ένα μαγαζί που πουλάει ρούχα, χωρίς να έχει ρούχα[...]» (Συν 1)

«Τώρα είναι αρκετά δύσκολο την τελευταία περίοδο γιατί δεν υπάρχουν προγράμματα που να υποστηρίζουν τους ανθρώπους, δηλαδή, δεν έχεις τα εργαλεία στα χέρια σου για να δώσεις λύσεις ή κατευθύνσεις, δεν υπάρχει στέγαση, οι διαδικασίες ασύλου αργούν πάρα πολύ...δηλαδή τα βασικά θέματα δεν έχουν λυθεί αυτό είναι που με δυσκολεύει στο πεδίο πολύ και με στεναχωρεί, [...]Είναι το παράδειγμα ότι, έχουν κλείσει τα πάντα και έτσι επηρεάζεται και ο δικός μου ρόλος, θεωρώ και όλων μας των κοινωνικών λειτουργών που δουλεύουν με ανθρώπους στο πεδίο. Εεε όταν κλείνουν προγράμματα, περιορίζονται και τα χέρια σου εεε σα να σου κόβουν δάχτυλα από το χέρι, κάπως έτσι είναι. [...]» (Συν 2)

«[...]οι πόροι μειώνονται μονίμως κι εσύ δεν μπορείς να κάνεις τίποτα για αυτούς τους ανθρώπους.» (Συν 3).

Σύμφωνα με την Akilova (2023), οι πρόσφυγες αλλά και οι επαγγελματίες κοινωνικοί/ές λειτουργοί έρχονται αντιμέτωποι/ες με εμπόδια τα οποία επιβάλλονται από νομοθεσίες σε διεθνές και εθνικό πλαίσιο, αλλά και από εθνικιστικά, ρατσιστικά, κ.α. συστήματα που είναι στη βάση τους δομικά. Αυτό συνάδει με την άποψη των συνεντευξιαζόμενων Συν 2, Συν 3 και Συν 5, οι οποίες αναφέρουν ότι, οι παραπάνω δυσκολίες προκύπτουν από την υφιστάμενη πολιτική και τα εμπόδια που τίθενται από το σύστημα, και λειτουργούν μη υποστηρικτικά στη δουλειά των κοινωνικών λειτουργών. Ενδεικτικά:

«Γενικά, πέρα από το σύστημα που δεν λειτουργεί υποστηρικτικά...[...] δεν μπορώ να σου πω κάτι άλλο, είναι όντως αυτό που σου χαλάει ό,τι μπορείς να κάνεις. Και από εκεί που θα μπορούσες να γυρνάς σπίτι σου χαρούμενος, με μια καλή διάθεση κάπως...τους βάζεις σε έναν δρόμο και τους βοηθάς κλπ, δεν μπορείς να το κάνει αυτό...» (Συν 5).

Σε αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2011 στην Αγγλία, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί χαρακτηρίζουν το σύστημα ως καταπιεστικό για τους/τις λήπτες/ριες υπηρεσιών,

και ως τον κύριο παράγοντα των προκλήσεων που βιώνουν οι πρόσφυγες. Ακόμα, στην ίδια έρευνα αναφέρουν ότι το σύστημα αποτελεί εμπόδιο στη δουλειά τους, περιορίζοντας τις «θετικές αλλαγές» (σ. 215) που θα μπορούσαν να κάνουν στις ζωές των εξυπηρετούμενων (Guhan & Liebling-Kalifani, 2011).

Δύο από τους/τις συνεντευξιζόμενους/ες της παρούσας εργασίας (Συν 7 και Συν 8), σημειώνουν ότι το πεδίο του προσφυγικού στη βάση του αποτελεί απαιτητικό πεδίο εργασίας λόγω πολλών δυσκολιών, αφού εκτός από τα προβλήματα που μπορεί να φέρουν οι εξυπηρετούμενοι/ες, η ιδιότητα του πρόσφυγα συνεπάγεται πολλά εμπόδια στην κάλυψη αναγκών, αφού στην ουσία ο/η κοινωνικός/ή λειτουργός καλείται να διαχειριστεί πολλαπλά πεδία ταυτόχρονα. Ενδεικτικά:

«[...]Εεε νομίζω ότι στο προσφυγικό, δεν έχεις εεε να ασχοληθείς με ένα πράγμα, δηλαδή λες θα ασχοληθώ με τις ουσίες, είναι το πλαίσιο ξέρεις ουσίες, εξαρτήσεις, ασχολείσαι με αυτό, εεε θα ασχοληθώ με την ψυχική υγεία σε ψυχιατρική κλινική, θα ασχοληθώ με αυτό, εεε παραβατικότητα, θα ασχοληθώ με την παραβατικότητα...σε αυτό τον πληθυσμό έχεις την ταυτότητα του πρόσφυγα και έχεις και όλα τα άλλα μαζί, που αυτό τι σημαίνει; Για να πάω πάλι στην αρχική κουβέντα, όταν όλο το σύστημα δεν λειτουργεί, σκέψου ότι μετά όλοι αυτοί οι παράγοντες, γιατί, πώς να το πω, έχεις τον άνθρωπο που είναι πρόσφυγας, που στην τελική άνθρωπος είναι, έχει την προσφυγική ιδιότητα που σημαίνει πάρα πολλά, δεν ξέρει την γλώσσα, δεν ξέρει το σύστημα, δεν ξέρει που να πάει, που να απευθυνθεί, δεν ξέρει πώς να βγάλει τα χαρτιά» (Συν 7).

Όλες αυτές οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες στο πεδίο, οδηγούν στη ματαίωσή τους και στην αίσθηση αδυναμίας απέναντι στη δουλειά με τα εξυπηρετούμενα άτομα, αφού δεν μπορούν να ανταποκριθούν όπως θα ήθελαν στις ανάγκες και τα αιτήματα που εκφράζουν τα άτομα. Όπως λένε κάποιοι/ες από τους/τις συνεντευξιζόμενους/ες:

«[...]η αλήθεια είναι ότι αυτά τα τελευταία χρόνια είναι τα χρόνια που αισθάνομαι πιο πολύ αδύναμος από κάθε άλλη φορά στο κομμάτι της εργασίας μου.» (Συν 1)

«Χμμ, δεν έχω να του δώσω λύση...Δεν έχω να του δώσω λύση εκείνη τη στιγμή[...] νομίζω ότι είναι πλέον μια τρύπα που ρουφάει.» (Συν 5)

«[...]είναι όλη αυτή η ματαιότητα που υπάρχει και η απογοήτευση πολλές φορές ότι «Ναι, θέλω να βοηθήσω ένα περιστατικό» αλλά να φτάνω μέχρι ένα σημείο, γιατί μετά δεν έχω πώς να το,

δεν έχω τρόπο πως να [το βοηθήσω].[...]δηλαδή εκ των προτέρων προκύπτουν άλλα θέματα, τα οποία μπορεί να μην μπορείς να τα λύσεις.» (Συν 4).

Αντίστοιχες εμπειρίες έχουν περιγραφεί από κοινωνικούς/ές λειτουργούς εργαζόμενους/ες σε οργανώσεις σε Αγγλία και Αυστραλία, ήδη από το 2013, οι οποίοι/ες αναφέρουν αισθήματα ματαιότητας και αδυναμίας σε περιπτώσεις που δεν μπορούσαν να παρέχουν υπηρεσίες στα εξυπηρετούμενα άτομα, και σε περιόδους κρίσεων (Robinson, 2014).

Παρά τις προκλήσεις και τη ματαίωση που βιώνουν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, αναφέρουν ότι αρχικά, οφείλουν να είναι ειλικρινείς απέναντι στα άτομα που εξυπηρετούν, για την κατάσταση που επικρατεί και τις δυσκολίες, αλλά και για το σημείο μέχρι το οποίο μπορούν να φτάσουν:

«[...]και από κει και πέρα με πάρα πάρα πάρα πολύ ειλικρινή στάση απέναντι ως προς τις δυσκολίες που θα βρεις απέναντί σου στους ανθρώπους[...]» (Συν 1)

«[...]εεε έχουμε να πούμε το τι όντως συμβαίνει, δεν μπορούμε να το κρύψουμε εεε και το τι δυσκολίες αντιμετωπίζουμε κι εμείς...» (Συν 6)

«[...]δηλαδή όταν εμείς εξηγούμε ότι είμαστε ένας απλός κοινωνικός λειτουργός που απλώς γνωρίζω κάποια πράγματα και δουλεύω κάποια χρόνια στο προσφυγικό, αλλά, δυστυχώς, δεν έχω τη δύναμη να κάνω κάποια άλλα (πράγματα)...δεν είμαι κρατικός φορέας, ας πούμε, ούτε λαμβάνω αποφάσεις[...]» (Συν 3)

«Τώρα όχι, είναι πολύ ξεκάθαρα, στην αρχή κάθε συνεδρίας με άτομο καινούριο θα ξεκαθαρίσω τι κάνουμε, ποιοι είναι οι στόχοι μας, τι μπορώ να κάνουμε, να κάνω, που μπορώ να φτάσω, ποιος είναι ο οργανισμός, θα συμφωνήσουμε τα στραβά και τα ανάποδα τα κρατικά και δε συμμαζεύεται...δεν θα τους πάω σε συννεφάκια...» (Συν 8).

Σε έρευνα με κοινωνικούς/ές λειτουργούς στην Σκωτία, οι επαγγελματίες ανέφεραν την παραδοχή ότι αυτά που θα μπορούσαν και θα έπρεπε να κάνουν για τα εξυπηρετούμενα άτομα είναι πολλά περισσότερα από αυτά που κάνουν. Ωστόσο, παρά τις περιορισμένες υπηρεσίες προσπαθούν ανταποκριθούν στις ανάγκες των ατόμων όσο καλύτερα μπορούν, παρέχοντας τις «καλύτερες υπηρεσίες» που μπορούν (Masocha, 2013, σ. 1619). Παρόμοια ευρήματα εντοπίζονται και στην παρούσα έρευνα, στην οποία οι επαγγελματίες, ακόμα και να μην μπορούν να καλύψουν τα αιτήματα των εξυπηρετούμενων «θα κάνουν ό,τι μπορούν»:

«Οπότε προσπαθείς απλά να κάνεις το καλύτερο που μπορείς για τον άνθρωπο τον οποίον εξυπηρετείς με ό,τι έχεις, δηλαδή αν αυτό που έχεις τη στιγμή που σου ζητάει στέγαση, είναι να του δώσεις δέκα οργανώσεις να πάει να πάρει φαγητό, μια οργάνωση να πάει να κάνει μπάνιο, και ένα σακίδιο για αστέγους, αυτό θα κάνεις. Γιατί αυτό είναι το καλύτερο που μπορείς να δώσεις εκείνη τη στιγμή.» (Συν 5)

«[...]πρέπει να το αναγνωρίσεις ότι θα κάνει ό,τι μπορείς, αλλά μέχρι εκεί που μπορείς και ό,τι περνάει από το χέρι σου» (Συν 6),

πολλές φορές αξιοποιώντας αποκλειστικά τις δικές τους προσωπικές δυνάμεις, αφού όπως αναφέρθηκε συνήθως δεν υπάρχει υποστήριξη από τον κρατικό μηχανισμό:

«[...]οι άνθρωπο που δουλεύουμε στις ΜΚΟ είμαστε άνθρωποι οι οποίοι λειτουργούμε μόνο παρηγορητικά στους ανθρώπους είτε με τις δυνάμεις μας να προσπαθούμε όπως για παράδειγμα εγώ κάνω δεκαπέντε χρόνια εργασιακά και ξέρω χίλιους εργοδότες για παράδειγμα θα προσπαθήσω να βοηθήσω εγώ τους ανθρώπους με τις δικές μου δυνάμεις αποκλειστικά[...], ο κάθε άνθρωπος εδώ μέσα παλεύει με τις δικές του δυνάμεις» (Συν 1)

«Προσπαθείς, δυστυχώς, να καλύψεις τα κενά, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, δηλαδή αν δεν βρίσκεις φάρμακα, παίρνεις γνωστούς «Σας παρακαλώ ρε παιδιά», ή αν έχεις διασυνδέσεις, μεγάλο δίκτυο εννοώ...[...]εεε και διαρκώς αυτές τις λύσεις βρίσκεις.» (Συν 7).

Παράλληλα, κάποιοι/ες συνεντευξιζόμενοι/ες, προσπαθούν στη συνεργασία τους με τους/τις εξυπηρετούμενους/ες, εκτός των άλλων, να εστιάζουν στα θετικά σημεία, ενισχύοντας την αίσθηση αισιοδοξίας, ακόμη και στις δύσκολες περιόδους που βιώνουν τα άτομα, τα οποία συχνά φέρουν εκ των προτέρων συναισθήματα αρνητικότητας:

«[...]δηλαδή δεν μπορείς να πεις μόνο το αρνητικό, ψάχνεις και ένα θετικό. Δηλαδή, μην κλαίμε κι εμείς πάνω από το χυμένο γάλα, γιατί τους το περνάμε αυτό, και δεν τους βοηθάμε. [...]θα δείξεις και τη φωτεινή πλευρά. Να το δούνε κι εκείνοι έτσι, γιατί έρχονται ήδη με αρνητικότητα...» (Συν 8)

«[...]Αλλά είναι και άτομα που δεν έχουν καλυφθεί οι ανάγκες και δουλεύεις συμβουλευτικά για να διατηρήσουν κάπως και την ελπίδα τους, [...]προσπαθώ να βρω έναν τρόπο να διατηρήσω τη δική μου ελπίδα για να τη μεταφέρω στον άνθρωπο, να του δώσω να καταλάβει ότι όσο δύσκολη και να είναι η κατάσταση, θα περάσει, δεν θα είναι πάντα έτσι... και μπορεί να καθυστερούν

πάρα πολύ οι διαδικασίες αλλά θα περάσει και θα συνεχίσει και εκείνος, να ακολουθήσει το όνειρό του και τι θέλει πραγματικά να κάνει στη ζωή του και να επιτεύξει τους στόχους του.» (Συν 2).

Όπως άλλωστε αναφέρουν οι Rose & Palattiyil (2020), η πεποίθηση των κοινωνικών λειτουργών για τη θετική έκβαση των καταστάσεων αποτελεί χαρακτηριστικό της ψυχικής ανθεκτικότητας. Εντούτοις, οι ίδιες προσθέτουν ότι η αντίληψη αυτή μπορεί να εντείνει την «παθητική αποδοχή» των συνθηκών που βιώνουν, με αποτέλεσμα να απαιτείται η διατήρηση της αίσθησης της πραγματικότητας, η οποία μπορεί να ενέχει πολλαπλές δυσκολίες και εμπόδια τόσο στους/στις επαγγελματίες, αλλά και στα εξυπηρετούμενα άτομα.

Στην κατάσταση αυτή που βιώνουν οι συμμετέχοντες/ουσες, σε σχετική ερώτηση αναφέρουν πράγματα που αναγνωρίζουν ως υποστηρικτικά. Συγκεκριμένα, αρκετοί/ές αναφέρονται στη σημασία της εποπτείας (Συν 1, Συν 2, Συν 3, Συν 4), με σκοπό τη διαχείριση δύσκολων συναισθημάτων και την ανακούφιση του/της επαγγελματία, αλλά και στην ύπαρξη μιας υποστηρικτικής ομάδας συναδέλφων, η οποία πλαισιώνει τον/την επαγγελματία (Συν 1, Συν 2, Συν 5). Ενδεικτικά:

«[...]Δηλαδή εάν είσαι τυχερός να δουλεύεις με μια καλή ομάδα εδώ και να έχεις και μια πλαισίωση σωστή, δηλαδή να έχεις καλούς συναδέλφους, να έχεις ανθρώπους που μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και στις δυσκολίες, αν έχεις μια καλή ομάδα εποπτείας να εποπτεύει όλη αυτήν την κατάσταση και την πίεση τη δική σου και το εργασιακό άγχος που μπορεί να έχεις και να μπορείς να το εκφράζεις, να το μοιράζεσαι και να το συζητάς. Αυτό νομίζω είναι μια...είναι η καλύτερη προοπτική που μπορώ να δω στο κομμάτι της εργασίας μου....αυτό είναι το βοηθητικό...» (Συν 1)

«Η ομάδα λειτουργεί πάντα υποστηρικτικά. Νομίζω ότι αν δεν υπάρχει η ομάδα σε οποιοδήποτε πλαίσιο, εεε δεν μπορείς να κάνεις τίποτα. Δηλαδή αν δεν έχεις μια υποστηρικτική ομάδα, δεν μπορείς να δουλέψεις. [...]Δεν θα μπορούσα να δουλέψω σε ένα πλαίσιο στο οποίο δεν θα είχα σωστή ομάδα, σωστή με την έννοια και υποστηρικτική προς τους συναδέλφους, και εεε με θέληση να δουλεύουν με τον κόσμο που δουλεύουμε έτσι;[ρητορική ερώτηση]» (Συν 5).

Βέβαια, παρά τη σημαντικότητα της εποπτείας, η οποία θα πρέπει να παρέχεται από την οργάνωση, η επικράτηση του «διοικητισμού» (managerialism) έχει οδηγήσει στην έμφαση σε ζητήματα διοικητικής φύσης, χρηματοδοτήσεων και λογοδοσίας των επαγγελματιών, παρά στις ανάγκες τους για συναισθηματική αποφόρτιση (Rose & Palattiyil, 2020).

Σημαντική φαίνεται να είναι για τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, η συνειδητοποίηση και η οριοθέτηση του ρόλου τους (Συν 3, Συν 4, Συν 7, Συν 8). Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί οφείλουν να αναγνωρίσουν και να διαχωρίσουν αυτά που θα ήθελαν να κάνουν στη συνεργασία τους με τα άτομα, και αυτά που στην πραγματικότητα μπορούν. Αυτό μπορεί να επιφέρει ανακούφιση από την ευθύνη που επωμίζονται οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί και από την πεποίθηση ότι θα σώσουν τον κόσμο. Ενισχυτικός παράγοντας σε αυτά αποτελεί η εμπειρία του κοινωνικού/ής λειτουργού στο πεδίο (Συν 5 και Συν 8) μέσα από την οποία καλλιεργούνται τρόποι διαχείρισης των συναισθημάτων. Όπως αναφέρουν οι συμμετέχουσες:

«Εε το mentality είναι ότι αναγκαστικά δεν μπορείς να σώσεις όλον τον κόσμο, δεν μπορείς να έχεις υψηλές προσδοκίες και μετά εσένα να σου βγαίνουν ενοχές, γιατί δεν μπόρεσες να υποστηρίξεις...είναι μια λεπτή ισορροπία μεταξύ αυτού που θα ήθελα να κάνω και αυτού που μπορώ αν κάνω.» (Συν 3)

«[...]πρέπει κι εμείς να καταλάβουμε τον ρόλο που έχουμε σε όλο αυτό, και ότι πραγματικά πάντα προσπαθείς για το καλύτερο δυνατό συμφέρον του ανθρώπου, αλλά μέχρι εκεί όμως.» (Συν 4)

«Εκεί θέλει λίγη δουλίτσα μετά και με τον επαγγελματία που στηρίζει το άτομο, και σε μας θέλει δουλειά χρόνια, κάποια στιγμή να συνειδητοποιήσουμε ότι that's it, [...] και δεν περνάει από το χέρι σου να κάνεις κάτι.» (Συν 8)

«Η εμπειρία. Η εμπειρία ξεκάθαρα. Τα πρώτα χρόνια έκλαιγα, χτυπιόμουν...θα πήγαινα σπίτι, ζοριζόμουν...και τώρα μπορεί να πάω στο σπίτι μια δύσκολη περίπτωση που ξέρεις...σε αγγίζει περισσότερο.[...]Ναι με τα χρόνια έρχεσαι και λες ότι δεν μπορείς να τα κάνεις όλα, δεν είσαι θεός...θα κάνεις ό,τι καλύτερο μπορείς, θα του δείξεις πώς μπορεί να το κάνει, θα είσαι εκεί αν χρειάζεται και τέλος» (Συν 8).

Ενδιαφέρον έχει ότι ενώ οι περισσότεροι/ες συνεντευξιαζόμενοι/ες, όπως αναδείχθηκε από τα λεγόμενά τους μπορούν, μπορούν και αναγνωρίζουν την καταπίεση που υφίστανται οι ίδιοι/ες και οι εξυπηρετούμενοι/ες από το σύστημα, εντούτοις δεν αναφέρθηκαν στην πιθανότητα αναπαραγωγής και συντήρησης της καταπίεσης, μέσα από την καθημερινή δουλειά στο πεδίο. Όπως αναφέρει η Συν 5:

«Ναι εμείς το εκπροσωπούμε το σύστημα, εκπροσωπούμε διάφορα πράγματα, δηλαδή ό,τι είναι να ξεσπάσει, σε μας θα ξεσπάσει.[...] [όμως] δεν με έχει ρουφήξει το σύστημα, οπότε νιώθω πολύ καλά, γιατί το εκπροσωπώ είναι μια πάρα πολύ αφηρημένη έννοια. Εκπροσωπείς το

σύστημα για έναν άνθρωπο ο οποίος έρχεται σε μια ξένη χώρα, και δεν ξέρει τι του γίνεται, οπότε είσαι εσύ αυτή που πρέπει να τους πεις, το τι...το τι μπορεί να κάνει και το τι υπάρχει και το τι δεν υπάρχει και πώς μπορείς να τον βοηθήσεις και πώς όχι[...]. Το ότι δε με έχει ρουφήξει το σύστημα, μετά από επτά χρόνια, πόσα είναι, εεε με κάνει και νιώθω πάρα πολύ καλά, γιατί θα μπορούσε να με έχει ρουφήξει το σύστημα.[...][Με την έννοια] του να συμφωνώ με το σύστημα, του να...του να μην κατηγορώ το σύστημα, να μην κατηγορώ τη Δύση, αλλά να κατηγορώ τους ανθρώπους που έρχονται...» (Συν 5).

Μόνο η Συν 6, σε σχετική ερώτηση εξέφρασε την άποψη ότι η δουλειά της με κάποιον τρόπο συνδέεται με το κράτος, με την υπόνοια ότι το αναπαράγει, όμως όπως δήλωσε, δεν είναι κάτι που την χαροποιεί.

Ακόμη, σε σχέση με την εν δυνάμει καταπιεστική συμπεριφορά που θα μπορούσαν να έχουν οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί απέναντι στους/στις εξυπηρετούμενους/ες, οι συνεντευξιαζόμενες Συν 2 και Συν 3 αναφέρουν ότι δεν έχουν βιώσει να ασκούν κάποιου είδους καταπίεση:

«Θέλω να πιστεύω ότι δεν έχω λειτουργήσει εξουσιαστικά, όμως κάποιες δύσκολες περιπτώσεις μερικές φορές θέλεις πάρα πολύ να λειτουργήσεις έτσι και να πεις ότι «Ωχ, δε θα ασχοληθώ τώρα γιατί μου έχει σπάσει τα νεύρα αυτός ο άνθρωπος» ας πούμε εεε [...]. Εμμμ πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί νομίζω να μην μπούμε σε τρυπάκι εξουσίας» (Συν 2)

«Να σου πω την αλήθεια μου, δεν μου έχει τύχει [να λειτουργήσει πιο καταπιεστικά] με την πολύ αρνητική χροιά...μου έχει τύχει μόνο σε περίπτωση που ήταν πολύ κλονισμένη η ψυχική υγεία, ας πούμε, και υπήρχαν πολλά διωκτικά [...]. Δεν ξέρω μπορεί, μπορεί να το βλέπουν [εννοεί οι εξυπηρετούμενοι] ότι εμείς μπορεί να κάνουμε [κάτι κακό απέναντί τους]» (Συν 3).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, διαφαίνεται ότι η αρνητική άποψη που ανέφεραν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, αποτυπώνεται και στην περιγραφή των εμπειριών τους από το πεδίο. Όπως αναφέρει συγκεκριμένα ο Συν 1 η εμπειρία του από το πεδίο τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται ως «τραυματική», αφού οι επαγγελματίες συναντούν πολλαπλά εμπόδια στην κάλυψη των αναγκών των εξυπηρετούμενων, με αποτέλεσμα να εντείνονται αισθήματα όπως η ματαίωση και απογοήτευση. Με σκοπό την υποστήριξη των επαγγελματιών και τη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων οι συμμετέχοντες/ουσες αναδεικνύουν τη σημασία της εποπτείας και της πλαισίωσης από μια καλή ομάδα, ενώ αναφέρουν ότι ακόμα και στη δύσκολη αυτή συνθήκη κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν για τα εξυπηρετούμενα άτομα.

4.4 Συνηγορία στο πεδίο του προσφυγικού

Η πρακτική της συνηγορίας αναδύθηκε ως κοινό θέμα συζήτησης κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων από όλους/ες τους/τις επαγγελματίες είτε ξεκάθαρα ως έννοια, είτε μέσα από την περιγραφή της. Αυτό αναδεικνύει ότι αρχικά αποτελεί πεδίο γνώριμο για τους/τις επαγγελματίες, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που υπάρχει αυτοτελής ομάδα συνηγορίας στις οργανώσεις στις οποίες εργάζονται οι συμμετέχοντες/ουσες. Οι συνεντευξιαζόμενοι/ες αναφέρθηκαν κυρίως στους τρόπους συνηγορίας, στην ανταπόκριση που υπάρχει από τους θεσμούς χάραξης πολιτικών, αλλά και στην αποτίμηση των δράσεων που πραγματοποιούν.

Αρχικά, από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων φαίνεται ότι αναφέρονται σε δύο είδη συνηγορίας, το «case advocacy», που σχετίζεται με τη συνηγορία κατά περίπτωση, και το «cause advocacy/policy advocacy», το οποίο φορά παρεμβάσεις σε ποιο μεγάλες δομές του συστήματος, με στόχο αλλαγές σε επίπεδο θεσμών (Payne, 2021, σ. 241). Όπως φαίνεται από τα δεδομένα της έρευνας, οι συνεντευξιαζόμενοι/ες ασκούν πιο συχνά τη συνηγορία σε επίπεδο περιπτώσεων, μέσω της διεκδίκησης των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων τους. Ενδεικτικά αναφέρονται σε επικοινωνίες με κρατικές υπηρεσίες όπως για παράδειγμα το τμήμα διαχείρισης των αιτημάτων στέγασης στα camps του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, νοσοκομεία, και άλλες υπηρεσίες (Συν 2, Συν 4, Συν 5, Συν 6, Συν 8):

«Είμαι η φωνή των ανθρώπων...ε ναι με παρεμβάσεις στις υπηρεσίες, δηλαδή το να πεις πολύ ξεκάθαρα το αίτημα ενός ανθρώπου και τη συνθήκη στην οποία ζει, με τα δικά του λόγια και τι ακριβώς χρειάζεται χωρίς να φοβάσαι[...]γιατί στην ουσία το μόνο που έχω εγώ αυτή τη στιγμή, που νιώθω στο πεδίο σαν κοινωνική λειτουργός είναι, ότι μπορούν οι άνθρωποι να χρησιμοποιήσουν τη φωνή μου και τον ρόλο μου για να πουν τι χρειάζονται...άρα αυτό το κάνεις με ότι δομές σου δίνει το σύστημα, γραπτώς (;), με αναφορές (;), με αναφορές, με αιτήματα (;), με αιτήματα, με παρεμβάσεις (;), με το να στείλεις στο Υπουργείο χίλια email, και να πεις «Δεν έχετε απαντήσει στο αίτημα στέγασης»...» (Συν 2)

«[...]Οι κοινωνικοί λειτουργοί κάνουν advocacy για διάφορες υποθέσεις, αν πρόκειται κάποιος [εξυπηρετούμενος] να μεταφερθεί [σε κάποιο camp], αλλά κυρίως για ιατρικά, για πολύ ευάλωτες υποθέσεις...[...]Επικοινωνούμε με το Υπουργείο και λέμε ποια υπηρεσία χρειάζεται [...]Οπότε προσπαθούμε σε ευάλωτες περιπτώσεις [να επιδιώκουμε] να πηγαίνουν σε κάποιο camp εδώ κοντά ή να μπορούν να μεταφερθούν κάπου που έχει κοντά νοσοκομείο, διάφορα τέτοια περιστατικά.» (Συν 2)

«Αυτό θα το κάνουμε σαν κοινωνική υπηρεσία...το κάνουμε...ναι απλά δεν υπάρχει εδραιωμένη σχέση...θα το κάνουμε...ο επαγγελματίας...το κάνουμε αυτό καθημερινά σαν case advocacy, είτε με γιατρούς σε νοσοκομεία αν χρειαστεί κάτι το βλέπουμε συνέχεια...εεεμμ ναι ή δεν ξέρω με υποστήριξη για τρόφιμα, οτιδήποτε, εξατομικευμένα ναι...» (Συν 6).

Στο επίπεδο του policy advocacy, οι συνεντευξιζόμενοι/ες αναφέρουν ότι μεταφέρουν την πληροφορία/το πρόβλημα στην ομάδα συνηγορίας, όταν υπάρχει, ή στο αρμόδιο τμήμα (Συν 1, Συν 2, Συν 5), σε κανάλια συνηγορίας εκτός οργάνωσης, με την αποστολή στατιστικών κλπ. (Συν 3), σε ομάδες εργασίας και συναντήσεις οργάνωσης (Συν 8), με σκοπό την αποστολή εγγράφων/επιστολών στα αρμόδια Υπουργεία, τη συγγραφή δελτίων τύπου που να αποτυπώνουν τα προβλήματα που εντοπίζονται στο πεδίο, έρευνες, και γενικότερα επιδιώκουν παρεμβάσεις «εξωστρέφειας» (Συν 1). Ενδεικτικά: «Εντός φορέα, γίνονται συναντήσεις είτε ενδο-υπηρεσιακές είτε και με την ομάδα του advocacy, που ανάλογα με το τι θέματα να θέλουμε να συζητήσουμε, κάνουμε αντίστοιχες παρεμβάσεις. Είτε με δελτία τύπου, είτε με παρεμβάσεις σε υπηρεσίες πιο στοχευμένες» (Συν 2)

«[...]πολλές φορές έχουμε συμπράξεις με, εγώ αυτό προσπαθώ να κάνω όταν βλέπω ότι το channeling της συνηγορίας δεν λειτουργεί στον φορέα, ε συνεργάζομαι με άλλους φορείς που έχουν ανεπτυγμένο το κομμάτι της συνηγορίας [...]Ε να στέλνεις, να στέλνεις αριθμούς, να μιλάς με τον αντίστοιχο επαγγελματία στην κατηγορία του για να γίνει κάτι.» (Συν 3)

«Δεν είμαι μέσα σε αυτό [στο αρμόδιο τμήμα], εγώ δίνω την πληροφορία...δηλαδή όταν βρίσκουμε πολλά παρόμοια πράγματα, ας πούμε, δίνουμε την πληροφορία, και από εκεί και πέρα το χειρίζονται οι άνθρωποι που πρέπει να το χειριστούν.» (Συν 5).

Επιπλέον, συνηγορία σε επίπεδο policy advocacy μπορεί να ασκηθεί μέσα από τη συμμετοχή των επαγγελματιών σε συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης με αρμόδιους φορείς (Συν 1), ή σε διαβουλεύσεις του Υπουργείου (Συν 7):

«Εεμμ και με τα εργασιακά το έχουμε κάνει μέχρι πολύ πρόσφατα και σε μεγάλα round table ακόμα και με τους υπουργούς μπαίναμε τέλος πάντων» (Συν 1)

«Υπάρχει πρόσβαση, βγαίνουν συχνά πυκνά σε διαβούλευση κάποια πράγματα, που μπορούν οι φορείς να σχολιάζουν, έχουμε τη δυνατότητα» (Συν 7).

Βέβαια, οι παρεμβάσεις αυτές, διαφοροποιούνται αναλόγως την οργάνωση (Συν 3), ενώ όπως αναφέρουν κάποιοι/ες συμμετέχοντες/ουσες, το status/η παλαιότητα της οργάνωσης μπορεί να βοηθήσει την επικοινωνία με θεσμούς του κράτους, ή τη σύμπραξη με οργανώσεις:

«[Η πρόσβαση σε συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης] γίνεται ή γιατί μας ζητείται πολλές φορές η συμμετοχή μας....εεε και ο καθένας στον τομέα του έχει δημιουργήσει το δίκτυό του ώστε να μπορεί να επικοινωνήσει αυτά, καλά είμαστε και μια παλιά οργάνωση, οπότε όπως καταλαβαίνεις, πολλές φορές όντως μας ζητούν την άποψή μας για κάτι» (Συν 1)

«Εντάξει είμαστε και η συγκεκριμένη οργάνωση. Εννοώ ότι μας είναι λίγο πιο εύκολο το να έχουμε συνεργασίες με νοσοκομεία, με άλλες οργανώσεις.» (Συν 5).

Παρά όλα αυτά, σε ερώτημα για το αν λαμβάνονται υπόψη οι ενέργειες αυτές στους θεσμούς χάραξης πολιτικών, όσοι/ες από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες απάντησαν, αποκρίθηκαν αρνητικά. Ενδεικτικά:

«[...]δε θεωρώ ότι λαμβάνονται υπόψη στην κοινότητα ή μάλλον στις πολιτικές που χαράσσει η εκάστοτε κυβέρνηση.» (Συν 2)

«[...]δε σημαίνει ότι εισακούγονται κιόλας [αυτά που λέει η οργάνωση] ...εεε ναι υπάρχει αυτό, αλλά το θέμα είναι αν αλλάζει κάτι...[...] το θέμα είναι ότι και πόσο...από την άλλη μεριά, πόσο υπάρχει η διάθεση, πραγματικά να το δούνε αυτό που [λέμε]...είναι σα να μου δίνεις φόρμες αξιολόγησης στο τέλος μια εκπαίδευσης...[...] να τις παίρνεις και να τις πετάς. Έχει νόημα; Δεν έχει.» (Συν 7),

ενώ δύο συνεντευξιαζόμενοι/ες ανέφεραν απειλές από τον κρατικό μηχανισμό, σε περιπτώσεις παρεμβάσεων συνηγορίας με επιστολές προς το υπουργείο:

«[...]και για να είμαστε και ειλικρινείς, έχεις δει τι γίνεται...με πόσο ευθείς απειλές ας πούμε στρέφονται εναντίον των οργανώσεων ή «την πέφτουν» πραγματικά σε οργανώσεις όπως γίνεται.....και με μας τον στόχο πολλές φορές. [...]» (Συν 1)

«[...]στο Υπουργείο που βλέπει τα αιτήματα στέγασης...μας έχει γίνει παρατήρηση επειδή έχουμε πει τα camps, camps, και όχι ανοιχτές δομές προστασίας...αλλά παρατήρηση τύπου «Ποια είσαι εσύ που τα λες έτσι; Και θα σε αναφέρω και θα χάσεις τη δουλειά σου». Έχει απειληθεί κόσμος...» (Συν 2).

Παραδείγματα κάποιων δράσεων συνηγορίας σε επίπεδο policy advocacy αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενες Συν 2, Συν 3, Συν 5 και Συν 8. Ενδεικτικά:

«[...]και έχουμε κάνει κάποιες προσπάθειες και ενέργειες και γραπτώς και σωστά κατευθυνόμενες τέλος πάντων, με δελτία τύπου στο Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής όταν έκλεισε το ΕΣΤΙΑ, για παράδειγμα, είχαμε γράψει επιστολή με όλα τα τρωτά σημεία και είχαμε εξηγήσει επακριβώς γιατί δεν πρέπει να κλείσει αυτό το πρόγραμμα, τι προβλήματα δημιουργεί...μας απάντησε το Υπουργείο μετά από ενάμισι χρόνο, [με] μια τυπική επιστολή, ότι πήρε την επιστολή μας και ότι πρέπει να κλείσει το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ. Και υποτίθεται ότι μέχρι και χθες ας πούμε έλεγε ότι θα ανοίξει τα διαμερίσματα, [...]το οποίο δεν έγινε ποτέ.» (Συν 2).

Εντούτοις, κάποιον/ες συμμετέχοντες/ουσες αναφέρουν ότι οι δράσεις συνηγορίας που γίνονται δεν είναι αρκετές (Συν 8) και ότι υπάρχει μια δυσκολία στο να «γίνουν πράξη» (Συν 4 και Συν 6):

«Εεε εντάξει, θεωρώ ότι στο κομμάτι της συνηγορίας γίνεται κάτι απλά δεν θεωρώ ότι...το θέμα είναι μετά κατά πόσο προχωράει σε βήματα...» (Συν 4).

«Αν σε όλο αυτό, πιέζαμε λίγο παραπάνω, με έγγραφα, στο υπουργείο, στις τράπεζες, φυσικά και θα είχε λυθεί, οπότε όχι συνηγορία δεν υπάρχει.[...] Υπάρχει...δεν είναι αρκετή, τέλος πάντων, όχι δεν είναι...» (Συν 8),

με αποτέλεσμα, να αναγνωρίζουν ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερες δράσεις συνηγορίας:

«[...]πιστεύω ότι χρειάζεται πολύ πολύ πολύ πολύ μεγαλύτερη εξωστρέφεια ακόμα από αυτήν που συζητάμε αυτή τη στιγμή, γιατί όσο πάει κλείνει ακόμα περισσότερο αυτό το κομμάτι, οι διάλογοι επικοινωνίας, εξαιτίας των πολιτικών καταστάσεων, κλείνει γιατί δεν χωράει και πάρα πολλή συζήτηση στο όλο πράγμα πια και αυτό νομίζω ότι θέλει πάρα πολλή ενίσχυση.» (Συν 1).

Τέλος, σε ερώτηση για το πώς θα μπορούσαν οι κοινωνικοί/ες λειτουργοί να επηρεάσουν τη μεταναστευτική πολιτική, οι συμμετέχοντες/ουσες αναφέρονται κυρίως σε συλλογικές δράσεις, που μπορεί να αφορούν τη συγγραφή κάποιας επιστολής/έκθεσης προς το υπουργείο (Συν 3, Συν 6 και Συν 8), τη συνεργασία με άλλες οργανώσεις και τον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδας (ΣΚΛΕ):

«Θεωρητικά σε ένα εθνικό επίπεδο κοινωνικοί λειτουργοί, ομάδες εργασίας, για να μπορέσει να είναι πιο ενεργή η δράση μας, και μέσω του ΣΚΛΕ αλλά και γενικά...συμπράξεις πολλών

φορέων...πολλοί κοινωνικοί λειτουργοί μεταξύ μας που να στέλνουμε επιστολές και όλα αυτά...νομίζω μόνο έτσι...ατομικά, μόνος σου πολλά πράγματα δεν μπορείς να κάνεις, για μένα...πρέπει να συνασπιστείς με άλλους για να μπορέσετε κάπως να κινηθεί πιο γρήγορα το ζήτημα.» (Συν 3),

αλλά και πιο άμεσες δράσεις των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, όπως αναφέρει ο Συν 1:

«Εγώ για να είμαι ειλικρινής πιστεύω ότι δεν θα έπρεπε να είμαστε αυτή τη στιγμή στο γραφείο, θα έπρεπε να είμαστε και να διεκδικούμε στο Υπουργείο για παράδειγμα. Εεμμ πράγματα τα οποία δικαιούνται οι άνθρωποι τους οποίους εξυπηρετούμε, δηλαδή, θεωρώ ότι θα έπρεπε να διεκδικούμε εγγράφως, μέσω δημοσιεύσεων που κάνουμε εμείς εδώ με δικά μας μέσα, μέσα από καταγραφές ή ερευνητική διαδικασία που θα μας αποδείκνυε γιατί αυτοί οι άνθρωποι αυτοί πρέπει να έχουν μια καλύτερη μοίρα στην Ελλάδα.» (Συν 1).

Κλείνοντας, όπως φάνηκε από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, υπάρχουν οργανώσεις που προβαίνουν σε δράσεις συνηγορίας, είτε σε επίπεδο case advocacy είτε σε cause/policy advocacy, παρά την πιθανή στοχοποίησή τους από την Πολιτεία. Βέβαια, κάτι που διαφάνηκε από τις απαντήσεις όλων των συμμετεχόντων/ουσών, είναι η αδιαφορία του κράτους ως προς τα προβλήματα που φέρουν στην επιφάνεια και για τα οποία «κρούουν των κώδωνα του κινδύνου» (Συν 4), κάποιες οργανώσεις. Έτσι, δημιουργείται η ανάγκη για περισσότερες παρεμβάσεις διεκδίκησης των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, χωρίς φόβο και μέσα από συλλογικές συμπράξεις, αφού άλλωστε όπως αναφέρει η Συν 2:

«[...]για μένα πρέπει να ασχοληθείς [απευθύνεται στους/στις κοινωνικούς/ές λειτουργούς], με ένα κομμάτι advocacy, γιατί είναι ο ρόλος μας, δηλαδή, να κάνουμε γνωστή μια συνθήκη στην ευρύτερη κοινωνία και στις ευρύτερες υπηρεσίες που πρέπει να συζητηθεί και πρέπει να ειπωθεί.» (Συν 2).

5^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα και προτάσεις

5.1 Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε η ανάδειξη των βασικών ζητημάτων που προκύπτουν από την υφιστάμενη μεταναστευτική πολιτική του ελληνικού κράτους, που συχνά ορίζεται βάσει των πολιτικών μετανάστευσης της Ε.Ε. Η έννοια της μεταναστευτικής πολιτικής αναλύθηκε με βάση τους άξονες της ασφαλειοποίησης των συνόρων, και της ένταξης των ατόμων στην Ελλάδα ως χώρα πρώτης υποδοχής. Όπως αποδεικνύεται από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, οι πολιτικές που εφαρμόζονται για τη μετανάστευση έχουν ως βασικό στόχο την αποτροπή των ανθρώπων από την άφιξή τους στην ελληνική και ευρωπαϊκή επικράτεια, και όχι την κοινωνική τους ένταξη (Bagavos & Kourachanis, 2022). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί τόσο από την ιδιαίτερη σημασία που δίνεται στις πρακτικές προστασίας των συνόρων, αλλά και από την περιορισμένη πρόθεση για τον σχεδιασμό μακροπρόθεσμων πολιτικών ένταξης του προσφυγικού/μεταναστευτικού πληθυσμού.

Τα προβλήματα που προκύπτουν από την εν λόγω μεταναστευτική πολιτική μπορούν να εντοπιστούν στις συνθήκες υποδοχής των προσφύγων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από επισφάλεια και εξαθλίωση. Παράλληλα, πολλαπλά ζητήματα παρατηρούνται στη διαδικασία ένταξης των ανθρώπων στη χώρα υποδοχής, και συγκεκριμένα σε σχέση με τη στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση και την εργασία, όπως και αναλύθηκαν. Ιδιαίτερα σε σχέση με την ένταξη των ατόμων στην ελληνική κοινωνία, όπως αναφέρει και ο Kourachanis (2018), συμπεραίνεται ότι, παρά την ύπαρξη της έννοιας της ένταξης σε διάφορα πολιτικά κείμενα, πολλές αμφιβολίες εγείρονται γύρω από την εφαρμογή της στην κοινωνική πραγματικότητα, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη τον «κατασταλτικό» χαρακτήρα που συνήθως έχουν τα μέτρα διαχείρισης των προσφύγων. Όπως αναδείχθηκε και από τα δεδομένα της έρευνας, σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων/ουσών, τα εμπόδια που συναντούν οι πρόσφυγες εξαιτίας των πολιτικών, φέρουν σημαντικά αρνητικό αντίκτυπο τόσο στον καθημερινό τους βιοπορισμό, όσο και στη διαδικασία ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία. Όπως αναγνωρίζουν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, οι λόγοι χάραξης της υφιστάμενης εθνικής και ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής, σχετίζονται με την ιδεολογία που φέρει η εκάστοτε κυβέρνηση που σχεδιάζει τις πολιτικές μετανάστευσης, και μπορεί να τείνει σε εθνικιστικά πρότυπα, με την ευρύτερη άνοδο της ακροδεξιάς ιδεολογίας στην Ευρώπη, και με τις ξενοφοβικές αντιλήψεις που υιοθετεί ένα μέρος της κοινωνίας. Βέβαια, όπως αναφέρει και ο Munck (2022), παρά τις προσπάθειες της Ε.Ε., η εφαρμογή αποτρεπτικών πολιτικών αποδεικνύεται ως ανεπιτυχής σε επίπεδο περιορισμού της μετανάστευσης, και παράλληλα

οδηγεί σε κρίση εντός της ένωσης, η οποία ωστόσο εξακολουθεί να προωθεί πολιτικές «αυταρχισμού». Η εφαρμογή τέτοιου είδους πολιτικών, όπως αναφέρει και ο Papademetriou (αναφέρεται στο Valtonen, 2008, σ.12), αφαιρεί από τις κοινωνίες υποδοχής ένα σημαντικό «συστατικό» που μπορεί να λειτουργεί θετικά τόσο στην οικονομία, όσο και στην κοινωνική εξέλιξη της τοπικής κοινότητας.

Όπως αναδείχθηκε, οι εν λόγω πολιτικές μετανάστευσης διαμορφώνουν ένα πλαίσιο καταπίεσης για τα άτομα. Επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα της έρευνας, η Oren (2023), οι πρόσφυγες αλλά και οι επαγγελματίες στο πεδίο του προσφυγικού, δρουν μέσα σε καταπιεστικά συστήματα που αναπαράγουν τις κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες εγκαθιδρύονται μέσα από την κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία του καπιταλισμού, του προνομίου, της φυλετικής υπεροχής και της πατριαρχίας.

Όπως περιεγράφηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας είναι άμεσα συνδεδεμένο με πεδία που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης (Bunn et al., 2023). Ως εκ τούτου, το προσφυγικό αποτελεί πεδίο στο οποίο οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί έχουν σημαντική δράση σε μικρο-μέσο-μάκρο επίπεδο (Bunn et al., 2023). Έτσι, εκτός από τους/τις πρόσφυγες, οι πολιτικές μετανάστευσης φέρουν αντίκτυπο στους/στις επαγγελματίες και στις δυνατότητές τους στην παροχή υπηρεσιών (Murakami, 2023). Οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες επηρεάζονται σημαντικά από τη μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζεται, η οποία συχνά είναι απάνθρωπη, με αποτέλεσμα τα προβλήματα των ανθρώπων και η ψυχολογική τους κατάσταση (π.χ στρες, δυσφορία, αποδυνάμωση), να επηρεάζονται πολύ έντονα από αυτήν (Murakami, 2023). Όπως διαφάνηκε και από την ανάλυση της έρευνας, οι συμμετέχοντες/ουσες κοινωνικοί/ές λειτουργοί αντιμετωπίζουν προβλήματα στην άσκηση του επαγγέλματός τους αφού δεν μπορούν να ανταποκριθούν στα αιτήματα των εξυπηρετούμενων τους, λόγω της απουσίας εργαλείων, του τερματισμού κρατικών προγραμμάτων, και τον περιορισμό υπηρεσιών που παρέχονται από οργανώσεις. Παράλληλα, θεσμικοί περιορισμοί μπορεί να δυσχεραίνουν τις παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών στον τρόπο που θα ήθελαν να δουλεύουν με τα εξυπηρετούμενα άτομα.

Ωστόσο, λόγω της ιστορίας του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, η οποία συνδέεται με τακτικές κοινωνικών λειτουργών πιο ελεγκτικές, και του «λευκού προνομίου» που κατέχουν οι επαγγελματίες, μπορεί να γίνονται κοινωνοί καταπιεστικών πρακτικών (Corley & Young, 2018, σ. 323). Αυτό που εγείρει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες/ουσες της παρούσας έρευνας δεν αναγνωρίζουν ή δεν βιώνουν τον ρόλο τους ως καταπιεστικό, με την έννοια της αναπαραγωγής της θεσμικής καταπίεσης, όπως

αντίστοιχα είχε φανεί και σε έρευνα των Teloni et al. (2021) με κοινωνικούς/ές λειτουργούς, σύμφωνα με την οποία μόνο το 5% του δείγματος χαρακτήρισε το ρόλο του ως καταπιεστικό. Αυτό ίσως συνδέεται με την ευελιξία του κράτους να αναπαράγει την καταπίεση με τρόπους κρυφούς, που κανονικοποιούνται και εσωτερικεύονται από τα άτομα. Ακόμα, μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η συνειδητοποίηση της καταπίεσης από τους/τις επαγγελματίες, μπορεί να οδηγήσει σε σύγχυση του ρόλου τους και να εγείρει ηθικά διλήμματα (Murakami, 2023). Εντούτοις, το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες/ουσες δεν ανέφεραν ότι συντηρούν τη θεσμική καταπίεση, μπορεί να σχετίζεται με το βιώμά που περιγράφουν ότι οι ίδιοι/ες κάνουν το καλύτερο που μπορούν για τα άτομα με τα οποία δουλεύουν, και παρά τη συνεχή ματαίωση που βιώνουν, προσπαθούν με κάθε τρόπο να καλύψουν τις ανάγκες των εξυπηρετούμενων. Παράλληλα, όπως φάνηκε από τα δεδομένα της έρευνας, οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, άμεσα είτε έμμεσα, προβαίνουν σε δράσεις συνηγορίας υπερασπιζόμενοι τα δικαιώματα των προσφύγων. Εξάλλου, όπως αναφέρεται στον κώδικα δεοντολογίας της αμερικανικής Εθνικής Ένωσης Κοινωνικών Λειτουργών (National Association of Social Workers [NASW], n.d), η επιδίωξη της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι βασική αξία τους επαγγέλματος, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συνηγορίας και της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βέβαια, όπως εξέφρασαν οι συνεντευξιαζόμενοι/ες, οι δράσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταναστευτική πολιτική δεν αποδεικνύονται αρκετές ή ικανές ώστε να φέρουν κάποια αλλαγή, αφού δεν λαμβάνονται υπόψη από τους θεσμούς χάραξης πολιτικών.

5.2 Προτάσεις

Βάσει των παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία, μπορεί να αποτελέσει πιθανή προσέγγιση που θα μπορούσε να αποτελέσει θεωρητικό οδηγό, για την προσπάθεια επίτευξης κοινωνικής δικαιοσύνης. Σύμφωνα με την Dominelli (2002), η αντικαταπιεστική προσέγγιση οφείλει να εστιάζει στο άτομο, το οποίο πρέπει να οδηγηθεί μαζί με τον/την επαγγελματία στην αναγνώριση των πηγών καταπίεσης, ενώ ταυτόχρονα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει θα πρέπει να εξετάζονται εντός του κοινωνικό-πολιτισμικό-οικονομικού πλαισίου που τα περιβάλλει. Η Baines (2011) αναφέρει ότι, η αντικαταπιεστική προσέγγιση αφορά σε δράσεις πολιτικές με στόχο την απελευθέρωση του ατόμου. Ακόμα, σημειώνει ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί οφείλουν, όχι μόνο να παρέχουν υπηρεσίες, αλλά και να υποστηρίζουν τα άτομα, αλλά και τους ίδιους τους εαυτούς τους, ώστε να κατανοήσουν τις κοινωνικές ανισότητες και τη σύνδεση τους με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα, ενώ ταυτόχρονα να προωθούν παρεμβάσεις ώστε να επέλθει η κοινωνική αλλαγή.

Βασικό βήμα που οφείλουν να κάνουν οι επαγγελματίες είναι να αναρωτηθούν με ποιον τρόπο ωφελούνται οι ίδιοι/ες από τα συστήματα καταπίεσης και πώς συμβάλλουν στη διατήρησή τους (Corley & Young, 2018), καθώς αλλιώς είναι πιθανό η καταπίεση να ανακυκλώνεται και να επιβάλλεται ενδόμυχα κατά την παροχή υπηρεσιών (Dominelli, 2002). Στο ίδιο μήκος κύματος, η Baines (2011), υποστηρίζει ότι χωρίς την πλήρη κατανόηση της λειτουργίας της καταπίεσης, οι παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών απλώς θα έχουν την μορφή προσωρινότητας και βραχυπρόθεσμης ανακούφισης των ατόμων. Η κριτική αυτή συνειδητοποίηση, όπως ονομάζεται, σχετίζεται, ακόμα και με «τον συνεχή αναστοχασμό των ατόμων σε σχέση με τις προκαταλήψεις, τις υποθέσεις και την κουλτούρα που φέρουν και δύναται να επηρεάζουν τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τις διαφορές και τις δυναμικές της εξουσίας» (Sakamoto & Pitner, 2005, σ. 441). Έτσι, όπως αναφέρει ο Carniol (2005) (όπως αναφέρεται στο Tedom, 2021), το πρώτο βήμα για την εφαρμογή της αντικαταπιεστικής προσέγγισης είναι η κριτική συνειδητοποίηση των κοινωνικών λειτουργών σε σχέση με τα προνόμια που φέρουν και την κοινωνική θέση που καταλαμβάνουν, ώστε να μπορέσουν να αντιληφθούν την αντίστοιχη των εξυπηρετούμενων ατόμων. Αντίστοιχα, είναι σημαντικό να προωθείται από τους/τις επαγγελματίες η κριτική συνειδητοποίηση των εξυπηρετούμενων, ώστε να αντιληφθούν τις δομές εξουσίας και καταπίεσης, που γεννούν τα προβλήματά τους, παραβιάζουν τα δικαιώματά τους και διατηρούν την ανισότητα μεταξύ προνομιούχων και μη (Gerassi et al., 2021)

Εκτός όμως από την κριτική συνειδητοποίηση, σημαντικό βήμα στην προσέγγιση της αντικαταπιεστικής, είναι η κινητοποίηση για κοινωνική δράση (social action). Η κοινωνική δράση αφορά στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων, την αμφισβήτηση του υφιστάμενου συστήματος καταπίεσης και κοινωνικής αδικίας, και την ενεργή συμμετοχή σε δράσεις εντός και εκτός επαγγελματικού ρόλου, που ως στόχο έχουν την κοινωνική αλλαγή (Baines, 2011, σ.77). Άλλωστε, όπως φάνηκε από την παρούσα έρευνα οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί καταφεύγουν πιο συχνά σε δράσεις που αφορούν τις περιπτώσεις (cases), και πιο σπάνια σε δράσεις που στοχεύουν σε αλλαγές σε θεσμικό επίπεδο. Ωστόσο, οι παρεμβάσεις σε μικρό επίπεδο δεν μπορούν από μόνες τους να φέρουν αλλαγές στο σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, η αποκλειστική εστίαση σε επίπεδο περιπτώσεων (cases), μπορεί να οδηγήσει στη διατήρηση των κοινωνικών ανισοτήτων και των δυσκολιών που αυτές φέρουν στις ζωές των εξυπηρετούμενων (Goode et al., 2020). Συνεπώς προτείνεται, η ενίσχυση των δράσεων σε επίπεδο θεσμών μέσω του «policy advocacy» το οποίο μπορεί να σχετίζεται με τη συμμετοχή σε διαλόγους με αυτούς που χαράσσουν τους θεσμούς, και με κυβερνητικούς εκπροσώπους (Lee et al, 2023, σ. 410), με σκοπό την προώθηση των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων και την επιρροή των πολιτικών/θεσμών που έχουν άμεσο αντίκτυπο στις ζωές των προσφύγων (Berthold, 2023). Παράλληλα, οι δράσεις για κοινωνική αλλαγή μπορεί να συνεπάγονται τη δικτύωση με προσφυγικές οργανώσεις/κοινότητες με σκοπό την από κοινού συνηγορία (Bunn et al., 2023). Τέλος, τον πυρήνα της κοινωνικής αλλαγής αποτελούν τα κινήματα, στα οποία συσπειρώνονται άτομα με κοινό στόχο τον κοινωνικό μετασχηματισμό, μέσα από συλλογικές δράσεις, όπως διαμαρτυρίες, καμπάνιες, πορείες κ.α. (Morgaine & Capous-Desyllas, 2015). Όπως άλλωστε έχει φανεί και από την ιστορία του επαγγέλματος η σύνδεση με τα κοινωνικά κινήματα εμπίπτει στον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών (Morgaine & Capous-Desyllas, 2015) με σκοπό τη διεκδίκηση θεσμικών αλλαγών από κοινού με τα εξυπηρετούμενα άτομα.

Έτσι, δεδομένου ότι οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί επιδιώκουν έναν ρόλο πολιτικά και κοινωνικά προσδιορισμένο με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη (Teloni et al., 2021), ίσως οι παρεμβάσεις σε επίπεδο θεσμών, μέσα από τη συνηγορία και τη σύνδεση με τα κινήματα, να αποφανθούν περισσότερο αποτελεσματικές, ιδιαίτερα για την ελληνική πραγματικότητα, αφού εξαιτίας του νεοφιλελευθερισμού, ο ατομικισμός εντείνεται όλο και περισσότερο, η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών ενισχύεται, και η γραφειοκρατικοποίηση του επαγγέλματος προωθείται ανελλιπώς.

Κλείνοντας, στην παρούσα διπλωματική επιχειρήθηκε η ανάδειξη των βασικών θεσμικών εμποδίων που συναντούν οι πρόσφυγες αλλά και οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί, τα οποία πηγάζουν από τη χάραξη αντι-μεταναστευτικών πολιτικών, ωστόσο η εν λόγω εργασία

δεν μπορεί να εξαντλήσει το εύρος των προβλημάτων που μπορούν να εντοπιστούν στο πεδίο του προσφυγικού. Επομένως, προσδοκία της παρούσας εργασίας είναι να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω έρευνα σε ζητήματα καταπίεσης στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας, ως κοινωνική επιστήμη και επάγγελμα που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της επιδίωξης της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αββανίδου, Κ. (2021). *Πολιτισμική ετερότητα στην εκπαίδευση ενηλίκων : Η συμβολή του εκπαιδευτή ενηλίκων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην ομαλή ένταξη των ενηλίκων εκπαιδευόμενων πολιτισμικής ετερότητας στη μαθησιακή διεργασία, στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία γενικότερα* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. <https://apothesis.eap.gr/archive/item/148159>
- Αγγελακάκη, Α. (2017). *Το θεσμικό πλαίσιο για την πρόσβαση των προσφύγων και των μεταναστών στις υπηρεσίες υγείας: Η περίπτωση της Ελλάδας* (Διπλωματική εργασία). Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/4761>
- Αλεξανδρίδου, Δ. (2022). *Μεταναστευτική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα, Θεσμικό πλαίσιο - Διακρίσεις, κοινωνικός αποκλεισμός και δικαιώματα των μεταναστών* (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/27116>
- Αποστόλου, Φ. (2015). *Η μετάφραση και η διερμηνεία για δημόσιες υπηρεσίες στην Ελλάδα*. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ. <https://ikee.lib.auth.gr/record/281186/files/FullBook.pdf>
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας* (μτφρ. Παναγιώτης Σακελλαρίου). GUTENBERG. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2015).
- Γαγάνης, Π. (2022, 15 Ιουλίου). Έρευνα Forensic Architecture: Πάνω από 1.000 επαναπροωθήσεις στο Αιγαίο σε 2 χρόνια - «Ξυλοδαρμοί, κλοπές ακόμα και ρίψη στη θάλασσα με χειροπέδες». *ΕΘΝΟΣ*. <https://www.ethnos.gr/greece/article/216312/ereynaforensicarchitecturepanoapo1000epanaproothhseisstoaignaiose2xroniaxylodarmoiklopesakomakairipshsthtthalassamexeiropedes>
- Γαλάνης, Π. (2018). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα: Θεματική ανάλυση. *ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ*, 35 (3), 416-421. <https://www.mednet.gr/archives/2018-3/pdf/416.pdf>

- Γαλάνης, Π., Σίσκου, Ο., Κωνσταντακοπούλου, Ο., Αγγελόπουλος, Γ., Φανού, Α. & Καϊτελίδου, Δ. (2022). Πρόσβαση των μεταναστών στις υπηρεσίες υγείας. *ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ*, 39(3), 419-425. <https://www.mednet.gr/archives/2022-3/pdf/419.pdf>
- Γαστεράτος, Χ. (2020). *Η στέγαση των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα (2015-2018)* (Διπλωματική εργασία). Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:20501>
- Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής Υπουργείο Εσωτερικών (2013). Εθνική Στρατηγική για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών. <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/%CE%927.-%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-2013.pdf>
- Δημητριάδη, Μ. (2023, 1 Νοεμβρίου). Μια επισκόπηση του στεγαστικού ζητήματος στην Ελλάδα. *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ)*. <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/2207-mia-episkopisi-tou-stegastikoy-zitimatos-stin-ellada>
- Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (2024). Ένας στους τρεις θανάτους μεταναστών καταγράφεται στην διαδρομή αποφυγής συγκρούσεων: Έκθεση ΔΟΜ. <https://greece.iom.int/el/news/enas-stoys-treis-thanatoys-metanaston-katagrafetai-stin-diadromi-apofygis-sygkroyseon-ekthesi-dom>
- Edwards, A. (2016). “Πρόσφυγας” ή “μετανάστης” - Ποιος όρος είναι ο σωστός; UNHCR - Ελλάδα. https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas_i_metanastis.html
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2023). Παρατηρήσεις στη νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου υπό τον τίτλο: «Κώδικας Μετανάστευσης». https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/prosfuges_metanastes/Code_Metanasteusis.pdf

Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2022). Κλείσιμο του Ελαιώνα: να μην στερηθούν τα παιδιά το σχολείο και οι πρόσφυγες τη στέγη [Δελτίο Τύπου]. <https://www.hlhr.gr/%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B1-%CE%BD%CE%B1-%CE%BC%CE%B7%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B7%CE%B8%CE%BF%CF%8D%CE%BD/>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2021α). ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΖΩΗ ΜΟΥ. <https://www.gcr.gr/el/do-the-human-right-thing/item/1995-dikaïoma-stin-ygeia-dikaïoma-sti-zoi>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2021β). Επιστροφή στο σχολείο; Τα παιδιά των προσφύγων στην Ελλάδα στερούνται το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση. Έκθεση του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες και της Save the Children. [https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Education in Greece Report GR.pdf](https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Education%20in%20Greece%20Report%20GR.pdf)

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2022α). GCR - Εξώσεις, αστεγία και πισωγύρισμα στην ένταξη. <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/2075-eksoseis-astegia-kai-pisogyrisma-stin-entaksi>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ). (2022β). Ενημερωτικό Δελτίο του ΕΣΠ & της Oxfam_ Μάρτιος 2022. Ανακτήθηκε από <https://www.gcr.gr/el/ekdoseis-media/reports/item/1915-gcr-oxfam-bulletin-march-2021>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2022γ). Κλείσιμο του Ελαιώνα: βίαιο τέλος εποχής για την πάλαι ποτέ πρότυπη δομή φιλοξενίας της Αθήνας [Δελτίο Τύπου]. <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/2076-kleisimo-tou-elaiona-viaio-telos-epoxis-gia-tin-palai-pote-protypi-domi-filoksenias-tis-athinas>

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016). ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT>

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003). ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ: Μετανάστευση, ένταξη και απασχόληση. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0336>

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2009). ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ: Ένας χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην υπηρεσία των πολιτών. <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/06/%CE%9312.COM2009262-%CE%88%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%85%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%89%CE%BD.pdf>

EUR-Lex (2011). Κανονισμός «Δουβλίνο II». <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/dublin-ii-regulation.html>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015). ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0240>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ: Σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0001>

lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:85ff8b4f-ff13-11ea-b44f-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1999). ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΟΥ ΤΑΜΠΕΡΕ 15 ΚΑΙ 16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1999. <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2022). Μεταναστευτική Πολιτική. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_4.2.3.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2023). Η Συνθήκη της Λισαβόνας. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>

Ζύγουρα, Β. Α. (2018). Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2015: ΜΕΤΑΞΥ «ΘΕΣΜΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ» ΚΑΙ «ΕΘΝΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ». ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET, ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ. <https://jmce.gr/portal/wp-content/uploads/2018/05/B.-Zygoura--H-eyropaiki-diaxeirisi-tis-prosfygikis-krisis-tou-2015-1.pdf>

Ηνωμένα Έθνη (1948). Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. <https://unric.org/el/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%B7%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B9-2/>

Θεοδωρακοπούλου, Θ., & Ρεντίφης, Γ. (2017). Η Αναγκαιότητα της Δια Βίου Μάθησης στο Μείζον Φαινόμενο της Μετανάστευσης και τα Κίνητρα που Ωθούν τους Μετανάστες στη Συμμετοχή τους σε Προγράμματα Εκπαίδευσης Ενηλίκων. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία - Πρακτικά Συνεδρίου*, 1, 392-397. <https://doi.org/10.12681/elrie.803>

Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (χ.χ.α). Εκπαίδευση των μεταναστών στην ελληνική γλώσσα, την ελληνική ιστορία και πολιτισμό "Οδυσσέας. <https://www.inedivim.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC>

[%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-
%CE%B4%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-
%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%8E%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-
%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-
%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9](#)

Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (χ.χ.β). Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας.
<https://www.inedivim.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CF%83%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CF%8D%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82>

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
<https://eclass.uowm.gr/modules/document/file.php/NURED263/%CE%8A%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B7%20%26%20%CE%A0%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%BC%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82%202015%20book.pdf>

Καζαντζίδου, Ε. (2022). Προσφυγική-μεταναστευτική κρίση στην Ευρώπη και δημόσια υγεία. *Ελληνικό Περιοδικό Νοσηλευτικής Επιστήμης*, 14(4), 9-15.
<https://doi.org/10.24283/hjns.202142>

- Καλαντζή, Φ. (2017). *Η ασφαλειοποίηση της μετανάστευσης στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/44453>
- Καμέκης, Α. & Σπυριδάκης, Μ. (2020). Μετανάστες και σχεδιασμός πολιτικών υγείας στην Ελλάδα της κρίσης. *ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ*, 37(1), 17-27. <http://mail.mednet.gr/archives/2020-sup/pdf/17.pdf>
- Καψάλης, Α. (2017). *Μετανάστευση και εργασία στη σύγχρονη Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/41813>
- Καψής, Ν. Γ. (2022). *Παροχή υπηρεσιών υγείας σε πρόσφυγες/μετανάστες στις δημόσιες δομές περίθαλψης του ΕΣΥ* (Διπλωματική εργασία). Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&pid=iid:21677&lang=>
- Κοινή Υπουργική Απόφαση 180647/ΓΔ4. Ίδρυση, οργάνωση, λειτουργία, συντονισμός και πρόγραμμα εκπαίδευσης των Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων (Δ.Υ.Ε.Π.), κριτήρια και διαδικασία στελέχωσης των εν λόγω δομών, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 3502/2016/Β/31-10-2016).
- Κουραχάνης, Ν. (2019). *Πολιτικές στέγασης προσφύγων: Προς την κοινωνική ενσωμάτωση ή την προνοιακή εξάρτηση; Τόπος*.
- Μαγκλιβέρας, Κ. Δ. (2007). Η σημασία των πολυμερών συμβατικών κειμένων για την προστασία της διεθνούς μετανάστευσης. *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ*, 29, 112-128. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/14650/13203>
- Μάνεσης, Ν. (2020). ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. ΑΔΕΔΥ, Κοινωνικό Πολύκεντρο. https://digitalrepository.ekdd.gr/bitstream/123456789/930/1/7_PP_Refugees.pdf
- Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα: Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική*, 46(1), 176-187.

<https://www.hjn.gr/index.php/el/2009/tomos-48-teyxos-1/313-2007109/viewdocument/313>

Μάρκου, Γ. Π. (2015). Μεταναστευτική πολιτική και πολιτική ένταξης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο: το παράδειγμα της Ολλανδίας και της Ελλάδας. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 17, 147–175.
<https://doi.org/10.12681/sas.494>

Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Κυριαζή Ν. (επιμ.). Αθήνα: Πεδίο

Menegus, G. (2022, 18 Φεβρουαρίου). Το πρόγραμμα ESTIA είναι μια αχτίδα ελπίδας, αλλά ξεθωιάζει. *Open Cultural Center*. <https://openculturalcenter.org/el/the-estia-program-is-a-glimmer-of-hope-but-its-fading-away/>

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*. Gutenberg.

Μπούπη, Ο. (2019). *Ο ρόλος της επαγγελματικής συμβουλευτικής στην εργασιακή ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων και μεταναστών : μια βιβλιογραφική ανασκόπηση* (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
<https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23713>

Νόμος 3386/2005, άρθρο 84, παρ. 1, Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 212/23.8.2005).

Νόμος 4825/2021, άρθρο 19, Αναμόρφωση διαδικασιών απελάσεων και επιστροφών πολιτών τρίτων χωρών, προσέλκυση επενδυτών και ψηφιακών νομάδων, ζητήματα αδειών διαμονής και διαδικασιών χορήγησης διεθνούς προστασίας, διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου και Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη και άλλες επείγουσες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 157/4.9.2021).

Νόμος 5078/2023, άρθρο 192, Αναμόρφωση επαγγελματικής ασφάλισης, εξορθολογισμός ασφαλιστικής νομοθεσίας, συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις, σύστημα διορισμού και προσλήψεων των εκπαιδευτικών της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης και λοιπές

διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 211/20.12.2023).

Ξυπολυτάς, Ν. (2019). *Πρόσφυγες στη Μόρια: Συνέπειες μια αποτρεπτικής αντιμεταναστευτικής πολιτικής*. ΔΙΟΝΙΚΟΣ

Παπαγεωργίου, Ι. (2020). Η ευρωπαϊκή και η ελληνική πολιτική για το άσυλο μετά την προσφυγική κρίση του 2015. Στο Ε. Βασιλακάκης, Σ. Βρέλλης, Π. Γέσιου-Φαλτσή...Κ. Χατζηκωνσταντίνου (Επιμ.), *Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις* (σσ. 345-359). Εκδόσεις Σάκουλα. <https://ikee.lib.auth.gr/record/320218?ln=el>

Παπαδογιωργάκη, Σ. (2020). *Η μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε: ο ρόλος των ευρωπαϊκών θεσμών στη διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα* (Διπλωματική εργασία). Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. <http://hdl.handle.net/11610/23911>

Payne, M. (2021) *Κοινωνική Εργασία: Από την Θεωρία στην Πράξη, Ένας απαραίτητος οδηγός*, (επιστ. επιμ. Δήμητρα-Δώρα Τελώνη). Τόπος

Refugee Support Aegean (2024). Νέα διακοπή του προγράμματος HELIOS στερεί από αναγνωρισμένους πρόσφυγες και προσφύγισσες την ελάχιστη υποστήριξη [Δελτίο Τύπου]. <https://rsaegean.org/el/helios-nea-diakopi/>

Ρετζάι, Ε. Σ. (2019). *Η ανθρωπιστική βοήθεια της ΕΕ προς την Ελλάδα και η χρηματοδοτική στήριξη για στέγαση και κοινωνική ένταξη των προσφύγων* (Διπλωματική εργασία). Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:20013>

Σαρρής, Ν. (2014). Το θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο, με έμφαση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Στο Ι. Τσίγκανου & Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (Επιμ.), *Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης* (σσ. 23-52). ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. https://www.ekke.gr/publication_files/to-thesmiko-plaisio-tis-metanasteusis-se-iperethniko-ethniko-kai-topiko-epipedo-me-emfasi-sto-zitima-tis-kinonikis-entaxis-ton-metanaston

- Σιώμου, Β. (2022). ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΕ ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΥΓΕΙΑΣ. *Perioperative Nursing (GORNA)*, 11(4), 358–364.
https://www.spnj.gr/articlefiles/volume11_issue4/pnoct114031.pdf
- Στάθη, Θ. (2020). *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ: ΚΙΝΗΤΡΑ, ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
<https://apothesis.eap.gr/archive/item/155085>
- Συνήγορος του Πολίτη (2018). Τα δικαιώματα των παιδιών που μετακινούνται στην Ελλάδα – Ετήσια Έκθεση 2018. <https://old.synigoros.gr/resources/docs/ee2018-kdp-dikaiom-paid-pou-metakin.pdf>
- Συνήγορος του Πολίτη (2020). Αυτεπάγγελτη έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη: Καταγγελλόμενες επαναπροωθήσεις στην Τουρκία αλλοδαπών που είχαν εισέλθει στην Ελλάδα αναζητώντας διεθνή προστασία (Ενδιάμεση Έκθεση).
https://old.synigoros.gr/resources/060521-pushbacks-interim-report_gr.pdf
- Συνήγορος του Πολίτη (2021). Εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που διαβιούν σε Δομές και ΚΥΤ του Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου [Πόρισμα].
<https://old.synigoros.gr/resources/docs/20210420-porisma.pdf>
- Τριανταφυλλίδου, Α. (2005). *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ). <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/triand.pdf?msclkid=f2634085b9e611ecbd334b42c714e8fd>
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Κριτική.
- Τσούπου, Σ. (2016). *Η Μεταναστευτική Πολιτική του Ελληνικού Κράτους και η Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Προσφύγων και των Μεταναστών, βάσει των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (Διπλωματική εργασία). Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
<http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&type=0&q=%CE%A4%CF%83%>

[CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85&page=1&scope=0&lang=el&pid=ii:d:17675](https://www.unhcr.org/refugees/CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85&page=1&scope=0&lang=el&pid=ii:d:17675)

Υπ. Απόφαση 2969/2015, Σύσταση Κέντρων Πρώτης Υποδοχής και προσωρινών Δομών Φιλοξενίας αιτούντων άσυλο και ευάλωτων ομάδων πολιτών τρίτων χωρών. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Β 2602/02.12.2015).

Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (1951). ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ 1951 ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2020α). Ενημερωτικό Σημείωμα για τη Στέγαση.

https://data2.unhcr.org/en/documents/details/77544?_gl=1*1wfqeom*_rup_ga*OTgzNjk3OTkwLjE2OTcwMzY5NzA.*_rup_ga_EVDQJTJ4LmY*MTY5OTU0NzI5Ny4xMC4wLjE2OTk1NDcyOTcuMC4wLjA.#_ga=2.44313964.972513607.1699547297-983697990.1697036970

Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2020β). Προς το ESTIA II: Η Υπατη Αρμοστεία χαιρετίζει τη δέσμευση της Ελλάδας για τη διασφάλιση της συνέχισης ενός εμβληματικού προγράμματος υποδοχής αιτούντων άσυλο - UNHCR Ελλάδα. <https://www.unhcr.org/gr/15971-pros-to-estia-2.html>

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (χ.χ.) Εργασία Πολιτών Τρίτων Χωρών στην Ελλάδα. <https://ypergasias.gov.gr/ergasiakes-scheseis/atomikes-ergasiakes-sxeseis/ergasia-politon-triton-choron-stin-ellada/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2021). Ο Υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου κ. Νότης Μηταράκης εγκαινίασε τις νέες κλειστές ελεγχόμενες Δομές σε Λέρο και Κω. <https://migration.gov.gr/inauguration-of-new-closed-controlled-access-centers-of-leros-and-kos/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022α). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2022/09/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE->

[%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%88%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B7-%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82-2022.pdf](#)

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022β). Ολοκληρώνεται το πρόγραμμα στέγασης “ESTIA II” το 2022 [Δελτίο Τύπου]. <https://migration.gov.gr/oloklironetai-to-programma-stegasis-estia-ii-to-2022/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022γ). Πρωτόκολλο παράδοσης – παραλαβής για τη Δομή του Ελαιώνα υπέγραψαν το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου με το Δήμο Αθηναίων [Δελτίο Τύπου]. <https://migration.gov.gr/protokollo-paradosis-paralavis-domi-elaiona/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.α) Εκπαίδευση. <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/mathimata-ellinikis-glossas/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.β). Ελληνική Πολιτική Ένταξης. <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/politiki-entaxis-se-ethniko-epipedo/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.γ). Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Ένταξη. <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/politiki-entaxis-se-eyropaiko-kai-diethnes-epipedo/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.δ). Κ.Υ.Τ & Κ.Ε.Δ. <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/kyt-domes/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.ε). Μετά την Αίτηση. <https://migration.gov.gr/gas/diadikasia-asyloy/meta-tin-aitisi/>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (χ.χ.στ). Πρόγραμμα HELIOS. <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/programma-helios/>

- Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2019). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/%CE%926.-%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-2019.pdf>
- Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (2017). Το Έργο της Εκπαίδευσης Προσφύγων, Επιστημονική Επιτροπή για την Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων. https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/16_06_17_Epistimoniki_Epitropi_Prosfygon_YPPETH_Apotimisi_Protaseis_2016_2017_Final.pdf
- Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (χ.χ.). Προσφυγικό και Εκπαίδευση. <https://www.minedu.gov.gr/tothema-prosfigiko-m>
- FRONTEX (χ.χ.) Βασικές αρμοδιότητες. <https://www.frontex.europa.eu/el/auto-pou-kanoume/basikes-armodiotetes/>

Ξενόγλωσση

- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 166–191, <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Akilova, A. (2023). The Role of Social Work in the Context of Forced Migration: A Global Perspective. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 495-504). Essential Clinical Social Work Series. https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_21
- Allan, J. (2014). Reconciling the ‘Psycho-Social/Structural’ in Social Work Counselling with Refugees. *The British Journal of Social Work*, 45(6), 1699–1716. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu051>
- Anderson, B. (2017). Towards a new politics of migration? *Ethnic and Racial Studies*, 40(9), 1527–1537. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1300297>
- Androulakis, G., Mastorodimou, E., & Van Boeschoten, R. (2016). Using Qualitative Methods for the Analysis of Adult Immigrants’ L2 Needs: Findings from a Research Project in

- Greece Focusing on School-Parents Communication. *CALL: Irish Journal for Culture, Arts, Literature and Language*, 1 (1), 1-19, <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=pramls>
- Angelelli, C. V. (2019). *Healthcare Interpreting Explained*. Routledge. https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=MOyYDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT14&dq=importance+of+interpreters+in+healthcare&ots=FvZ6IJPiSc&sig=1NFUZ6m9-XDS_eFrXk508uLiJjo&redir_esc=y#v=onepage&q=importance%20of%20interpreter%20in%20healthcare&f=false
- Asderaki, F. & Markozani, E. (2021). The Securitization of Migration and the 2015 Refugee Crisis: From Words to Actions. In A. Tziampiris & F. Asderaki (Eds.), *The New Eastern Mediterranean Transformed* (pp. 179-198). The Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-70554-1_9#citeas
- Bagavos, C., & Kourachanis, N. (2022). Civil society organizations and labour market integration for refugees and asylum seekers in Greece. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 33, 886–896. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00333-x>
- Baines, D. (2011). An Overview of Anti-Oppressive: Practice Roots, Theory, Tensions. In *Doing Anti-Oppressive Practice: Social Justice Social Work* (2nd ed.). Fernwood Publishing.
- Belanger, A., Christl, M., Conte, A., Mazza, J. & Narazani, E. (2020). Projecting the net fiscal impact of immigration in the EU. Publications Office of the European Union. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC121937>
- Bello, V. (2020). The spiralling of the securitisation of migration in the EU: from the management of a ‘crisis’ to a governance of human mobility? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(6), 1327–1344. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2020.1851464>
- Berthold, S. M. (2023). Clinical Social Work Practice with Forcibly Displaced Persons Grounded in Human Rights and Social Justice Principles. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and*

- Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 231-252). Essential Clinical Social Work Series https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_10
- Boccagni, P., & Righard, E. (2020). Social work with refugee and displaced populations in Europe: (dis)continuities, dilemmas, developments. *European Journal of Social Work*, 23(3), 375–383. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1767941>
- Buckingham, S. L., Langhout, R. D., Rusch, D., Mehta, T., Chávez, N., Van Leer, K. F., Oberoi, A., Indart, M. J., Paloma, V., King, V. E., & Olson, B. D. (2021). The Roles of Settings in Supporting Immigrants’ Resistance to Injustice and Oppression: A Policy Position Statement by the Society for Community Research and Action. *American Journal of Community Psychology*, 68(3–4), 269–291. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12515>
- Bunn, M., Murakami, N. J., & Haidar, A. (2023). Culture, Trauma, and Loss: Integrative Social Work Practice with Refugees and Asylum Seekers. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 275-306). Essential Clinical Social Work Series https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_12
- Burnette, C. E., & Figley, C. R. (2016). Historical oppression, resilience, and transcendence: Can a holistic framework help explain violence experienced by Indigenous people? *Social Work*, 62(1), 37–44. <https://doi.org/10.1093/sw/sww065>
- Cambridge, P. & Williams, L. (2004). Approaches to Advocacy for Refugees and Asylum Seekers: a Development Case Study for a Local Support and Advice Service, *Journal of Refugee Studies*, 17 (1), 97–113. <https://doi.org/10.1093/jrs/17.1.97>
- Carmel, E. & Cerami, A. (2011). Governing migration and welfare: institutions and emotions in the production of differential integration. In E. Carmel, A. Cerami. & T. Papadopoulos (Eds.), *MIGRATION AND WELFARE IN THE NEW EUROPE: Social protection and the challenges of integration* (pp. 1-20). The Policy Press.
- Ceccorulli, M. (2019) Back to Schengen: the collective securitisation of the EU free-border area. *West European Politics*, (42) 2, 302-322. <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1510196>

- Cerami, A. (2011). Human rights and the politics of migration in the European Union. In E. Carmel, A. Cerami. & T. Papadopoulos (Eds.), *MIGRATION AND WELFARE IN THE NEW EUROPE: Social protection and the challenges of integration* (pp. 67-84). The Policy Press.
- Cerednicenco, A. (2020). 'Trapped' in a new future: Case of Athens, Greece: Social and spatial segregation of the municipality of Athens and possible solutions (Master Thesis, Malmö University). <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mau:diva-18517>
- Corley, N. A., & Young, S. M. (2018). Is social work still racist? A content analysis of recent literature. *Social Work*, 63(4), 317–326. <https://doi.org/10.1093/sw/swy042>
- Czaika, M., & de Haas, H. (2011). The effectiveness of immigration policies: a conceptual review of empirical evidence. International Migration Institute. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:3cb4af24-7a03-418a-a4f6-d84666e27ec5>
- Deckert, J. C. (2016). Social work, human rights, and the migration of Central American children. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 25(1), 20–35. <https://doi.org/10.1080/15313204.2015.1121420>
- Deutsch, M. (2006). A framework for thinking about oppression and its change. *Social Justice Research*, 19(1), 7–41. <https://doi.org/10.1007/s11211-006-9998-3>
- Dominelli, L. (2002). *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. PALGRAVE MACMILLAN. <https://doi.org/10.1007/978-1-4039-1400-2>
- European Center for Constitutional and Human Rights (n.d.). Pushback. <https://www.ecchr.eu/en/glossary/push-back/>
- European Commission (2016). Challenges in the Labour Market Integration of Asylum Seekers and Refugees. https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/challenges-labour-market-integration-asylum-seekers-and-refugees_en
- European Commission (2020). COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS: Action plan on Integration and Inclusion 2021-2027. <https://home->

[affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-11/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf](https://affairs.ec.europa.eu/system/files/en?file=2020-11/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf)

European Council (2016). EU-Turkey statement, 18 March 2016. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

European Council (2023). Migration and asylum pact. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/eu-migration-asylum-reform-pact/#proposals>

European Council on Refugees and Exiles. (2016). ECRE: The implementation of the hotspots in Italy and Greece. <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/12/HOTSPOTS-Report-5.12.2016..pdf>

European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2022). Greece: Deadly end to 2021, pushbacks prevent arrivals and drive people towards more deadly routes, closed controlled camps again face legal scrutiny and criticism. <https://ecre.org/greece-deadly-end-to-2021-pushbacks-prevent-arrivals-and-drive-people-towards-more-deadly-routes-closed-controlled-camps-again-face-legal-scrutiny-and-criticism/>

FEANTSA (2005). ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion. <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

FENIX (2022). Closure of ESTIA II: thousands of extremely vulnerable asylum seekers to be left without humane and adequate accommodation and proper care. <https://www.fenixaid.org/articles/closure-of-estia-ii-thousands-of-extremely-vulnerable-asylum-seekers-to-be-left-without-humane-and-adequate-accommodation-and-proper-care>

FRONTEX (n.d.) Who We Are. <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/legal-basis/>

Gerassi, L. B., Klein, L. B., & Rosales, M. del C. (2021). Moving toward critical consciousness and Anti-Oppressive practice approaches with people at risk of sex trafficking:

- Perspectives from social service providers. *Affilia*, 37(3), 431–447.
<https://doi.org/10.1177/08861099211025531>
- Goode, R. W., Cowell, M., McMillan, D., Van Deinse, T. & Cooper-Lewter, C. (2020). Preparing social workers to confront social injustice and oppression: Evaluating the role of social Work education. *Social Work*, 66(1), 39–48.
<https://doi.org/10.1093/sw/swaa018>
- Greek Council for Refugees (2023). ACCESS TO THE TERRITORY AND PUSH BACKS: Greece. Asylum Information Database (AIDA) & European Council on Refugees and Exiles (ECRE). <https://asylumineurope.org/reports/country/greece/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/access-territory-and-push-backs/>
- Grigoriadis, I. N., & Dilek, E. (2018). Securitizing migration in the European Union: Greece and the Evros fence. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21(2), 170–186.
<https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1506280>
- Gropas, R., & Triandafyllidou, A. (2011). Greek education policy and the challenge of migration: an ‘intercultural’ view of assimilation. *Race Ethnicity and Education*, 14(3), 399–419. <https://doi.org/10.1080/13613324.2010.543394>
- Guerette, R. T. (2007). IMMIGRATION POLICY, BORDER SECURITY, AND MIGRANT DEATHS: AN IMPACT EVALUATION OF LIFE-SAVING EFFORTS UNDER THE BORDER SAFETY INITIATIVE. *Criminology & Public Policy*, 6(2), 245–266.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2007.00433.x>
- Guhan, R., & Liebling-Kalifani, H. (2011). The experiences of staff working with refugees and asylum seekers in the United Kingdom: A Grounded Theory Exploration. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 9(3), 205–228.
<https://doi.org/10.1080/15562948.2011.592804>
- Gustafsson, K., & Johansson, J. (2018). A worthy reception? Ambivalences in social work with refugees and migrants in Sweden. *Advances in Social Work*, 18(3), 983–1004.
<https://doi.org/10.18060/21656>

- Humphries, B. (2004). An unacceptable role for social work: Implementing immigration policy. *The British Journal of Social Work*, 34(1), 93–107. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch007>
- Jaeger, F. N., Pellaud, N., Laville, B., & Klauser, P. (2019). The migration-related language barrier and professional interpreter use in primary health care in Switzerland. *BMC Health Services Research*, 19(429). <https://doi.org/10.1186/s12913-019-4164-4>
- Karyotis, G. & Skleparis, D. (2013) Qui Bono? The Winners and Losers of Securitising Migration. *Griffith Law Review*, 22 (3), 683-706. <https://doi.org/10.1080/10383441.2013.10877018>
- Kaya, A. (2012). *The impact of the EU securitization process on the border security framework of Turkey* [Doctoral Dissertation] Rutgers University of New Jersey. <https://doi.org/doi:10.7282/T3R2104S>
- Kelly, D. K. & Varghese, R. (2018) Four contexts of institutional oppression: Examining the experiences of blacks in education, criminal justice and child welfare, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 28 (7), 874-888. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1466751>
- Kleibl, T. & Xypolytas, N. (2022). OPPRESSION OR LIBERATION? THE FUNCTION OF SOCIAL WORK IN MIGRATION MANAGEMENT. In R. Munck, T. Kleibl, MdC. dos Santos Gonçalves & P. Daňková (Eds.), *Migration and Social Transformation: Engaged Perspectives*. (pp. 285-310). Machdohnil Ltd. https://www.researchgate.net/publication/359585268_Migration_and_Social_Transformation_Engaged_Perspectives
- Koerin, B. (2003). The Settlement House Tradition: current trends and future concerns. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 30(2). <https://doi.org/10.15453/0191-5096.2894>
- Kohlenberger, J., Buber-Ennsner, I., Rengs, B., Leitner, S. & Landesmann, M. (2019). Barriers to health care access and service utilization of refugees in Austria: Evidence from a cross-sectional survey. *Health Policy*, 123(9), 833–839. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2019.01.014>

- Kourachanis, N. (2018). From camps to social integration? Social housing interventions for asylum seekers in Greece. *International Journal of Sociology and Social Policy*. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-08-2018-0130>
- Kourachanis, N. (2022). Implementing Refugee Integration Policies in a Transit Country: The HELIOS Project in Greece. *European Journal of Homelessness*, 16 (1), 273-292. https://www.feantsaresearch.org/public/user/Observatory/2022/EJH_16-1/EJH_16-1_RN7_v02.pdf
- Lazaridis, G. & Skleparis, D. (2016). Securitization of migration and the far right: the case of Greek security professionals. *International Migration*, 54 (2), 176-192. <https://doi.org/10.1111/imig.12219>
- Lee, E. O. J., Hamila, A., Koukoui, S., Zoldan, Y., Miltzer, R., Chehaitly, S., Baillargeon, C., & Sansfaçon, A. P. (2023). Migration of LGBTQI+ people: sexual and/or gender minority migrants, refugees, and Asylum-Seekers. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. Essential clinical social work series (pp. 405–428). https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_17
- Leivada, D. (2016, October 6). Why Greece Shut The Shortest, Safest Route For Migrants And Refugees. *HUFFPOST*. https://www.huffpost.com/entry/greece-turkey-border-fence_n_55f9ab73e4b0d6492d63ec12
- Liedauer, S. (2021). Dimensions and Causes of Systemic Oppression. In: Leal Filho, W., Marisa Azul, A., Brandli, L., Lange Salvia, A., Gökçin Özuyar, P., Wall, T. (eds) *Reduced Inequalities*. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95882-8_91
- Lighthouse Reports (2022). Frontex, the EU Pushback Agency. <https://www.lighthousereports.com/investigation/frontex-the-eu-pushback-agency/>
- Lipatova, M. (2022). Waiting for what? Hope and endurance in situations of uncertainty for asylum-seekers in Greece. *European Journal of Social Work*, 25(6), 1093–1103. <https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2115979>

- Luyten, K. & Orav, A. (2020, September 29). Hotspots at EU external borders: State of play. *European Parliamentary Research Service*.
<https://epthinktank.eu/2020/09/29/hotspots-at-eu-external-borders-state-of-play/>
- Masocha, S. (2013). We do the best we can: accounting practices in social work discourses of asylum seekers. *The British Journal of Social Work*, 44(6), 1621–1636.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bct048>
- McAuliffe, M. & Triandafyllidou, A. (eds.), (2022). World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM), Geneva.
<https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>
- Morgaine, K. & Capous-Desyllas, M. (2015). *Anti-Oppressive Social Work Practice: Putting Theory Into Action*. SAGE Publications, Inc.
- Munck, R. (2022). MIGRATION AND SOCIAL TRANSFORMATION: THEORY AND PRACTICE. In R. Munck, T. Kleibl, MdC. dos Santos Gonçalves & P. Daňková (Eds.), *Migration and Social Transformation: Engaged Perspectives*. (pp. 285-310). Machdohnil Ltd.
- Murakami, N. J. (2023). The Social Work Practitioner: Considerations for Working with Survivors of Forced Displacement. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 333-352). Essential Clinical Social Work Series
https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_14
- Murakami, N. J. & Akilova, A. (2023). An Introduction to Integrative Social Work Practice with Survivors of Forced Displacement. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 3-22). Essential Clinical Social Work Series
https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_1
- National Association of Social Workers (n.d.). Read the Code of Ethics.
<https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>

- Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) (1989). Convention on the Rights of the Child. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- Ottosdottir, G., & Evans, R. (2014). Ethics of Care in Supporting Disabled Forced Migrants: Interactions with Professionals and Ethical Dilemmas in Health and Social Care in the South-East of England. *The British Journal of Social Work*, 44(suppl 1), i53–i69. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu048>
- Oren, T. (2023). Social Work Practice with Asylum Seekers. In N. J. Murakami & A. Akilova (Eds.), *Integrative Social Work Practice with Refugees, Asylum Seekers, and Other Forcibly Displaced Persons*. (pp. 379-403). Essential Clinical Social Work Series. https://doi.org/10.1007/978-3-031-12600-0_16
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2022). 4. Regional economic development: The role of migration. *OECDiLibrary*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/99ac61a3-en/index.html?itemId=/content/component/99ac61a3-en#section-d1e6802>
- Parkin, J. (2013). The Criminalisation of Migration in Europe: A State-of-The-Art of the Academic Literature and Research. *Liberty and Security in Europe Papers No 61*. <https://ssrn.com/abstract=2350119>
- Penninx, R. (2004). Integration processes of migrants in the European Union and policies relating to integration. *International Migration and Reproductive Health in Turkey and the European Union: Issues and Policy Implications (Conference on Population Challenges)*. <https://www.esiweb.org/pdf/turkeynetherlands/RinnusPenninx.pdf>
- Popescu, M. & Libal, K. (2018). Social work with migrants and refugees: Challenges, Best Practices, and Future Directions. *Advances in Social Work*, 18(3), i–x. <https://doi.org/10.18060/22600>
- Pratsinakis, M. (2022). Greece’s Emigration During the Crisis Beyond the Brain Drain. In M. Kousis, A. Chatzidaki & K. Kafetsios (Eds.), *Challenging Mobilities in and to the EU during Times of Crises: The Case of Greece* (pp. 27-46). The Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-11574-5_2

- Provine, D. M. (2013). Institutional racism in enforcing immigration law. *Norteamérica*, 8, 31–5. <https://www.revistanorteamerica.unam.mx/index.php/nam/article/view/215>
- Ramsundarsingh, S., & Shier, M. L. (2017). Anti-Oppressive Organisational Dynamics in the Social Services: A Literature review. *The British Journal of Social Work*, bcw174. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw174>
- Refugee Support Aegean (2018). Reception Crisis in Greece: The malignancy of Attica's refugee camps. <https://rsaegean.org/en/reception-crisis-in-greece/#page>
- Rine, C. M. (2018). The role of social workers in immigrant and refugee welfare. *Health & Social Work*, 43(4), 209-212. <https://doi.org/10.1093/hsw/hly030>
- Robinson, K. (2014). Voices from the Front Line: Social Work with Refugees and Asylum Seekers in Australia and the UK. *The British Journal of Social Work*, 44(6), 1602–1620. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct040>
- Rose, S., & Palattiyil, G. (2020). Surviving or thriving? Enhancing the emotional resilience of social workers in their organisational settings. *Journal of Social Work*, 20(1), 23–42. <https://doi.org/10.1177/1468017318793614>
- Rota, M., Uzureau, O., Behrendt, M., Adeyinka, S., Lietaert, I. & Derluyn, I. (2023). Grasping at straws: social work in reception and identification Centres in Greece. In E. J. Gomez-Ciriano, E. Cabiati & S. Dedotsi (Eds.), *MIGRATION AND SOCIAL WORK: Approaches, Visions and Challenges*. (pp. 47-63). Policy Press: Bristol University Press. <https://bristoluniversitypress.co.uk/migration-and-social-work>
- Sakamoto, I., & Pitner, R. O. (2005). Use of Critical consciousness in Anti-Oppressive Social Work practice: disentangling power dynamics at personal and structural levels. *The British Journal of Social Work*, 35(4), 435–452. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch190>
- Salavati, D., Lindholm, F. & Drevenhorn, E. (2019). Interpreters in healthcare: Nursing perspectives. *Nursing*, 49(12), 60-63. DOI: 10.1097/01.NURSE.0000604752.70125.66
- Sensoy, Ö., & DiAngelo, R. (2017). *Is Everyone Really Equal? An Introduction to Key Concepts in Social Justice Education* (2nd ed.). Teachers College Press.

- Skleparis, D. (2018). Refugee Integration in Mainland Greece: Prospects and Challenges [Policy Brief]. Yaşar University, UNESCO Chair on International Migration. <https://eprints.ncl.ac.uk/259738>
- Stalker, P. (2002). Migration trends and migration policy in Europe. *International Migration*, 40(5), 151–179. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00215>
- Tedam, P. (2021). *Anti-Oppressive Social Work Practice*. SAGE.
- Teloni, D., Dedotsi, S., Lazanas, A., & Telonis, A. (2021). Social work with refugees: Examining social workers' role and practice in times of crisis in Greece. *International Social Work*, 66(4), 1-18. <https://doi.org/10.1177/00208728211046980>
- THALES (2023). What is EURODAC? <https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/government/customer-cases/eurodac>
- Torres, S., Sosa, S. S., Toussaint, R. J. F., Jolie, S., & Bustos, Y. (2022). Systems of Oppression: The Impact of Discrimination on Latinx Immigrant Adolescents' Well-Being and Development. *Journal of Research on Adolescence*, 32(2), 501–517. <https://doi.org/10.1111/jora.12751>
- Tramountanis, A. (2022). Pathways to Integration and Dis-integration: An Assessment of the Greek Immigration Policy for the Inclusion of Immigrants, Applicants and Beneficiaries of International Protection. In M. Kousis, A. Chatzidaki & K. Kafetsios (Eds.), *Challenging Mobilities in and to the EU during Times of Crises: The Case of Greece* (pp. 263-282). The Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-11574-5_13
- Tsitselikis, K. (2019), Refugees in Greece: Facing a Multifaceted Labyrinth. *International Migration*, 57 (2), 158-175. <https://doi.org/10.1111/imig.12473>
- United Nations High Commissioner for Refugees (n.d.a). Access to secure and affordable housing. *Integration Handbook*. <https://www.unhcr.org/handbooks/ih/housing/access-secure-and-affordable-housing>
- United Nations High Commissioner for Refugees (n.d.b). Employment. *Integration Handbook*. <https://www.unhcr.org/handbooks/ih/employment-training/employment>

- United Nations High Commissioner for Refugees (n.d.c) Health care. *Integration Handbook*.
<https://www.unhcr.org/handbooks/ih/health/health-care>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2001). Revisiting the Dublin Convention: Some Reflections by UNHCR in Response to the Commission Staff Working Paper.
<https://www.unhcr.org/protection/operations/43662b3e2/revisiting-dublin-convention-reflections-unhcr-response-commission-staff.html>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2014). The Integration of Refugees: A Discussion Paper. https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/integration_discussion_paper_July_2014_EN.pdf
- United Nations High Commissioner for Refugees (2020). UNHCR: alleviating suffering and overcrowding in Greek islands' reception centres must be part of the emergency response [Press release]. <https://www.unhcr.org/news/news-releases/unhcr-alleviating-suffering-and-overcrowding-greek-islands-reception-centres>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2022). Global Trends Report 2022. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>
- Valtonen, K. (2008). *Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration*. ASHGATE. <http://dx.doi.org/10.1177/00208728100530041003>
- Vergou, P. (2019). Living with difference: Refugee education and school segregation processes in Greece. *Urban Studies*, 56(15), 3162–3177.
<https://doi.org/10.1177/0042098019846448>
- Williams, C., & Graham, M. (2014). “A world on the Move”: migration, mobilities and social work. *The British Journal of Social Work*, 44(suppl 1), i1–i17.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu058>
- Yan, M. C. (2004). Bridging the fragmented community. *Journal of Community Practice*, 12(1–2), 51–69. https://doi.org/10.1300/j125v12n01_05
- Yarwood, V., Gunst, M., Chen, C. Y., Jarman, K., Rokadiya, S., Isreb, M., & Abbara, A. (2021). A retrospective review of specialist referrals for refugees into Greece's health

system: A humanitarian organization's perspective. *Avicenna Journal of Medicine*, 11(02), 84–92. https://doi.org/10.4103/ajm.ajm_136_20

Young, I.M. (2014). *Five Faces of Oppression*. State University of New York Press.
<https://results.org/wp-content/uploads/Chapter-Fives-Faces-of-Opression.pdf>

Παραρτήματα

Παράρτημα 1 Ενημερωτικό Έντυπο Συμμετεχόντων/ουσών

Ενημερωτικό Έντυπο Συμμετεχόντων/ουσών

Τίτλος μελέτης

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ

Ποιος είναι ο σκοπός της έρευνας;

Σκοπός της έρευνας είναι η κατανόηση των απόψεων και των εμπειριών κοινωνικών λειτουργών εργαζόμενων στο πεδίο του προσφυγικού, ως προς τη μεταναστευτική πολιτική που ακολουθείται στην Ελλάδα, και ως προς τον επαγγελματικό τους ρόλο.

Γιατί με έχουν επιλέξει να συμμετέχω;

Στην έρευνα προσκαλούνται κοινωνικοί/ές λειτουργοί οι οποίοι/ες εργάζονται σε οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο του προσφυγικού.

Σας ενημερώνουμε ότι δεν υπάρχουν κάποια άμεσα οφέλη για σας από τη συμμετοχή σας στην έρευνα αυτή. Ωστόσο, η συμμετοχή σας κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική καθώς θα συμβάλλετε στην παραγωγή γνώσης αναφορικά με τις απόψεις των επαγγελματιών ως προς τις πολιτικές μετανάστευσης και τον αντίκτυπό τους στα εξυπηρετούμενα άτομα αλλά και στους/στις επαγγελματίες.

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι **εθελοντική**, δεν επηρεάζει με κανένα τρόπο την πιθανή τρέχουσα ή μελλοντική επαγγελματική συνεργασία με την ερευνήτρια και μπορείτε οποιαδήποτε στιγμή να αποχωρήσετε από αυτή.

Εάν αποφασίσετε να συμμετέχετε θα σας ζητηθεί να υπογράψετε ένα έντυπο συγκατάθεσης. Εάν ενδιαφέρεστε ή εάν επιθυμείτε περαιτέρω πληροφορίες, παρακαλώ επικοινωνήστε με την ερευνήτρια.

Υπάρχουν κίνδυνοι (ή κόστος/επιβάρυνση) από τη συμμετοχή μου στην έρευνα;

Η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγεται κάποιο κόστος ή επιβάρυνση για σας, εκτός από το χρόνο που θα διαθέσετε για τη συμμετοχή σας σε αυτή.

Τι θα μου ζητηθεί να κάνω εάν αποφασίσω να συμμετέχω;

Η συμμετοχή σας περιλαμβάνει μια ατομική ημιδομημένη συνέντευξη. Η συνέντευξη θα έχει στόχο να διερευνηθούν εις βάθος οι απόψεις και η εμπειρία σας αναφορικά με τη μεταναστευτική πολιτική και με το ρόλο σας ως επαγγελματίας κοινωνικός/ή λειτουργός. Εκτιμάται ότι η συνέντευξη θα έχει διάρκεια 45-60 λεπτά.

Η συνέντευξη, θα πραγματοποιηθεί σε ημερομηνία και ώρα που θα έχει εκ των προτέρων συμφωνηθεί και θα είναι σε σας βολική. Θα χρησιμοποιηθεί ο χώρος γραφείου που θα έχει εκ των προτέρων οριστεί. Η συνέντευξη θα μαγνητοφωνηθεί χρησιμοποιώντας εφαρμογή εγγραφής ήχου. Όλα τα ονόματα, μέρη/υπηρεσίες και άλλα προσωπικά σας στοιχεία θα διατηρηθούν ανώνυμα ενώ δεν θα έχει πρόσβαση στα δεδομένα κανείς άλλος/η εκτός από την ερευνήτρια, και ενδεχομένως την επιβλέπουσα καθηγήτρια. Επίσης, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι μπορείτε να αποσυρθείτε από τη διαδικασία οποιαδήποτε στιγμή εάν το επιθυμείτε, χωρίς να δώσετε κάποιο λόγο, και αυτό δεν θα είναι εις βάρος σας με κανέναν τρόπο. Πρέπει να τονιστεί πως δεν υπάρχουν ‘σωστές’ και ‘λάθος’ απαντήσεις, καθώς και δεν αναμένονται συγκεκριμένες απαντήσεις/δηλώσεις στην συνέντευξη. Τέλος, έχετε το δικαίωμα να αρνηθείτε να απαντήσετε σε κάποια ερώτηση.

Τι θα συμβεί με τα δεδομένα που θα συλλεχθούν και πώς θα διατηρηθούν απόρρητα;

Η έρευνα δεσμεύεται από τις οδηγίες που προβλέπονται από τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων - ΓΚΠΔ (General Data Protection Regulation / GDPR) και τον εθνικό νόμο 4624/2019. Τα προσωπικά σας στοιχεία θα γίνουν ανώνυμα αμέσως, και στη θέση τους θα χρησιμοποιηθεί ψευδώνυμο (κωδικός). Η συνέντευξη θα απομαγνητοφωνηθεί, τα δεδομένα θα αναλυθούν και δεν θα χρησιμοποιηθούν από τρίτα πρόσωπα εκτός από την ερευνήτρια, και ενδεχομένως την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής εργασίας. Επιπλέον, τα αρχεία και οι απομαγνητοφωνήσεις θα αποθηκευτούν στον προσωπικό υπολογιστή της ερευνήτριας, τα οποία θα είναι σε κρυπτογραφημένους ηλεκτρονικούς φακέλους με κωδικό ο οποίος θα είναι απαραίτητος για την πρόσβαση σε αυτούς.

Τα δεδομένα θα παραμείνουν αποθηκευμένα μέχρι το πέρας της έρευνας, η οποία εκτιμάται να έχει ολοκληρωθεί έως τον Ιανουάριο του 2024. Θα ήταν ευχαρίστησή μου να σας αποστείλω μια περίληψη των τελικών αποτελεσμάτων από αυτή την έρευνα μόλις ολοκληρωθεί.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα δημοσιοποιηθούν;

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορεί να γνωστοποιηθούν στο πλαίσιο ενδεχόμενης δημοσίευσης της διπλωματικής εργασίας της ερευνήτριας. Οποιαδήποτε αποσπάσματα της συνέντευξης χρησιμοποιηθούν, θα παραμείνουν ανώνυμα με την χρήση ψευδωνύμων ή κωδικών. Εκφράζεται η ελπίδα ότι τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα συμβάλλουν στην παραγωγή γνώσης αναφορικά με το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας, ιδιαίτερα στον πεδίο του προσφυγικού, και στην ανάπτυξη μοντέλων παρέμβασης και νέων μεθόδων εργασίας.

Ποιος χρηματοδοτεί την έρευνα;

Η έρευνα αυτή δεν λαμβάνει χρηματοδότηση από κανένα φορέα.

Ποιος διεξάγει την έρευνα;

Η φοιτήτρια του Δι-ιδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες», Καραγεωργίου Ειρήνη, στο πλαίσιο απόκτησης Τίτλου Μεταπτυχιακού Διπλώματος Εξειδίκευσης.

Τι μπορώ να κάνω εάν κάτι πάει στραβά ή θα ήθελα να παραπονεθώ;

Για οποιαδήποτε βοήθεια ή συμβουλή, ή εάν έχετε οποιαδήποτε ανησυχία ή αμφιβολία, είμαι στη διάθεσή σας.

Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορείτε να απευθυνθείτε στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα (...), στο email:

Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων, μπορείτε να απευθυνθείτε στην Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, συμπληρώνοντας το σχετικό έντυπο που βρίσκεται στην ιστοσελίδα αυτής (complaints@dpa.gr).

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

**ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ
ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ
ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ**

Προτού πραγματοποιηθεί η συνέντευξη, παρακαλώ διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω προτάσεις και αφού βεβαιωθείτε ότι έχετε κατανοήσει πλήρως το περιεχόμενό τους, απαντήστε στο τέλος στην ερώτηση.

- ❖ Έχω διαβάσει το ενημερωτικό έντυπο και έχω ενημερωθεί πλήρως για το σκοπό και το περιεχόμενο της παρούσας έρευνας.
- ❖ Αποδέχομαι τους όρους συμμετοχής μου σε αυτή την έρευνα και συγκατατίθεμαι όπως μαγνητοφωνηθεί η συνέντευξη στην οποία θα συμμετέχω.
- ❖ Κατανοώ ότι η συμμετοχή μου στην έρευνα είναι απόλυτα εθελοντική και ότι μπορώ οποιαδήποτε στιγμή να αποσυρθώ από την έρευνα και τη συνέντευξη όποια στιγμή το θελήσω, χωρίς να χρειαστεί να αιτιολογήσω την απόφασή μου.
- ❖ Γνωρίζω ότι για τη συμμετοχή μου στην έρευνα δεν θα έχω κάποιο οικονομικό όφελος.
- ❖ Γνωρίζω ότι έχω το δικαίωμα να μην αναφέρω πληροφορίες που δεν επιθυμώ και να μην απαντήσω σε όλες τις ερωτήσεις.
- ❖ Κατανοώ ότι οι πληροφορίες που θα παράσχω είναι ανώνυμες και εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας.
- ❖ Γνωρίζω ότι στα δεδομένα θα έχει πρόσβαση μόνο η ερευνήτρια, και ενδεχομένως η επιβλέπουσα καθηγήτρια κα (...).
- ❖ Γνωρίζω ότι τα αποτελέσματα της έρευνας ενδέχεται να δημοσιευτούν σε περίπτωση δημοσίευσης της διπλωματικής εργασίας της ερευνήτριας.
- ❖ Γνωρίζω ότι για τυχόν παράπονα ή καταγγελίες σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορώ να απευθυνθώ στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα(...), στο email: (...)
- ❖ (Εάν είχατε ερωτήσεις) Είχα τη δυνατότητα να συζητήσω τις απορίες μου με την ερευνήτρια.

- ❖ (Εάν θέσατε τις ερωτήσεις σας στην ερευνήτρια) Έλαβα ικανοποιητικές απαντήσεις από την ερευνήτρια που διεξάγει την έρευνα.
- ❖ Συναινώ ελεύθερα να λάβω μέρος σε αυτή την έρευνα.

ΣΥΜΦΩΝΩ ΜΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΚΩΔΙΚΟΣ:			
Υπογραφή:		Ημερομηνία:	